

ILMI HALLSTÉN PORVARILLISEN NAISASIAN EDISTÄ- JÄNÄ 1905-1936

Sanni Kallio
Maisterintutkielma
Historia
Historian ja etnologian laitos
Jyväskylän yliopisto
Kevät 2023

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta Humanistis-yhteiskuntatieteellinen	Laitos Historia ja etnologia
Tekijä Sanni Kallio	
Työn nimi Ilmi Hallstén porvarillisen naisasian edistäjänä 1905–1936	
Oppiaine Historia	Työn laji Maisterintutkielma
Aika Kevät 2023	Sivumäärä 80
Tiivistelmä <p>Ilmi Lovisa Hallstén (os. Bergroth) 1862–1936 oli aikansa merkittävä naisasianainen. Hänen vaikutuksensa näkyi paitsi järjestötoiminnan kentällä, myös politiikassa eduskunnassa. Tämä maisterintutkielma tarkastelee Hallsténia porvarillisen naisasian edistäjänä hänen julkisen uransa kautta vuosina 1905–1936. Tutkielman aikarajaus perustuu hänen julkisen uransa käsittelyyn. Julkiseksi määrittyvät ne vuodet, jolloin Hallstén toimi järjestön edustustehtävissä aina hänen menehtymiseensä saakka. Rajaus on perusteltu tutkimuskäytännöllisten syiden ohella tutkimuseettisistä syistä. Julkisella urallaan Hallstén on tuottanut tekstinsä ja puheenvuoronsa tietoisesti laajalle yleisölle. Tutkielman aineistona ovat Hallsténin ja Hallsténista julkaistut lehtikirjoitukset sekä eduskunnan valtiopäiväpöytäkirjat. Valtiopäivät ovat rajattu vuosiin 1919–1922, jolloin Hallstén toimi Kansallisen Kokoomuksen kansanedustajana. Naishistoriaa on usein tutkittu elämäkerrallisista näkökulmista. Se on valikoinut menneisyydestä niitä naisia, jotka aikanaan ovat tuottaneet laajasti lähdeaineistoa. Porvarinaisten tutkimustraditio on laaja. Yhdessä aiemman tutkimuksen kanssa on mahdollista kartoittaa niiden naisten menneisyyttä, jotka eivät ajassa ole esittäneet radikaaleimpia ajatuksia, vaan valinneet jopa vaieta tietyistä teemoista. Hallstén edusti porvarillista naisasiaa. Kristillinen maailmankuvaan kuului käsitys kahdesta sukupuolesta. Porvarinaiset näkivät, että naisemansipaatio tarkoitti naisen korottamista miehen oikeuksien rinnalle erityisesti juridisesti. Kristillisiin arvoihin perustui samanaikaisesti naisemansipaatiota hillitsemään pyrkineet konservatiiviset näkemykset. Porvarimiesten reaktio naisasiaan korostui tutkielman eduskunta-aineistossa. Filantropia, hyväntekeväisyystyö oli porvarinaisten keskeinen toiminnan väylä. Järjestöjen altruistisen toiminnan kautta nostettiin hengellisyydestä langenneita naisia ja samalla pyrittiin istuttamaan ihanteet naiskansalaiselle. Ihanteellinen naiskansalainen oli isänmaallinen, siveellinen, sivistynyt ja kodin piirin taitoihin kouluttautunut. ”Kotikultti” olikin keskeistä naisten kouluttautumisen mahdollistumiselle. Kotien arvojen ymmärtämisen myötä sijoitus naisten kouluttamiseen nähtiin kannattavana. Samalla vakiintui porvarinaisten asema sivistyksen ja siveyden edistäjinä.</p>	
Asiasanat Ilmi Hallsten, sukupuolihistoria, naisen asema, uskonto, sivistyneistö, naiskansanedustajat	
Säilytyspaikka Jyväskylän yliopisto	
Muita tietoja	

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	4
1.1	Ilmi Hallstén, naisasia Suomessa ja aikaisempi tutkimus	4
1.2	Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen rajaus sekä asetelma	9
1.3	Lähdeaineiston esittely ja kriittinen tarkastelu.....	11
1.4	Menetelmät ja tutkimusetiikka	13
2	HALLSTÉN NAISASIANAISENA LEHDISTÖSSÄ	15
2.1	Hallsténin lähtökohdat yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen	15
2.2	Sisaruutta sotkevat luokat	20
2.3	Hallsténin tie eduskuntaan	28
3	HALLSTÉN EDUSKUNNASSA	36
3.1	Vuoden 1919 eduskuntavaalien tulokset	36
3.2	Tasa-arvoa tavoittelemassa – eli mitä ja kenelle?	48
3.3	Kotien kohottaminen vaati perheen järjestäytymistä	51
3.4	Miesten kanssa naisasiasta sopimassa	59
4	PÄÄTELMÄT	72
5	LÄHDELUETTELO	75

1 JOHDANTO

1.1 Ilmi Hallstén, naisasia Suomessa ja aikaisempi tutkimus

”Hämärtyvässä tammikuun ilmassa kätkettiin Ilmi Hallsténin tomu sen maan multiin, jota hän palavasti sanoin ja toin pitkän elämänsä ajan oli rakastanut. Haudalle muodostui valtaisa kukkaiskumpu muistuttamaan hänen viimeisestä leposijastaan. Saattojoukko viritti virren ”Sun haltuus rakas Isäni” ja sen jälkeen saattajat vähitellen haajaantuivat haudalta.”¹ Näin kuvaili *Ajan Suunta* Ilmi Lovisa (Ilmi Louise) Hallsténin (os. Bergroth; 1862–1936) hautajaisten kulkua muistokirjoituksessaan. Hallsténin menehdyttyä moni lehti kirjoitti hänestä ja hänen elämäntyöstään ylistävään sävyyn. *Naisten Ääni* kuvaili tunnelman heijastaneen itse Hallsténin persoonaa: ”Äsken kapelissa ei kaipauksen tunnelma hukkunut sanojen tulvaan. Oli hillittyä kunnioitusta, oli vakavaa menetyksen tietoisuutta, oli eheän tuloksellisen elämäntyön arvontuntoa! Oli kuin vainajan voimakas persoonallisuus olisi hallinnut vielä tätä viimeistä juhlaa niin kuin niin monia muita tilaisuuksia vuosikymmenien varrella.”²

Muistokirjoitukset välittävät kuvan aikalaisille merkittävästä ja vakavasta suurnaisesta. Hän oli elänyt läpi yhteiskunnallisten mullistusten. Hallstén oli syntynyt

¹ *Ajan Suunta*, 11.01.1936, nro 8, s. 5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1954792?page=5>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

² *Naisten ääni*, 15.01.1936, nro 1–2, s. 5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/908069?page=5>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

yhteiskuntaan, jossa yksilön arvoa määrittäi sääty. Hänen isänsä oli kuulunut papistoon. Hallstén eli säätyläisenä pitkälle aikuisuuteensa, meni naimisiin Onni Hallsténin (1858–1937) kanssa ja synnytti perheen kaksi lasta. Perheonnesta huolimatta Hallstén jatkoi työtänsä opettajattarena. Uuden vuosisadan ensimmäiset vuosikymmenet määrittivät yhteiskunnan uuteen muotoonsa: äänioikeusuudistus, itsenäistyminen ja sisällissota. Vuosisadan alussa myös Hallstén aloitti työnsä yhteiskunnallisena vaikuttajana. Kuolemansa jälkeen häntä muisteltiin naisasian ahkerana edistäjänä. Vaikka hänet muistettiin siitä ensisijaisesti, ei hänen työnsä rajoittunut pelkästään naisasian piiriin. Koko kansan keskuudessa hän tuli tunnetuksi työstään Suomen Punaisen Ristin toiminnassa ja kansanedustajana. Hallsténin työtä kunnioittivat tuon ajan muut merkkihenkilöt. Hautajaistilaisuudessa 10. tammikuuta muistopuheen lausui tohtorinna Katri Bergholm, professori Arvo Ylpön ja kouluneuvos Erik Mandelin laskiessa seppeleen.³ Mannerheimin Lastensuojeluliitossa Hallstén oli ollut liittoneuvoston jäsenen ja työvaliokunnan monivuotinen varapuheenjohtaja. Hän oli myös ollut johtamassa työryhmää, joka esitteli Suomelle kiertokorin, eli nykyisen äitiyspakkauksen ensimmäisen muodon.⁴ Järjestöjä paikalla oli useita, mukaan lukien Naisylioppilaiden Karjala-seura, jossa vaikutti Hallsténin oma tytär Armi Hallstén-Kallia (1897–1956).⁵

Ilmeisestä menestyksestään huolimatta Hallstén on aikaisemmassa historian tutkimuksessa jäänyt tutkimuksen ulkopuolelle. Naisten toimintaa ja kokemuksia on usein tutkittu elämäkerrallisesta näkökulmasta. Elämäkerrallisesta näkökulmasta kirjoitettaessa tutkimuksen kohteiksi valikoituvat ne menneisyyden henkilöt, joista lähteaineistoa on saatavilla laajasti. Menneisyyden tarkastelu historiallisten elämien kautta on luontevaa, sillä yksilön kokemuksissa korostuvat tätä rajoittaneet rakenteet.⁶ Esimerkiksi Anne Ollila on teoksessaan *Jalo velvollisuus – virkanaisena 1800-luvun*

³ Suomen Punainen Risti, 01.01.1936, nro 1, s. 22. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/1108010?page=22>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁴ Avattu 8.4.2023. https://www.ylppo.fi//maitopisarayhdistys_-_neuvolan_synty; Suomen Punainen Risti, 01.01.1936, nro 1, s. 22. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/1108010?page=22>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁵ Ajan Suunta, 11.01.1936, nro 8, s. 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1954792?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot; https://fi.wikisource.org/wiki/Kuka_kukin_oli:_H#ha.

⁶ Hakosalo, Jalagin, Junila & Kurvinen, 2014, 18.

lopun Suomessa (1998) tutkinut menneisyyden elämäntapaa virkanaisen näkökulmasta kolmen naisen kautta. Nämä naiset olivat Naemi Ingman, Emilia Hällström ja Lucina Hagman.⁷ Naisasian moninaista menneisyyttä ja itse naisia koskevan tutkimuksen piirteitä on historian tutkimuksessa määrittänyt merkittävästi Irma Sulkunen. Sulkunen on teoksessaan *Retki naishistoriaan* (1991) kartoittanut naisasialiikkeen, tai oikeammin naisasialiikkeiden, järjestäytymistä modernin kansalaisyhteiskunnan vähitellen syrjäyttäessä patriarkaalisesta sääty-yhteiskunnan. Yksi keskeinen teema Sulkusen tutkimuksessa on luokka. Hän on tutkimuksessaan osoittanut, kuinka naisasia tai *sisaruu*s sai jäädä luokkaintressien alle. Siinä missä miehetkin, naiset ajoivat ennen kaikkea oman yhteiskuntaluokkansa etuja politiikassa. Sulkunen määrittelee naisemansipaation käsitteen siten luokkaan sidottuna pyrkimyksenä korottaa juuri oman yhteisön naisten asemaa. Menneisyydessä se näkyi siten, että yhteiskunnan hierarkiassa oppineet ja ylemmän luokan naiset, porvarinaiset, emansipaation nimissä pyrkivät juurruttamaan omat ihanteensa alempien luokkien naisiin.⁸

Tässä tutkielmassa sivistyneistöön ja ylempiin luokkiin kuuluneisiin naisiin viitataan käsitteellä porvarinaiset. Porvarinaiset käsitteenä ei ole historiallisesti täsmällinen, sillä sääty-yhteiskunta oli käytännössä romuttunut jo ennen tutkielman aikarajausta. Teollistumisen myötä sääty ei enää ollut ehdoton yksilön asemaa määrittelevä tekijä. Alkuperäislähteistä kuitenkin nousee esille, että Hallstén ja muut hänen yhteisönsä naiset määrittelivät itsensä juuri porvarinaisiksi. Aikalaisten käsitteiden käyttö ilmentää heidän maailmankuvaansa: he pitivät kiinni säätyläisyydestään ja sen perinnöstä. Perityn aseman ohella yksilö pystyi hankkimaan itselleen sivistyksen. Sen piiriin oli kerättävä kaikki yhteiskunnan jäsenet, ja tämän tehtävän porvarinaiset näkivät paitsi oikeutenaan myös velvollisuutenaan.

Sulkunen on tarkastellut juuri työväennaisten järjestäytymistä ja tapaa sovittaa sukupuolten tarpeet osaksi työväenolojen parantamista eriarvoistavassa yhteiskunnassa. Sulkunen on tutkimuksissaan lähestynyt menneisyyttä henkilöhistorian kautta teoksessa *Naisen kutsumus – Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*

⁷ Ollila, 1998, 13.

⁸ Sulkunen, 1991, 73.

(1989). Sillanpää oli piikakenraalinakin tunnettu vaikutusvaltainen poliitikko. Sillanpään kautta Sulkunen on pyrkinyt määrittelemään työväen naisidentiteettiä suhteessa sosiaalidemokraattien tavoittelemia sosiaalireformeihin. Modernin naisen rooli löytyi yhteiskunnallisesta äitiydestä. Yhteiskunnallisen äidin toimintakentäksi kulminoitui koti. "Kotikultin" takana oli ajatus siitä, että naisten sivistystyö palveli kotien kautta koko yhteiskuntaa.⁹ Sillanpään ohella Sulkunen on tutkinut myös porvarinaisia teoksessaan *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita* (1995). Sulkusen teokset ovat tälle tutkielmalle olennaisia. Sulkunen tutkii menneisyyttä elämäkerrallisesta näkökulmasta. Eri luokkien vertailussa korostuu myös se, mikä naisten kesken oli yhteistä - äitiys ja juuri koti naisen asiantuntijuuden piirinä oli jaettua läpi luokkien. Naisten toiminta laajeni politiikkaan rinta rinnan luokkasisarten kanssa. Oman luokan määrittäminen tapahtui suhteessa toiseen luokkaan. Vaikka kohotettu naisen asema oli jaettu tavoite, se pyrittiin saavuttamaan eri tavoin eri luokkien piirissä. Luokkajako määritti naisasiajärjestöjen muotoutumista. Riitta Jallinojan tutkimus *Suomalaisen naisasialiikkeen aikakaudet* (1983) on merkittävä klassikkoteos, joka kuvaa naisjärjestöjen menneisyyttä.

Luokan lisäksi uskonnollisuus oli toinen keskeisistä Hallsténin elämää määrittäneistä tekijöistä. Maailmankuva perustui kristilliseen käsitykseen Jumalan luomistyöstä ja opeista. Luterilaisen uskon oppien perusteella legitimoitiin sukupuolten väliset roolit. Niitä oli kaksi, mies ja nainen. Kristillinen arvopohja ja retoriikka olivat kuitenkin myös keskeisiä naisemansipaation perusteita. Naisten keskuudessa nähtiin, että naisten aseman kohottaminen oli itseasiassa kriittinen osa kristillisten arvojen määrittelemää "hyvää" elämää. Konservatiivisissa piireissä nähtiin kuitenkin ristiriita sukupuoliroolien ja tasa-arvon tavoittelussa. Naisen rooli oli noudattaa miehen auktoriteettia, ja siksi naisemansipaatio pyrkimyksenä oli tukahdutettava.¹⁰ Pirjo Markkola on tutkinut sukupuolihistoriaa siveellisyyden ja sille asetettujen rajojen kautta. Sukupuolinormit asettivat säännöt sukupuolien toiminnalle. Näiden noudattaminen oli osa moraalialia, eli ne määrittivät aikalaisymmärryksessä hyvää ja pahaa.

⁹ Sulkunen, 1989, 80–82.

¹⁰ Kinnunen, 2014, 61.

Jako sukupuolten välillä oli tarpeellinen, sillä ei ollut yhtä ilman toista. Naiseus mahdollisti mieheydelle etuoikeuksia. Näitä oli esimerkiksi toiminta kirkon piirissä, mikä luterilaisessa kristinuskossa oli rajattu ainoastaan miehille. Naisille väylä toteuttaa uskontoa jäi heidän itsensä löydettäväksi. Markkola jakaa uskontoa elettyyn uskontoon ja hengellisyuteen. Ne molemmat painottavat uskonnon vaikutusta naisten arkisessa elämässä. Uskonto Markkolan mukaan on naishistoriantutkimuksessa ollut ”sokea piste”, jota ei ole osattu tai haluttu kartoittaa. Se kuitenkin määräsi, perusteli ja teki ymmärrettäväksi maailmankuvan aikalaisten käsityksissä. Onkin siten arvokasta tarkastella millaisia merkityksiä naiset ovat uskonnolleen antaneet. Uskonto avasi naisille toimintakentän moraalireformin eli siveellisyyskysymyksen kentällä. Asiat, joista ennen vaiettiin, nostettiin nyt pöydälle. Siveellisyyskysymys pyrki estämään dekadenssia ja lopettamaan esimerkiksi prostituution. Sosiaalisessa kysymyksessä oli kaksi tasoa. Yhteiskunnan rappeutumien, ja miesten kaksinaismoraali. Asiakkaat eli miehet, mahdollistivat prostituution. Siveellisyyskysymyksen yhteydessä naisen moralisointi kyseenalaistettiin, kun nostettiin esille, että mies asiakkaana jäi ilman tunnontuskia.¹¹

Hallstén naisasianaisena ja Kansallisen Kokoomuksen poliitikkona ajoi maltillisia reformeja. Hän ei tullut muistetuksi kiivaana ja intohimoisena poliitikkona, kuten esimerkiksi Alexandra Gripenberg, jonka kanssa Hallstén oli ollut läheinen¹². Gripenbergiä ja kristillisyyden sovittamista naisemansipaatioon on tutkinut Tiina Kinnunen (2014) artikkelissa *Alexandra Gripenberg's Feminist Christianity*.¹³ Ehkäpä juuri siksi hän on jäänyt oman aikansa radikaalimpia ajatuksia esittäneiden poliitikkojen varjoon historiantutkimuksessa, joka usein keskittyy vallankumouksiin. Laajemmin poliittista historiaa ja eduskunnan historian vaihteita on tutkinut Antero Jyränki ja Jaakko Nousiainen teoksessaan *Eduskunnan muuttuva asema* (2006). Eduskunnan historiakomitean toimittama teos *Suomen kansanedustuslaitoksen historia VII* (1973) käsittelee valtiopäiviä vuosina 1919–1930, ja käsittelee laajasti niitä valtiopäiviä, joissa Hallsténkin paikalla oli. Konservatismia ja oikeistopolitiikkaa tutkinut Vesa Vares teoksessaan

¹¹ Markkola, 2008, 15–16, 178–179.

¹² Sainio, 1999. Avattu 8.4.2023. <https://kansallisbiografia.fi/kansallisbiografia/henkilo/4437>.

¹³ Kinnunen, 2014, 61.

Konservatiivi ja murrosvuodet – Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922 toteaa tylsänä pidetystä aiheesta seuraavasti: ”Vanhoilliset henkilöt eivät viehätä myöhempiä aikoja – johan heillä oli vaikeuksia saada aikalaisia ymmärtämään käsitteisiään omanakin aikana.”¹⁴ Varesen tutkimus on tälle työlle merkittävä, sillä se sijoittuu ajallisesti tämän tutkielman raameihin. Vares on tutkinut Hallsténin uran tärkeää yhteisöä, poliittista oikeistoa. Hän on nostanut myös henkilöhistorian tutkimustradition erityispiirteitä Suomessa. Johtavan eliitin vähälukuisuuden vuoksi jopa ulkoapäin syrjäisiltäkin vaikuttaneet poliitikot ovat voineet vaikuttaa merkittävästi tapahtumien muotoutumiseen. Historiantutkimukselle yksilönäkökulma antaakin mahdollisuuden tuoda uusia vivahduksia jo tutkittuun ja tunnettuun yleiskuvaan.¹⁵

1.2 Tutkimuskysymykset ja tutkimuksen raja- ja asetelma

Tämän maisterintutkielman tutkimuskysymykset ovat seuraavat:

1. Miten Ilmi Hallstén pyrki edistämään porvarillista naisasiaa?
2. Millä tavoin miehet reagoivat Hallsténin naisemansipatorisiin pyrkimyksiin?

Tutkimuskysymykset ovat perusteltuja, sillä Hallstén on alkuperäisaineiston perusteella ollut omana aikanaan vaikuttavampi henkilö kuin mitä nykyinen historiantutkimus antaa ymmärtää. Hallsténin maltillisen esitystavan tutkiminen voi tuoda moninaisuutta ja syvyyttä porvarinaisten menneisyyteen.

Tutkielman aikaraja- ja asetelma kattaa Hallsténin julkisen uran. Julkisenä käsitän vuodet, jolloin hän toiminut rivijäsenen lisäksi järjestönsä edustajana. Näin aikaraja- ja asetelma alkaa vuodesta 1905 ja päättyy Hallsténin kuolemaan 1936. Vuonna 1905 Hallstén edusti Berliinissä Kansainvälisen Naisliiton kokouksessa Suomea, ja siitä lähtien hän toimi aktiivisesti politiikassa.¹⁶ Raja- ja asetelma on luonteva, koska julkisenä toimijana järjestöissä ja

¹⁴ Vares, 1993, 6.

¹⁵ Vares, 1993, 15.

¹⁶ Koti ja yhteiskunta, 15.04.1905, nro 4, s. 1. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/920227?page=1> Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

eduskunnassa Hallstén tuotti tekstejä laajalle yleisölle. Niiden kautta voidaan tulkita paitsi konkreettisesti tavoiteltuja muutoksia, myös ajan kontekstissa vallinneita suurempia aatteita.

Aiemmassa tutkimuksessa korostuvat kaksi teoriaa, joiden kautta on tarkasteltu porvarinaisten toiminnan motiiveja 1800- ja 1900-luvulla. Markkola on esittänyt, että siveellisyyskysymys näyttäytyi ylemmän luokan naisille keinona ulottautua työläisnaisten koteihin. Tämä *hoivaava valta* välittyi filantropian kautta. Filantropia, eli hyväntekeväisyystyö, oli porvarinaisille ensisijainen keino ratkaista sosiaaliset kysymykset. Vääränlaisten naisten tuli turvautua itse-ehtoiseen apuun, jota järjestivät porvarinaiset. Historiantutkijat olivat 1980- ja 1990-luvulla kiinnostuneita *yksityisen ja julkisen* määritelmien rajoista. He keskittyivät naisten tuloon julkiselle areenalle ja tulkit-sivat filantropian mieluusti strategiaksi, jonka avulla hankittiin vaikutusvaltaa julkisissa asioissa.¹⁷ Markkola eroaa tästä käsityksestä korostamalla kristillisten arvojen merkitystä. Hänen mukaansa aiempi tutkimus on sivuuttanut niiden merkityksen. *Hengellisyys* ei ollut vain vallan väylä, vaan puhtaasti ”langenneiden” nostaminen siveellisen moraalien tasolle kuului hyvään elämään. Kristillisten arvojen levittäminen oli siten osa kotikulttia. Sen mukaan naisten tehtävänä oli tehdä koko yhteiskunnasta kodinomainen, turvallinen paikka, jossa kaikkien oli hyvä olla ja asua. Kotikultti sisältää uskonnollisen toiminnan elementin, mutta suomalaisessa tutkimuksessa sitä on käsitelty lähinnä yhteiskunnallisen äitiyden teeman kautta. Tällöin se on saanut käytännöllisen, perheenmännyyteen kytkeytyvän sisällön.¹⁸

Teoriat ovat tässä tutkielmassa hyödyllisiä hahmottamaan sitä yhteiskunnallista tilaa, jossa Hallstén kasvoi ja toimi. Toisaalta se kertoo kirjoitetusta historiasta ja sen poliittisuudesta. Teoriat ovat toisinaan ristiriitaisia, eivätkä kuvaa yksiselitteisesti menneisyyden henkilöiden elämää. Ne molemmat pyrkivät tavoittamaan motiiveja toiminnan takana. Naista toimintaan ohjasi ”kutsumus”, mikä ilmentää sekin käsittämisen ja käsitteellistämisen suhdetta. Miesten toimintaa tuskin olisi luonnehdittu

¹⁷ Markkola, 2008, 27.

¹⁸ Markkola eroaa hoivaavan vallan teoriasta ja korostaa hengellisyyden merkitystä aikalaisille. Nämä toteuttivat hyväntekeväisyydessä hengellisyyttään ja pyrkivät elämään ”hyvää” elämää. Markkolan tutkimuksessa tätä tutkitaan sisälähetys- ja diakonissatyön kautta. Markkola, 2008, 14.

kutsumukseksi. Miehen ollessa normi ei miesten toiminnan motiiveja ole tarve perustella tai nostaa esille.¹⁹ Naisten kutsumustyötä määritteli työn altruistinen luonne.²⁰ Tähän sopi ennen kaikkea yhteiskunnallinen äitiys. Kaikki työ ei kuitenkaan ollut kutsumusta. Esimerkiksi tulitikkutehtaassa ei kaiketi kukaan työskennellyt kutsumuksesta. Toimintaa rajoittivatkin juuri arjen realiteetit. Nämä realiteetit olivat usein risteäviä ja päällekkäisiä. Tässä tutkielmassa näitä eroja tarkastellaan intersektionaalisuuden käsitteen kautta.²¹ Tämä tutkielma ei pyri kartoittamaan, mikä oli Hallsténin henkilökohtaisessa elämässä hänen valintojaan ohjannut ”kutsumus”. Hallsténin kautta voidaan kuitenkin tavoitella yksilön toiminnan tilaa. Mitkä olivat ne realiteetit, jotka asettivat ehdot valinnoille?

1.3 Lähdeaineiston esittely ja kriittinen tarkastelu

Tämän tutkielman alkuperäisaineisto koostuu lehdistöaineistosta ja eduskunnan valtiopäivien pöytäkirjoista. Lehdistömateriaali on rajattu kattamaan tutkielman aikarajaus. Lehtiaineisto on kerätty Kansalliskirjaston digitaalisista arkistoista. Haku on rajattu hakusanoilla ”Hallsten, Ilmi ~2”, jolloin tuloksiin tulevat ne aineistot, joissa nimet esiintyvät enintään kahden sanan päästä toisissaan. Haulla löytyi 3952 hakutulosta. Näistä hyödynnettäväksi valikoitui 138 lehtijulkaisua, jotka Hallsten on itse kirjoittanut, tai joissa Hallstenista kirjoitetaan.²² Lehdistöaineiston lisäksi Hallsténin kansanedustajavuosien 1919–1921 syventämiseksi olen tutkinut valtiopäivien pöytäkirjoja kyseisinä vuosina.²³ Nämä rajasin siten, että hain aineistosta Hallsténin nimeltä

¹⁹ Eilola & Valtonen, 2014, 85.

²⁰ Annola, 2011, 251.

²¹ Intersektionaalisuus tarkastelee yksilön toiminnan tilaa risteävien erojen kautta. Puranen-Imola, 2022, 25.

²² Useat julkaisut olivat esitelmäselostuksia. Esitelmäselostukset lehdissä olivat yleisiä, sillä kokouksissa pidetyt puheet olivat ajassaan tärkeitä viestintäkanavia. Sama julkaisu usein kopioitiin myös muihin lehtiin. Näistä olen pyrkinyt tutkimuksessa hyödyntämään ensimmäisenä julkaisua. Tutkimuksen aineiston ulkopuolelle jääneet lehtijulkaisut olivat enimmäkseen luetteloita jäsenistä, joilla Ilmi Hallsten myös oli. Tämän lisäksi julkaistiin säännöllisesti myös erinäisiä hakemistoja, jotka jäävät tämän työn käsittelyn ulkopuolelle.

²³ Eduskunnan avoimen datan sivuilta löytyy digitoidut valtiopäiväasiakirjat vuosilta 1907–2000. <https://avoindata.eduskunta.fi/#/fi/digitoidut>.

Parlamenttisampo-tietokannasta.²⁴ Samalla tavalla kuin lehdistössäkin, rajausta on tarpeellinen, jotta alkuperäisaineisto pysyy määrältään kohtuullisena käsitellä tämän tutkielman rajoissa. Haku Hallsténin nimellä valikoi ja rajaa alkuperäisaineistoa. Ulkopuolelle jää mahdollisia tekstejä, joiden kohteena Hallstén oli, mutta jota nimeltä ei tahdottu niissä mainita. Todennäköistä onkin, että kaikkia näkemyksiä tutkielma ei siis saavuta. Tämän huomion valossa kuitenkin korostuvat tutkielmaan valikoituneet lähteet. Niissä Hallstén henkilökohtaisesti ja nimellään oli tuotu osaksi keskustelua.

Alkuperäislähteinä lehtijulkaisuja hyödyntäessä tulee ottaa lähdekriittisesti huomioon lehtien taustat. 1900-luvun alussa lehdet olivat kansalaisille tärkein tiedonlähde, ja siksi niillä oli paljon myös valtaa. Vallan vuoksi järjestöt panostivatkin lehdistöön. Eri lehdet käsitelivät Hallstenia eri tavoin. Esimerkiksi *Koti ja Yhteiskunta* -lehti korosti Hallstenia jo uran alussa. Kyseisen lehden perusti ja omisti Alexandra Gripenberg, naisasianainen ja Hallstenin henkilökohtainen esikuva. Tämä henkilökohtainen suhde vaikutti siihen, että lehti ylipäättään valitsi julkaistavaksi tekstejä Hallstenilta ja Hallstenista. Hallstenista positiivisesti kirjoittaneita lehtiä oli myös *Naisten Ääni*. Kyseinen lehti oli Lucina Hagmanin toimittama. Hagman oli keskeinen vaikuttaja myös porvarillisessa naisasialiikkeessä.²⁵ Suomalaisen puolueen jäsenenä Hallsten oli arvoiltaan vanhoillinen ja suomenmielinen.²⁶ *Uusi Suometar* -lehti nostikin Hallstenin myös sivuilleen.

Työväenlehdet esittivät Hallstenin kriittisemmässä valossa. Moniääninen lähdeaineisto kuvaa aikalaisten näkemyksiä heidän omasta ajastaan. Ne eivät siis välttämättä ole totta, mutta ne tarjoavat ikkunan aikalaisen kokemukseen. Lehdistössä nousevat esiin aikalaisten kokemuksesta edustavat, sekä tiedostetut että tiedostamattomat näkökulmat. Se, että näitä kokemuksia on ollut erilaisia, esimerkiksi Hallstenia kritisoivia, on tärkeä piirre tässä tutkielmassa. Se tuo menneisyydelle moniäänisyyttä ja luo näin kattavamman kuvan tutkitusta ajasta ja tutkimuskohteesta.

²⁴ Parlamenttisampo - eduskunta semanttisessa webissä. Täysistuntojen puheenvuorot. Kaikki puheenvuorot-. Haku "Ilmi Hallstén". Haettu 7.5.2023. <https://parlamenttisampo.fi/fi/speeches/faceted-search/table?page=0>.

²⁵ Hagman oli Marttaliiton perustaja, Naisasialiitto Unionin ensimmäinen ja pitkäaikainen puheenjohtaja. Ollila, 1998, 139, 143.

²⁶ Uusi Suometar, 30.12.1909, nro 302, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/800602?page=3> Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Valtiopäiväasiakirjoista tämä tutkielma käsittelee yksikamarisen eduskunnan täysistuntojen pöytäkirjat vuosilta 1919–1921. Pöytäkirjat ovat selvitys siitä, mitä täysistunnossa tapahtui. Kaikki keskustelu kirjataan ylös, myös välihuudot. Puheiden pito on edelleenkin olennainen osa kansanedustajan toimintaa, sillä niillä pyritään vaikuttamaan paitsi muihin kansanedustajiin, myös seuraaviin äänestäjiin. Eduskunta oli yksi Hallsténin toiminnan tiloista. Toiminnan tilana sen määrittelevänä piirteenä korostuu vuorovaikutus. Poliittisten pyrkimysten tavoittelu ei tapahtunut vain yksin, vaan myös osana joukkoa. Jaettuja tavoitteita ja arvoja eduskuntaryhmissä valvottiin puoluekurilla. Valiokuntatyöskentelyssä puoluerajat taas ylittyivät. Retoriikkaa yhteistyön välineenä politiikassa on tutkinut Kari Palonen teoksessaan *Politics, Rhetoric and Conceptual History* (2020).²⁷

Kahden erilaisen alkuperäisaineiston yhdistäminen tuo tähän tutkielmaan monipuolisuutta. Lehdissä julkaistut tekstit on tuotettu erilaisessa kontekstissa kuin keskustelut eduskunnassa. Niissä korostuvat erilaiset vahvuudet ja toisaalta heikkoudet. Lehtiin tuotetut tekstit ja järjestöjen tapahtumissa pidetyt puheet olivat rakennettu ajan kanssa ja harkiten. Eduskunnassa vuorovaikutus oli välittömämpää. Erilaiset kontekstit vaativat Hallsténilta erilaisia toimintatapoja ja niistä kertyi monipuolisesti lähdeaineistoja.

1.4 Menetelmät ja tutkimusetiikka

Tässä tutkielmassa käytän laadullista menetelmää ja lähiluvun metodia. Käytännössä se tarkoittaa tekstianalyysia ja sitä, että olen lukenut alkuperäislähteet kokonaisuudessaan. Olen myös arvioinut Hallsténin retoriikkaa. Sanavalintojen arviointi mahdollistaa yksittäisten keskusteluiden liittämisen niiden takana vaikuttaneisiin aatteisiin.²⁸ Lähiluku onkin luonteva valinta, erityisesti yhden henkilön uraa käsiteltäessä. Lähiluvussa aineistoja luetaan toistuvasti kokonaisuuksina. Useiden lukukertojen

²⁷ Palonen, 2020, 77.

²⁸ Pöysä, 2010, 335.

myötä aineistosta tehty tulkinta syvenee.²⁹ Aineistoissa usein esille nousevatkin teemat, joita Hallsten oli jo aiemmin käsittelyt muissa yhteyksissä. Nämä teemat kertovat osin siitä, mitkä olivat Hallstenin mielestä huomionarvoisia, mutta toisaalta osoittaa teemat, joihin Hallsten vältteli puuttumasta. Aineiston perusteellinen lukeminen lähiluvun kautta mahdollistaa tarkan kuvan hahmottamisen Hallstenin toiminnasta.

Koska tutkielma rakentuu henkilöhistorian ympärille, on tärkeää ottaa huomioon tutkimuseettiset seikat. Ilmi Hallstén toimii tässä työssä väylänä menneisyyden maailman kartoittamiseen. Vaikka tämä tutkielma keskittyy julkisen uran tarkasteluun, on Hallsténin muiston käyttö kuitenkin henkilökohtaista. Tutkijana asema on tutkimuksen kohdetta vahvempi. Siinä missä aineistojen saatavuus ja tieteen tekeminen on turvattu kansainvälisin sopimuksin, ei menehtyneillä tutkimuskohteilla, kuten Hallsténilla, ole mahdollisuutta esittää eriäviä näkemyksiään tutkijan tekemään työhön. Tässä tutkielmassa ei ole tarkoitus esittää Hallsténia menneisyyden toimijana häntä rajoittaneiden yhteiskunnallisten rakenteiden määrittelemänä tai arvottaa hänen toimintaansa.³⁰

²⁹ Pöysä, 2015, 28–30.

³⁰ Frigren, 2017, 52, 59.

2 HALLSTÉN NAISASIANAINENA LEHDISTÖSSÄ

2.1 Hallsténin lähtökohdat yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen

Kun Hallstén oli uransa alussa, sukupuoleen perustuva erottelu leimasi paitsi ihmisten ajattelutapoja, myös konkreettisia työmahdollisuuksia. 1800-luvun alussa virkaura oli miesten yksinoikeus. Vuosisadan kuluessa virkajärjestelmä muuttui ammattitaitoa ja koulutusta arvostavaksi ja avautui hitaasti myös naisille.³¹ Koulu on ollut keskeinen tekijä kansalaisyhteiskunnan rakentumisessa. Koulu valmisti entisiä alamaisia kansalaisuuteen.³² Koulu oli ottanut kirkon roolin itselleen tiedollisten ja taidollisten valmiuksien jakajana.³³ Kansansivistystyö vaati työntekijöitä, ja tämä muutti pedagogian alan ammattimaistumista. Miesopettajat huomatessaan kasvavan naisopettajien määrän alkoivat huolestuneena nähdä vaivaa oman sukupuolensa erioikeuksiin, esimerkiksi palkkauksessa. Miehet muodostivatkin opettajakunnan yläluokan.³⁴ Sukupuolijärjestelmässä naiseuteen liitetyt ominaisuudet, kuten äidillisyyys ja hoiva, tekivätkin naisista ”luonnollisesti” sopivia kasvatustyöhön. Jyväskylän seminarin perustaja Uno Cygnaeus halusi nimenomaan naiset opettajiksi. Se oli jatkoa heidän kotonansa tekemälleen kasvatustyölle. Lisäksi naisopettajien laskettiin olevan miesopettajia edullisempia kustannuksiltaan. Sukupuolestaan erioikeusanomuksia

³¹ Ollila, 1998, 42.

³² Kaarninen, 2014, 276.

³³ Malinen, Eilola & Frigren, 2021, 128.

³⁴ Annola, 2011, 19–21.

hyväksyttiin usein naisille, jotka työllistyivät juuri opettajattariksi.³⁵ Näin alkoi myös Ilmi Hallsténin ura.

Käytyään tyttökoulun vuonna 1878 hän jatkoi koulutustaan suomalaisessa jatko-opistossa, mistä valmistui vuonna 1881. Hallstén työskenteli Sahlbergin ruotsalaisessa tyttökoulussa suomen kielen opettajana vuosina 1879–1890. Vuosista viimeisenä Hallstén toimi myös kyseisen koulun johtajana. Vuosisadan lopulla Hallstén jatkoi suomen kielen opettajana työskentelyä useammassa ruotsinkielisessä oppikoulussa. Vuonna 1901 hän siirtyi Helsingin suomalaisen yhteiskoulun opettajaksi. Siellä hän työskenteli vuoteen 1905 saakka.³⁶ Suomalainen koulujärjestelmä etsi vielä muotoaan. Maaseudulla kansakoulut tarjosivat kansalaisille yleissivistyksen. Sivistyneistöön kuuluivat kuitenkin oppikoulun käyneet. Oppikoulu vaati opiskelijoiltaan hyvän koulumenestyksen ja lukukausimaksun, mikä rajasi laitoksen oppilaskuntaa. Kunni- oitetusta pappissuvusta tulleen ja oppineena naisena Hallstén työskenteli juuri oppikouluissa. Kansakoulujen opettajien taas katsottiin kuuluneen rahvaaseen kansan- osaan.³⁷

Vuodesta 1905 vuoteen 1925 Hallstén toimi Suomalaisen jatko-opiston alkeis- opetuksen opetusharjoituksen valvojana. Sen lisäksi hän toimi laitoksen yhteiskun- nallisen linjan opettajana.³⁸ Ohjaajana Hallstén on toiminut auskultanttien, eli opetta- jaopiskelijakokelaiden kanssa osana näiden opetusharjoittelua.³⁹ Tämä oli jo työkoke- musta keränneelle Hallsténille sopiva työnkuva hänen aloitettuaan osallistuminen jär- jestötoimintaan. Näiden työvuosien aikana Hallstén aloitti lisäksi naisasiajärjestön edustustehtävät sekä lähti kansanedustajana eduskuntaan ensimmäistä kertaa.

Hallsténin yhteiskunnallinen toiminta alkoi järjestötoiminnan kautta pedagogii- kan alalta. Äidinkielen opettajien kokouksessa tammikuun alussa 1909 Hallstén ku- vasi niitä etuja, joita hän näki mahdollisena suomen kielen opetuksen aloittamisesta aikaisemmin alkeisopetuksessa. ”Opetus olisi varhain aloitettava, jolloin oppilailla on

³⁵ Ollila, 1998, 43.

³⁶ Eduskunnan sivuilta kansanedustajat, avattu 1.4.2022. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansan- edustajat/Sivut/910409.aspx>.

³⁷ Kiuasmaa 1982, 34–36.

³⁸ Eduskunnan sivuilta kansanedustajat, avattu 1.4.2022. <https://www.eduskunta.fi/FI/kansan- edustajat/Sivut/910409.aspx>.

³⁹ Kiuasmaa 1982, 156.

vielä lapsellinen välittömyytensä jäljellä, eikä itsekritiikki vielä ole ehtinyt surmata työhalua.⁴⁰ Voisikin sanoa, että Hallsténin yhteiskunnallinen vaikutus oli jo alkanut työuran alussa. Suomen kieli opetettavana aineena oli sekin poliittisesti merkittävää. Ajan kontekstiin kuului kysymys kielitaistelusta.⁴¹ Hallsténin poliittinen kanta kielitaistelussa oli suomenmielinen. Fennomaaninen liike oli ollut 1800-luvulla suotuisa kasvualusta naisasialiikkeelle. Molemmissa liikkeissä nähtiin keskeisenä kansan herättäminen.⁴² Kieli oli kysymys, joka myös hajotti aiemmin yhtenäisiä linjoja. Erityisesti se pirstaloi poliittista oikeistoa.⁴³

Ammatillisen järjestötoiminnan kautta löytyivät naisasiajärjestöt. Opetustyön ja juuri *opettajattarien* oikeudet eivät kohentuneet itsestään. Naisten järjestäytyminen oli edellytys naisopettajien oikeuksien kehitykselle. Hallsténin motiivi aktiiviseen järjestötoimintaan ei välttämättä ollut puhtaasti emansipatorinen, sillä järjestötoiminta oli olennainen osa ajanhenkeä. Alamaisesta oli muotoutumassa kansalainen. Muutoksessa korostui yksilön toiminta ja aktiivisten yksilöiden järjestäytyminen ajamansa asiansa taakse.⁴⁴ Se tarjosi yhteisöllisyyttä sekä toiminnan mahdollisuuksia yksilölle. Näihin mahdollisuuksiin Hallstén, syystä tai toisesta, tarttui. Ensimmäisen kerran Hallstén edusti Suomen Naisliittoa Berliinissä vuonna 1905.⁴⁵ Tässä vaiheessa uraansa Hallstén oli ollut avioliitossa 13 vuotta ja synnyttänyt perheen kaksi lasta vuosina 1897 ja 1901.⁴⁶ Naisliiton kansainvälisen konferenssin aihe oli hänelle siis henkilökohtaisellakin tasolla tuttu.

Sukupuoli oli eristänyt naisen työelämästä. Kun tämä ehto oli alkanut hiljaa muuttumaan, asettui uudeksi rajaksi äitiys. Naisen työt olivat lasten kasvatuksessa

⁴⁰ Uusi Aura, 10.01.1909, nro 7 A, s. 5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/802812?term=Ilmi&term=Hallsten&page=5>.

⁴¹ Haapala, Kaarninen, Mieltunen, Pikkanen, Villstrand & Wassholm. 2021, 499.

⁴² Ollila, 1998, 40.

⁴³ Vares, 1993, 29–30.

⁴⁴ Latikka, 1987, 27.

⁴⁵ Koti ja yhteiskunta, 15.04.1905, nro 4, s. 1. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/920227?page=1> Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁴⁶ Hallsténin lapset Rauno Gustaf Ilmari Hallstén, myöhemmin Kallia, ja Armi Hallstén-Kallia olivat vanhempiensa tavoin aktiivisia yhteiskunnallisia vaikuttajia. Molemmat heistä vaikuttivat Karjala-seurojen toiminnassa sekä *Ajan suunta* -lehdessä. Lehti oli oikeistoradikaalin IKL:n julkaisema. R. G. Kallia oli Isänmaallisen kansanliikkeen kansanedustaja vuosina 1939–1945. Avattu 6.4.2023. <http://runeberg.org/kuka/1954/0174.html>; <https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910659.aspx>.

kodin piirissä. Naiset, jotka eivät (vielä) olleet äitejä, vakiintuivat osaksi työvoimaa ensin. Nuori nainen saattoi hyvin toimia opettajattarena, ennen "tärkeintä" elämäntehtäväänsä eli avioliittoa. Avioliittoon kuului ajan kontekstissa ajatus kyseisen instituution täydentämisestä pariskunnan jälkikasvulla. Arka aihe naisista työtehtävissä koki kipupisteen naisen avioituessa, ja viimeistään tämän tullessa äidiksi. Äitiys oli jokaisen naisen elämäntyö. Sen ja "tavallisen" työn yhdistämistä epäiltiin. Äitiyden ja tässä tapauksessa opettajattaren työ nähtiin esteenä toisilleen. Tämä asetti naisen asemaan, jossa hänen tuli valita ammattinsa ja perhe-elämän väliltä.⁴⁷

Suomessa kysymys näkyi naisten työurissa. Oli tavanomaista, että avioliiton myötä nainen lopetti työnsä ja keskittyi emännyyteen. Käytäntö oli kuitenkin normatiivinen, ei juridinen.⁴⁸ Vuonna 1912 Suomen Naisyhdistyksen jäsenistä 77 % oli naimisissa, ja näistä naisista alle neljä prosenttia ansiotöissä.⁴⁹ Hallstén kuului tähän marginaaliseen ryhmään. Kansainvälisessä vertailussa hän edusti sitä naisjoukkoa, jonka kautta Suomi näyttäytyi tasa-arvon edelläkävijänä. Saksassa hänet esiteltiin aviovaimona, äitinä ja opettajana. Valinta lähettää Hallstén edustamaan Suomea oli suunniteltu kannanotto, sillä paikallisen lainsäädännön mukaan Hallstén ei olisi voinut roudana toimia enää työtehtävässään. Saksalaisessa lainsäädännössä oli periaate, jossa anottaessa erioikeutta sukupuolesta, erioikeus myönnettiin naimattomalle ajalle. Avioituessaan nainen siis menetti erioikeuden sukupuolestaan, ja siten oikeutensa täyttää virkatehtäväänsä opettajattarena.⁵⁰

Berliinissä Hallsténin arvonimenä kuitenkin esitettiin "Fräulein", suomeksi neiti. Kokemuksestaan edustustehtävissä hän kirjoitti *Koti ja Yhteiskunta* -lehteen artikkelin "Opettajattarien naimattomuudesta". Hallstén viittasi älykkään saksalaisen naisasianaisen ymmärtäneen käyttää viittausvirhettä edukseen. Hallstén kuvasi tämän tietäneen, että "esimerkit vaikuttavat enemmän kuin sanat". Hallstén jatkoi tekstiään kuvaten syitä, miksi juuri hänet lähetettiin edustamaan Suomea. Hallstén oli tietoinen vastakkaisin asetetuista näkemyksistä ja nosti esille jännitteen, joka oli ollut

⁴⁷ Sulkunen, 1995, 45.

⁴⁸ Kiuasmaa, 1982, 166.

⁴⁹ Jallinoja, 1983, 112.

⁵⁰ Kiuasmaa, 1982, 166-167.

naisten välillä ilmassa. Saksassa kysymys lain mahdollisesta säätämisestä oli juuri ollut pinnalla. Hallstén kuvasi itseään elävänä esimerkkinä ja vastauksena saksalaisten kysymykseen. Hallsténin kuvattiin onnistuneen yhdistämään opettajan virassa työskentely hänen perimmäisiin tehtäviinsä puolisona, äitinä ja emäntänä.⁵¹

Vaikka Hallstén oli ollut paikalla malliesimerkkinä naisten työnteon puolesta, vastakkaisia näkemyksiä kuultiin. Suurin esitetty huoli oli pelko siitä, ettei nainen pystyisi näihin kaikkiin tehtäviin vastaamaan tarpeeksi hyvin. Silloin seuraukset kärsisivät lapset. Nähtiinpä myös, että olisi kohtuutonta odottaa naisilta työnteoa heidän ”todellisen kutsumuksen” eli lasten- ja kodinhoidon ohella. Eräs filosofian tohtori neiti Stöcker huomautti seuraavasti: ”Koska rakkaus ja hellyys ovat naisen sisin olemus, täytyy uuden ajan naisen pitää huolta siitä, että nämä ominaisuudet sopivat yhteen hänen äsken voitettun älyllisen ja taloudellisen itsenäisyytensä kanssa, olkoonpa että siitä johtuisi hänelle uusia ristiriitoja.”⁵² Stöckerin näkemys siis oli, että aikalaisten maailmankuvia muuttanut naisten oikeuksien eteneminen oli toissijaista naisten perimmäisille tarpeille kasvattajina. Onkin tärkeää huomata, että naisten järjestäytyminen ja tasa-arvon tavoittelu oli paitsi vapauden tavoittelua, myös asetti naisille ja naiseudelle täysin uusia vaatimuksia aiempien vuosisatojen saatossa asetettujen ohelle.⁵³ Työn ja äitiyden yhdistämiseen vaikuttivat resurssit, joita äidillä oli käytössään. Esimerkiksi työväen naisten näkemys oli, että tehdastyön ja perheenhoidon vastuun lankeaminen äideille oli ”kotiorjuutta”.⁵⁴ Stöckerin näkemys ei kuitenkaan perustunut intersektionaaliseen⁵⁵ ajattelutavalle, vaan ilmensi arvokonservatiivista osaa oikeistossa. Naisen roolin muutos pyrittiin hillitsemään ja hallitsemaan.

Kokonaisuudessaan Hallstén kuvasi konferenssia ”kahleiden kalistamisena”. Hallstén kuvasi naisten vaatineen oikeuksiaan tarmokkaasti. Hallsténin mukaan naisten uusi asema toki tuotti uusia kysymyksiä, joihin vastaaminen vaati kompromisseja.

⁵¹ Koti ja yhteiskunta, 15.04.1905, nro 4, s. 1. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/920227?page=1>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁵² Koti ja yhteiskunta, 15.04.1905, nro 4, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/920227?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁵³ ”Uuden naisen” ihanteet. Koivisto, 2001, 294.

⁵⁴ Katainen, 2013, 223–224.

⁵⁵ Intersektionaalisuus tarkastelee yksilön toiminnan tilaa risteävien erojen kautta. Puranen-Imola, 2022, 25.

Hän itse esitti toimivaksi malliksi ”järkevästi supistetun opettajatoimen”, jossa opettajattaren työtunteja laskettiin äidille sopivaan määrään. Lopuksi Hallstén siteerasi erästä saksalaista opettajatarta, joka oli kuvannut naisella olevan vaihtoehtoina vain *joko – tai*: joko virka ja ammatti, tai avioliitto ja äitiys. Hän näki nämä toisensa poissulkevinä. Niiden yhdistäminen oli järjettömyys, mitä naiselta ei olisi tullut vaatia. Hallstén kuitenkin vetosi, että naisen valinnan tulisikin kohdistua siihen, tahtooko tämä yhdistää äitiyden ja työuran vai ei.⁵⁶

Äitiysmyytillä oli Hallsténin kontekstissa monta ulottuvuutta. 1800- ja 1900-luvun sivistyneistölle se edusti arkkityyppisesti naiseuden yhtä puolta, joka oli vahvasti kytköksissä kelvollisen kansalaisen rakennusprojektiin.⁵⁷ Perheestä ja perhe-elämästä oli tärkeää tehdä hallittavissa ollut kokonaisuus, sillä se tuottaisi turvaa jäsenilleen ja koko yhteiskunnalle. Ydinperhe määritteli perheenjäsenille omat roolinsa, joista äidin rooli oli merkittävin, tai ainakin haastetuin, lopputuloksen kannalta. Naisten sivistäminen olikin edellytys isänmaalliselle, oikeaoppiselle kasvatukselle. Kaikki äidit eivät kuitenkaan sopineet arkkityyppin muottiin. Sivistys oli valistusta, mutta samalla normatiivista pyrkimystä. Se asetti mallin ydinperheestä. Malli sulki ulkopuolelleen ”toiset” perhemuodot.⁵⁸ Äitiys sukupuolen tavoin oli sosiaalisesti konstruointia. Sitä siis määritteli menneisyyden kontekstissa vaikuttaneet yhteiskunnalliset rakenteet. Yksi näistä oli luokka.

2.2 Sisaruutta sotkevat luokat

Naisasialiikkeen, tai pikemminkin naisasialiikkeiden, tarkastelu naisten tasa-arvon taivottelun kautta kuvaa hyvin naisasialiikkeen monipuolisuutta 1900-luvun alun

⁵⁶ Koti ja yhteiskunta, 15.04.1905, nro 4, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/920227?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁵⁷ Annola 2011, 164.

⁵⁸ Eilola & Valtonen, 2014, 84.

kontekstissa. Tasa-arvoa tavoiteltiin ja käsitettiin eri tavoin. Porvarillisen naisliikkeen näkökulmasta naisten asemaa oli mahdollista parantaa kahden väylän kautta: yksityisten järjestöjen toteuttaman hyväntekeväisyistyön kautta sekä juridisin keinoin.⁵⁹ Hallsténin tasa-arvokäsitys heijastuu hänen näkemyksistensä opettajattarien naimattomuudesta. Kuten aiemmin todettiin, Hallstén korosti naisen oikeutta valinnan vapauteen. Naisten tuli nauttia lähtökohtaisesti miehen kanssa samoista vapauksista ja samoista oikeuksista. Nainen oli nostettava miehen rinnalle lain silmissä. Tasa-arvo käsitteenä kuitenkin merkitsi erilaisille naisille eri asioita – eriarvoistavassa yhteiskunnassa kun naisia kohtasi erilaiset haasteet.

Tavoitellessaan naisten aseman kohottamista, Hallstén rakensi retoriikassaan ylemmän luokan naisista oman joukkonsa, mutta toiseutti samalla alemman luokan naiset omaksi erilliseksi ryhmäkseen. Naisen asemaa yhteiskunnassa määrittävät intersektionaaliset tekijät.⁶⁰ Vaikka intersektionaalisuuden käsite on syntynyt myöhemmin Hallsténin ajan jälkeen, on käsitteen tuominen tähän tutkielmaan merkittävää. Intersektionaaliset erot ovat määritelleet sitä menneisyyttä, jossa Hallstén toimi. Vapaus, kieli ja avioliitto olivat intersektionaalisuuden ulottuvuuksia, joilla oli hyvin käytännöllisiä vaikutuksia yksilön elämään. Aineistossa nämä käsitteen kattamat ulottuvuudet tulivat esiin Hallsténin esitelmässä, joka julkaistiin *Uusi Aura* -lehdessä helmikuussa 1912.

Esitelmässä Hallstén käsitteli naisten sosiaalista kysymystä. Hän kuvasi vallitsevaa tilannetta Saksan näkökulmasta, mutta heijasti myös pohdintaa Suomen osalta. Esitelmän Hallstén oli pitänyt Suomalaisen puolueen Naisvaliokunnan sekä Helsingin Naisjärjestön johtokunnan yhteisessä kokouksessa tammikuun 17. päivänä. Esitelmän alussa Hallstén kuvasi sitä jatkumoa, jonka saattamana oli päädytty vallitsevaan tilanteeseen.⁶¹

⁵⁹ Eilola & Valtonen, 2014, 97.

⁶⁰ Intersektionaalisuuden käsite kuvaa risteävien erojen vaikutuksia. Intersektionaalisuuden kautta voidaan tarkastella todellisuuksia kokonaisuuksina, joihin vaikuttaa monien erilaisuuksien leikkaaminen ja yhteisvaikutus. Rossi, 2010, 2.

⁶¹ Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 9. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=9>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Hallstén kuvasi jatkumon alkaneen suurteollisuuden alusta, ja sen seuranneena kansan jakautumisena. Hallsténin mukaan ennen suurteollisuutta työntekijät sekä omistava luokka olivat limittäisiä, ja sosiaalinen nousu omistavaan luokkaan oli ollut mahdollista ja ennen kaikkea työtä tekevän elämää ajanut ”toivo”. Asetelma oli kuitenkin muuttunut merkittävästi – nyt omistavaan luokkaan kuuluivat vain kapitalistit, eikä työntekijä voinut tulla kapitalistiksi. Hallsténin mukaan tämä vei heiltä toivon, mikä ymmärrettävästi ruokki vihaa omistavaa luokkaa kohtaan ja lopulta johtaisi työväen tuhoisiin ratkaisuihin.⁶² Alustuksesta esille nousi Hallsténin historiankäyttö. Se edustaa ainakin osittain sitä, millä tavalla Hallstén aikalaisena menneisyyden näki. Toisaalta sen voidaan myös edustaneen sitä, kuinka erilaiset esitykset menneisyydestä saattavat tulla hyödynnetyksi toiminnan perusteena.⁶³

On selkeää, että Hallstén ajoi omalle yhteisölleen edullista ratkaisua työväenliikkeen esittämiin ongelmiin. Hallstén itse ei kuitenkaan esittänyt ratkaisuaan vain omalle luokalleen edullisena, vaan kaikille parempana ratkaisuna. Hänen mukaansa jako luokkien välillä ei ollut vain työväenluokan kysymys. Työväenluokan ratkaisua Hallstén käsitteli esitelmässä ehtoina, ei ratkaisuna.⁶⁴ ”Vihan kylvö” viitanee luokkavihaan ja työväen agitaattoreihin. Heidän sanomansa perustui siihen vihaan, joka työväen tuli nähdä herättyään luokkatietoisuuteen. Porvarit näkivät agitaattorit rähinöitsijöinä ja heidän vaikutuksensa työväellekin haitallisena. Vuonna 1918 teologian tohtori Antti J. Pietilä esitti *Luokkaviha*-pamflettinsa luvussa, ettei työväenluokka luokkatietoisenaan kehittyisi luokkavihan kannalle ilman agitaattoreiden vaikutusta.⁶⁵ Hallsténin kirjoituksessaan tarjosi vaihtoehdon vihan kylvölle. Vihan kylvö sai vastaparin itsensä edistysmieliseksi kuvanneiden ratkaisusta, ”rakkauden kylvöstä”. Hallsténin mukaan rakkauden kylvöön kuului vähävaraisten aseman kohentaminen esimerkiksi vanhuus-, työttömyys-, ja sairausturvien kautta. Hän jatkoi kristillisistä arvoista – rakkauden kylvö olisi oikein, sillä kristittyjä sitoivat Jumalan opit ja tämä

⁶² Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 9. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=9>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁶³ Rantala & Ahonen, 2015, 28–29.

⁶⁴ Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁶⁵ Perko, 2022, 66, 76–77.

lähimmäisenrakkaus olisi tullut levittää paitsi läheisille, myös kansakunnan hyväksi.⁶⁶ Hallsténin vaihtoehto kuvaa hänen käsitystensä työväestä. Luokkavihan leviäminen näyttäytyi uhkana, jota tuli hillitä. Työväki näyttäytyi joukkona, joka ei kyennyt päättämään itse omasta toiminnastaan, ei ainakaan porvarin näkemyksestä mielekkäästi. Olikin tärkeää esittää vaihtoehto, joka oli heidän intressiensä mukainen, mutta joka samalla näyttäytyi työväelle loogisena ja arvokkaana.

Pyrkimyksessään ratkaista yhteiskunnallinen jakautuminen Hallstén kuitenkin samanaikaisesti loi erottelua hänen oman yhteisönsä ja sen ulkopuolisten välille. Sosialisteja hän käsitteli kahtena joukkona – subjektina ja objektina. Subjektina eli toimijana Hallstén puhui juuri *työväestä*. Työväki vaati, koki, teki. Puhuessaan työväkeen kohdistuvista toimista, kuten lähimmäisenrakkauden ja valtion erilaisista tukimuodoista, Hallstén viittasi *vähävaraisiin*. Kielen käyttö kuvaa kontekstin poliittisten toimijoiden välistä suhdetta. Halua auttaa työväkeä, joka tyypiteltiin vastustajana ei ollut, mutta sitä taas löytyi vähävaraisille.⁶⁷ Hyväntekeväisyystyö toimi yksilön ja yhteisön identiteetin rakentajana. Porvarinaiset ottivat yhteiskunnassa äidillisen roolin. Hyväntekeväisyystyön tavoite oli paitsi auttaa vähäosaisia yksilöitä, levittää sivistystä ja luoda siten Suomesta vahva kansakunta – samalla ottaen omalle yhteisölle siitä kaiken kunnian.

Porvarinaiset olivat liittäneet moraalireformiin ja sivistysaatteeseen konservatiivisia kristillisiä arvoja. Heille moraalireformi näyttäytyi uudistusliikkeenä, jonka avulla yritettiin nostaa sekä yksilön että yhteiskunnan moraaliksi siveellisesti kestävä kristilliselle pohjalle. Monet porvarilliset naisasianaiset olivat mukana suomalaissosialismissa liikehdinnässä, ja heille siveellisyys edusti muun muassa kristillistä elämäntavasta ja äidillisyyttä. Lisäksi he muokkasivat siveellisyyskäsitettä luovasti omiin tarkoituksiinsa, hyödynsivät sen poliittista merkitystä ja perustelivat sillä poliittista aktiivisuuttaan.⁶⁸

⁶⁶ Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 9. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=9>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁶⁷ Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁶⁸ Jämbäck, 2020, 13.

Esitelmässä Hallstén käsittelee työväkeä melko sukupuolineutraalisti. Valinta kertonee sekin työväen "outoudesta" ja ennen kaikkea sivistymättömyydestä. Ylempien sosiaaliryhmien keskuudessa sukupuoliroolit olivat vakiintuneita. Käsitettiin, että nainen ja mies olivat synnynnäisesti erilaisia.⁶⁹ Hallstén mainitsi eräässä esitelmässään työväen naisen ja loi mielikuvan siitä, millainen tämä oli: hän oli toimija, joka vaati palkankorotusta. Palkankorotusta ei kuitenkaan tullut, sillä eihän naisen tarvinnut yksinomaan elää omilla tuloillaan. Hallstén katsoi silti, että työväen nainen ehkäpä elikin, sillä "pysyminen siveyden kaltaisella polulla sellaisissa oloissa on suorastaan Jumalan ihme".⁷⁰

Siveys olikin Hallsténin näkemyksissä hänen naisyhteisöään määrittelevä tekijä. Siveysopit kuuluivat paitsi hyvään sivistykseen, myös asianmukaiseen käytökseen. Siveys oli kristillisessä maailmankuvassa nostettu naisen suurimmaksi hyveeksi – se oli jopa äitiyttä tärkeämpi rooli. Siveyskäsitykset olivat toisaalta jo keskiajalta perittyjä yhteisöllisen koodin rakennuspalasia, jotka tekivät yhteisössä yksilöiden käytöksen ennakoimisesta mahdollista. Toisaalta ne olivat vielä 1900-luvulla aikalaisten moraalikäsitteen perusta, jonka ohjeita noudattaen tiesi elävänsä "hyvää" elämää.⁷¹ Käsitetyksi oli, että koko kansakunnan käsittäessä nämä samat ihanteet siveydestä vahvistuisi kansakunta itse. *Sivistysaatteen* eetos oli siis syvästi myös isänmaallinen, ja se oli keskeinen osa porvarinaisten yhteisöllistä identiteettiä. Naisilla oli uskonnollisen perustan mukaan kutsumus vaalia siveyttä kodin piirissä, ja varmistaa tulevien sukupolvien kasvu kunnollisiksi kansalaisiksi. Isänmaallisuudessa yhdistyi lisäksi *yhteiskunnallinen äitiys*.⁷²

Naiskasvatus oli 1800-luvulta alkaen ymmärretty yhteiskunnan kannalta keskeisenä porvarinaisten piirissä. Taustalla vaikutti snellmanilainen sivistyskäsitteiden juuri kotien sivistyksen tarpeellisuudesta yhteiskunnalle. Aatetraditioista myös cygnaeuslainen käsitys korosti vielä liberaalimmin kaikille yhteistä pohjakoulutusta. Hallstén ja porvarinaiset sijoittuivat aatteiltaan lähemmäs snellmanilaista

⁶⁹ Ollila, 1998, 21.

⁷⁰ Uusi Aura, 25.02.1912, nro 46, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1191173?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁷¹ Haataja, 2006, 122–123.

⁷² Eilola & Valtonen, 2014, 95.

aatetraditiota. Siihen kuului poliittisesti konservatiivinen aatetausta, mikä näkyy myös porvarinaisten luokkaperusteisessa yhteiskuntakäsityksessä.⁷³ Luokkaperusta oli heidän toimijuuttansa mahdollistava rakenne. Hierarkkinen yhteiskuntakäsitys laajensi heidän toimintansa tilaa, tai ainakin teki niin suhteellisesti verrattaessa työväen naisiin. Se tarjosi porvarinaisille mahdollisuuden yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen, mikä oli modernille naiselle tärkeä kiinnostuksen kohde. Työväen sivistysaate alensi lapsen tasolle ja kasvatuksen kohteeksi, josta tahdottiin muovata kansakunnan isän ja äidin mieleinen. Sisällissodan jälkeen sivistymättömyyden ohella vaarana nähtiin sosialismin leviäminen työläiskotien keskuudessa.⁷⁴ Työväen naisten määrittely kasvatuksen tarpeen kohteeksi perusteli sivistyneiden naisten toiminnan tarpeellisuutta.⁷⁵

Järjestötyössä sivistysaate näkyi Hallsténin osallisuudessa kotitalousopetuksen kehittämiseen. Hallsténin näki, että koulujen tuli korvata se, mitä kodit eivät antaneet.⁷⁶ Näkemys kuvastaa Hallsténin korostaneen koulujen merkitystä yksilön elämänpolulla. Lisäksi hän nosti esille epäkohdat ja ylipäätään niiden olemassaolon kohteissa. Kotitalousopettajattarien järjestötoiminta oli vielä alkuvaiheissa, mutta Hallstén osallistui toimintaan siitä huolimatta aktiivisesti. Järjestön merkitys kasvoi, kun 1920-luvulle tultaessa ideologia kotitalouskasvatuksesta kotikulttuuria nostavana työkaluna vakiintui.⁷⁷

Hallstén kirjoitti *Uusi Aura* -lehteen 1913 artikkelin ”Vaikutelmia pohjoismaisesta koulukeittiöopettajatar kokouksesta Göteborgissa elokuun 14–16. päivinä”. Kirjoituksessa Hallstén painotti vuolaasti edustamansa Naisyhdistyksen roolia kasvatustieteellisen kotitalouskoulun perustuksen vaiheissa. Kolmipäiväisessä kokouksessa käsiteltiin opettajattarien kesken eri teemoja niin yhteiskunnan kuin käytännön tasolla. Esille nousi ajatuksia ajankohtaisesta kasvatustyylistä, jossa kaupunki- ja tehdaselämä kehittivät lapsista ”pikkuvanhoja”. Tätä vasten arvokkaana esitettiin kasvatustapa,

⁷³ Eilola & Valtonen, 2014, 94.

⁷⁴ Sulkunen, 1989, 72.

⁷⁵ Sulkunen, 1991, 69.

⁷⁶ Uusi Aura, 31.08.1913, nro 200, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1192291?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁷⁷ Katainen, 2013, 220.

jossa lapselle ei annettu tietoja, joita tämä vasta 20 vuoden päästä tulisi tarvitsemaan. Kuvattiinpa jopa, että kasvatuksen suuri taito piili kyvyssä säilyttää lapsi lapsena, kunnes tämä tulee täysi-ikäiseksi.⁷⁸ Kotien merkitys korostuikin juuri lasten kautta, sillä he olivat yhteiskunnan tulevaisuus.

Yhteiskunnan muutoksen vaikutus lasten kasvatukseen oli kokouksessa painava asia. Jaettu näkemys oli, että koulun täytyi korvata, mitä kodit eivät enää voineet antaa. Perusteluina nähtiin esimerkiksi se, että muuttunut yhteiskunta oli näkynyt muutoksena kodissa. Ennen lapset oppivat tekemällä maalaustöitä perheen kesken, mutta nykyään isät tulivat töistä kotiin vain lepäämään. Myös käytännön tason kysymyksiä pohdittiin. Esimerkiksi lihan sijasta suomalaisessa kotitalousopetuksessa tulisi opettaa enemmän edullisemmän kalan hyötykäyttöä.⁷⁹ Yhteiskunnassa oli herätty kodin resurssien hyödyntämisen merkitykseen koko kansakunnan tasolla. Se merkitsi toisaalta suurten aatteiden, kuten siveyden, vakiinnuttamista, mutta toisaalta taas käytännönläheisten taitojen harjoittamista, kuten resurssien harkittua käyttöä.⁸⁰

Jo vuonna 1911 keskusteltiin *Koti ja Yhteiskunta* -lehdessä kotitalouskasvatuksesta ja sen kehityksestä. Lehden julkaisu otti kantaa Falunin opettajakokouksessa ruotsalaisen professori Lundellin esittämään näkemykseen. Lundell näki, että naisen asema oli yhteiskunnassa oleellinen: ”Naisista riippuu maan tulevaisuus vielä suuremmassa määrin kuin miehistä. Jos vaan yhden sukupuolen naiset eivät enää tahdo olla naisia, niin kansamme pian kuolee sukupuuttoon”. Lundellin näkemyksen mukaan naisten keskuudessa yleistynyt ylioppilastutkinto oli turha, sillä lopulta nämä naiset heittäisivät opintonsa hukkaan. Lundell esitti uhkakuvana myös tilanteen, jossa naiset veisivät työt miehiltä. *Koti ja Yhteiskunta* -lehti kritisoi hänen näkemystään vanhanaikaiseksi. Oli vanhentunut ajatus, että nainen olisi hyvä äiti ilman koulutusta kyseiseen tehtävään.⁸¹ Hyvä äitiys perustui sivistykseen. Naisyhdistys edusti maltillista sivistysaatetta ja ajoi sitä erityisesti porvarillisen naisen aseman ja tehtävien

⁷⁸ Uusi Aura, 31.08.1913, nro 200, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1192291?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁷⁹ Uusi Aura, 31.08.1913, nro 200, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1192291?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁸⁰ Katainen, 2013, 220.

⁸¹ *Koti ja yhteiskunta*, 15.11.1911, nro 11, s. 4. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/920301?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

näkökulmasta. Naiset tulkitsivat Raamattua ja korostivat sen sanomaa vapaudesta, joka olisi toteuduttava samoin naisille kuin miehille.⁸² Oli äitienkin oikeus naisina saada itselleen ne opit, joiden avulla kasvattivat lapsensa ”oikein”.

Sosialisteista, työväestä ja työväen naisista on historiantutkimuksessa rakentunut oma narratiivinsa. Suomessa sosialistinaisten erillisjärjestäytyminen oli alkanut 1800-luvun lopulla työväenyhdistysten naisosastoista, joita perustettiin löyhästi yhdistämään liittohallinto vuonna 1900. Suurlakon jälkeen toiminta kiinteytyi ja vuonna 1906 perustettiin Suomen sosiaalidemokraattinen naisliitto. Se oli itsenäinen naisjärjestö, jolla oli oma talous ja äänenkannattaja.⁸³ Luokkakysymys ei kuitenkaan ollut ainoa tekijä, joka jakoi naisia eri ryhmiin. Kielikysymys ja suhteet Venäjään olivat murtaneet porvarillisen naisasialiikkeen kahteen: Naisasiayhdistykseen ja myöhemmin perustettuun Naisasialiitto Unioniin. Taustalla oli alkuperäisen Naisasiayhdistyksen sisäinen kiista 1890-luvulla.⁸⁴ Yhdistyksen hajottanutta kiistaa on tulkittu kielipoliittiseksi, mutta myös poliittisyhteiskunnallisten ajattelutapojen eroavaisuudet olivat osa hajottavia erimielisyyksiä jäsenten välillä. Naisyhdistyksen ensimmäinen puheenjohtaja, Elisabeth Löfgren oli arvokonservatiivi ja johti järjestöä arvojensa mukaisesti. Hänen seuraajansa puheenjohtajana, Alexandra Gripenbergin äärimmäisen kritisoiva kirjoitus *Nya Pressenissä* herätti närkästystä osassa järjestön jäseniä.⁸⁵ Nämä päättivätkin erota järjestöstä, ja ilmaisivat lehdessä oman näkemyksensä nimimerkillä ”Entisiä Naisyhdistyksen jäseniä”. Naisyhdistys eväsi näiltä henkilöiltä pääsyn seuraavan vuoden jäseniksi.⁸⁶

Tämä ryhmä naisia perusti 1. lokakuuta 1892 Unioni Naisliitto Suomessa – Unionen Kvinnosaksförbund i Finland – eli lyhyemmin Naisasialiitto Unioni-järjestön. Järjestön ensimmäiseksi puheenjohtajaksi valittiin Lucina Hagman. Järjestö oli ruotsinkielinen, mutta ei ehdottoman ruotsinmielinen. Jäsenmääriltään he jäivät

⁸² Kinnunen, 2014, 61.

⁸³ Katainen 2013, 134–135.

⁸⁴ Jallinoja, 1983, 43.

⁸⁵ Eripuraa on tulkittu jopa Gripenbergin aiheuttamaksi. *Nya Pressen* -lehden julkaisussa Gripenberg kuvasi suomalaisnaisten historiaa ja moitti opettajattaria, naisopiskelijoita ja muita naisemansipaation unohtamisesta. Polemiikki jatkui, kun Gripenberg kuvasi *Hemmet och samhället* -lehden tilaajakunnan kuvaavan rahvaan naisen tapaa ”harrastaa” naisasiaa. Mäkinen, 2015, 82–33.

⁸⁶ Mäkinen, 2015, 84.

Naisyhdistystä pienemmäksi.⁸⁷ Useat Unionin jäsenet olivat nuorsuomalaisia. Järjestö teki eroa aiempaan järjestöön ottamalla myös miehiä jäsenikseen. Unionin suhtautuminen työväen naisiin oli suopeampaa kuin Naisyhdistyksen.⁸⁸ Heidän tavoitteenaan oli naisasian ajaminen sukupuolten välisen yhteistyön kautta. Miehiä olikin 84 jäsenen joukossa 17.⁸⁹

Porvarillisista naisasiayhdistyksistä molemmat verkostoituivat kansainvälisesti. Suomen Naisasiayhdistys oli Kansainvälisen naisliiton (ICW)⁹⁰ perustamiskokouksessa Washingtonissa vuonna 1888, jonka toiminnassa Hallsténkin toimi edustajana uransa aikana. Naisyhdistyksessä Hallstén toimi myöhemmin puheenjohtajana. Muita järjestöjä, joissa Hallstén vaikutti aktiivisesti, olivat Suomen Punainen Risti (SPR), Mannerheimin Lastensuojeluliitto ja Suomen valkonauhaliitto.⁹¹ Hallsténin kohdalla porvarillisten naisasiayhdistyksen rajat eivät olleet kovin rajoittavia. Hänestä kirjoitettiin positiivisesti niin *Koti ja Yhteiskunta*-lehdessä kuin myös Lucina Haggmanin toimittaneessa *Naisten Ääni* -lehdessä.

2.3 Hallsténin tie eduskuntaan

Hallstén oli syntynyt vuonna 1862. Hän oli elänyt muiden aikalaistensa tavoin pitkälle aikuiselämänsä vailla oikeutta antaa ääntänsä vaaleissa tai asettautua itse ehdolle. Hänen tekemä työnsä järjestöissä oli pyrkimystä vaikuttaa yhteiskuntaan. Jo siinä korostuivat aatteet ja koulutuksen, sivistyksen ja kotien merkitys kansakunnalle. Koulutus oli edellytys virkakelpoisuuteen ja samoin vaaleissa ehdokkaaksi asettumiselle – ja ennen kaikkea äänioikeuden järkipäiselle käyttämiselle. Äänioikeusuudistuksen jälkeen ja ohjelmallisen puolue-elämän varsinaisesti syntyessä koulu- ja

⁸⁷ Mäkinen, 2015, 84; Sulkunen, 1991, 40.

⁸⁸ Metsämäki & Nisula, 2006, 116–117.

⁸⁹ Mäkinen, 2015, 84–86.

⁹⁰ International Women's Council.

⁹¹ Suomen Valkonauhaliitto oli kristillisten arvojen perusteella toiminut järjestö. Sen perustaminen juontui suositusta kansainvälisestä liikkeestä. Suomessa liike ei saavuttanut samaa suosiota, sillä samalla maaperällä toimi jo muutkin naisjärjestöt, kuten NNKY. Valkonauhaliiton keskeisten keskeiset tavoitteet olivat raittius ja moraalireformi. Markkola, 2008 189.

kulttuurikysymykset siirtyivät ja ottivat uuden muodon eri puolueiden ohjelmissa.⁹² Hallstén asettui poliittisesti Suomalaisen puolueen ja myöhemmin tästä syntyneen Kansallisen Kokoomuksen jäseneksi.⁹³

Yksi Suomea tasa-arvon menestysmaana aiemmin julkisuudessa narratoivista myyteistä on ollut, että naiset saivat täydet poliittiset oikeudet ensimmäisten maiden joukossa maailmassa. Myytti typistää äänioikeusuudistuksen historiallisia ulottuvuuksia. Naisten äänioikeus toteutettiin Suomessa osana ylipäätään jo radikaalia parlamentti uudistusta. Euroopan vanhanaikaisimmat säätövaltiopäivät muutettiin vuonna 1906 kertarysäyksellä maanosan moderneimmaksi yksikamariseksi eduskunnaksi, johon valittiin edustajat yleisellä ja yhtäläisellä äänioikeudella. Tähän saakka äänioikeus oli ollut vain säätyihin kuuluvilla ja veroa maksavilla miespuolisilla kansalaisilla, jotka Suomen väestöstä muodostivat noin kahdeksan prosenttia.⁹⁴

Yleisen äänioikeuden jälkeen Hallstén vetosi muita naisia käyttämään tätä kallista oikeuttaan viisaasti.⁹⁵ Tavoite äänioikeudesta oli yhdistänyt naisia politiikassa, mutta erimielisyydet keinoista sen saavuttamiseksi kärjistikivät porvaris- ja työläisnaisliikkeiden välejä. Naisten järjestäytyminen äänioikeuden myötä olikin uusi kysymys vailla vastausta.⁹⁶ Maikki Friberg ehdotti kaikille naisille yhteistä Naisten puoluetta, mikä lopulta osoittautui epärealistiseksi aihoksi.⁹⁷ Hallsténkaan ei naisten yhtenäistä puoluetta kannattanut *Vaasa*-lehdessä äänioikeuden saavuttamisen jälkeen. Hän perusteli näkemystään sillä, että virkakelpoisia naisehdokkaita ei vielä ollut.⁹⁸

Hallsténin kirjoituksesta ei nouse esille niitä asioita, joita aiempi tutkimuskirjallisuus on nostanut esille äänioikeuden saavuttamisen historiasta. Erityisesti porvarin naisille yleinen äänioikeus oli enemmän, kuin mitä he olivat toivoneet.⁹⁹ Äänioikeuden laajentaminen olisi heidän etujensa mukaan ihanteellisesti laajentunut

⁹² Kiuasmaa 1982, 50.

⁹³ Vares, 1993, 648.

⁹⁴ Mustakallio, 2006, 10.

⁹⁵ Vaasa, 29.11.1906, nro 136, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/778068?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁹⁶ Sulkunen, 1991, 56.

⁹⁷ Hirvonen, 2015, 98.

⁹⁸ Vaasa, 29.11.1906, nro 136, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/778068?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

⁹⁹ Mustakallio, 2006, 14.

varallisuuden mukaisesti.¹⁰⁰ Sekä luokat että sukupuolet huomioon ottava demokratia oli aikanaan maailmalla radikaali poikkeus, ja porvarinaiset jakoivat osittain tätä kansainvälistä näkemystä. Uudistus herätti suoranaista pelkoakin, sillä aiemmin äänioikeutta käyttäneen rajatun kahdeksan prosentin joukko kasvoi nyt yli yhdeksänkertaiseksi. Se merkitsi edustusjärjestelmässä merkittävää vallan uudelleen jakoa.¹⁰¹

Äänioikeuden tavoittelu olikin lopulta porvarisnaisille ikään kuin menetetty mahdollisuus. Vaikka äänioikeus ulottuikin heihin, tilastollisesti he jäivät alakynteen marginaalisena väestöryhmänä. Siksi olikin tärkeää herättää juuri tämän ryhmän naiset ja innostaa heitä kouluttautumaan ehdokaskelpoisiksi ja osallistumaan politiikkaan. Hallsténin motiiveja hänen eduskuntauransa alussa on mahdollista analysoida hänen oman uransa myöhäisemmästä reflektoinnista. Näin hän teki *Naisten Ääni* -lehden kyselyssä vuonna 1929, seitsemän vuotta kansanedustajatehtäviensä päättymisen jälkeen. Kyselyssä esitettiin tunnetuille toimijoille kysymys: ”Mikä teki teistä naisasianaisen?”¹⁰²

Hallsténin vastaus kyselyyn oli otsikoitu ”Naisialiikkeen yhteiskuntapedagoginen puoli on kannustanut työhön”. Vastaus oli tyyliltään hillitty. Hallstén aloitti kiittämällä lehteä edellisessä numerossa julkaistusta tekstistä, jossa juhliittiin hänen viisikymmenvuotista uraansa opettajattarena. Hallstén kielsi sen oletuksen, jonka naisasianaisista hänen kannanottonsa perusteella naisasianaisesta saattaisi tehdä. Hän kertoi, että ei ollut kokenut sukupuolensa vuoksi syrjintää, eikä edes päätös töiden jatkamisesta aiheuttanut suuria reaktioita.¹⁰³ Hän nosti esille muita naisia, jotka olivat jo häntä ennen jatkaneet opetustyötä avioliiton jälkeen, osoittaen, ettei itse ollut läheskään ainoa. Itsensä korostaminen erityisenä muista ei ollut tavoiteltavaa. Hallstén jatkoi kertomalla ensin kuvitelleensa äitiyden ja uran yhdistämisen olleen määrää, johon hänen naisasiatyönsä olisi jäänyt. Hallsténin sanoin ”muurin mursivat” Hilda

¹⁰⁰ Vares, 1993, 642.

¹⁰¹ Sulkunen, Lähteenmäki, Korppi-Tommola, 2006, 14–15.

¹⁰² Itse kyselyn taustalla oli huomio siitä, että nuoret naiset kokivat naisasian vanhanaikaiseksi ja identifioituivat juuri erottautumalla liikkeestä. Olikin naisjärjestöjen kannalta tärkeää tuoda esille, kuinka nämä rintamasotilaat ovat saaneet innon liittyä riveihin ja mahdollisesti samalla innostaa uusia jäseniä liittymään joukkoihin. Sulkunen, 1991, 42–43.

¹⁰³ *Naisten ääni*, 20.12.1929, nro 23–24, s. 25–26. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/907949?page=26>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Käkikoski ja Alexandra Gripenberg. He vetivät Hallsténin mukaan yhteiskunnallisen vaikuttamisen maailmaan. Sen myötä hän kuvasi nähneensä sen välttämättömän työn, mikä naisasian eteen oli vielä tehtävä. Lisäksi hän esitti kiitoksen puolisolleen Onni Hallsténille. Hallsténin mukaan hänen ansiostaan kotona oli vallinnut ”yhteiskunnallinen ilmakehä”.¹⁰⁴

Riitta Jallinoja on kuvannut naisasialiikkeen taistelukausiin niitä ajanjaksoja, jolloin naisasiayhdistysten jäsenmäärä on kasvanut. Taistelukaudesta ensimmäinen päättyi ensimmäisiin eduskuntavaaleihin 1907. Taantumus jatkui aina toiseen taistelukauteen saakka vuonna 1966.¹⁰⁵ 1920- ja 1930-luvulla myös politiikan polarisoituminen vasemmiston ja oikeiston välillä teki poliittisesti neutraalina esittäytyneiden naisliikkeiden identifiointimisesta haasteellista. Osa jäsenistä katsoi, että avioliittolain myötä kaikki olennainen oli naisille jo saavutettu, tehden järjestäytymisen tarpeettomaksi. Naisjärjestöjen jäsenmäärä laski, ja erityisesti nuoret kartoivat naisasiaa. Yksi syy naisliikkeiden kannatuksen laskuun oli ajan kansainvälisessä kontekstissa: rauhanaatte ja isänmaallisuus olivat kiusallinen ristiriita naisjärjestöjen roolissa. Lotta Svärd -järjestöön kuulunut nainen saattoi osallistua kansainvälisiin rauhankongresseihin ja ajaa rauhanasiaa.¹⁰⁶ Mahdollisuus osallistua yhteiskunnalliseen vaikuttamiseen eduskunnassa oli jälleen asettanut naisille uusia vaatimuksia aiempien ohelle. Naisten oikeudet olivat heidän äitiensä ja isoäitiensä ajoista kohentuneet uskomattomasti – miksi nähdä siis vaiva ja osallistua politiikkaan, kun se ajoi haastavaan tilanteeseen? Mitä voitettavaa politiikassa naisille enää oli?

25 vuotta oli kulunut äänioikeuden saavuttamisesta. Naisehdokkaiden laskevasta määrästä pääteltiin jo tuolloin, että porvarinaisia osallistuminen yhteiskunnalliseen vaikuttamaan ei enää innostanut.¹⁰⁷ Lapuan liike ja oikeistoradikalismien nousu järjesti uudelleen poliittista kenttää niin oikealla kuin vasemmalla.¹⁰⁸ Merkkivuosi näkyi lehdistössä. Hallsten kirjoitti *Suomen Nainen* -lehteen niistä tapahtumista, jotka

¹⁰⁴ Naisten ääni, 20.12.1929, nro 23–24, s. 25–26. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/907949?page=26>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹⁰⁵ Jallinojan kuvaus pelkistää naisemansipatoristen liikkeiden menneisyyttä: naisasiaa pystyi tavoittelemaan toistenkin järjestöjen kautta. Jallinoja, 1983, 18–19, 32.

¹⁰⁶ Kauppinen, 2017, 54–55, 62.

¹⁰⁷ Jallinoja, 1983, 118.

¹⁰⁸ Kauppinen, 2017, 61; Metsämäki & Nisula 2006, 114.

hänen näkemyksensä mukaan johtivat eduskuntauudistukseen ja naisten äänioikeuteen. Kirjoituksessa hän kuvasi, etteivät naiset tehneet juuri mitään äänioikeutensa eteen, vaan voitto oli muiden tapahtumien seurausta. Hallstén käsitteli venäläistämiskautta ja Venäjän vaikutusta edellytyksinä Suomessa eduskuntauudistuksen toteutumiselle. Naisten rooli oli tällöin korostunut ja Hallstén kuvasi molempien naisjärjestöjen, Unionin sekä Naisasiayhdistyksen tekemää työtä. Hallsténin mukaan lopullinen päätös oli ollut keisari Nikolai II:n käsissä. Tämä oli oudoksunut poikkeavaa vaatimusta naisten äänioikeudesta. Senaattori Mechelin kuitenkin Hallsténin mukaan oli vedonnut tämän vaatimuksen eväämisen tuottavan alamaisille pettymyksen, ja näin keisarin allekirjoituksen myötä naiset ”kansalaisvaltakirja kädessään astuivat tasa-arvoisuuden kuningaskuntaan”.¹⁰⁹

Historiantutkimuksessa nähdään nykyään, että Venäjän tapahtumat lokakuun lopulla 1905 muuttivat tilanteen myös Suomessa. Viimeistään keisarin manifestin myötä juhlittiin riemuvoittoa, jossa venäläistämistoimenpiteet oli keskeytetty ja oli saatu lupaus uudesta, demokraattisesti valittavasta eduskunnasta.¹¹⁰ Siten demokratisoituminen merkitsi aiemmin valta-asemassa olleille sosiaaliryhmille politiikan alaluokkaistumista. Samaan aikaan kun politiikka alkoi ammattimaistua, toiseen maailmansotaan mennessä esimerkiksi professorien ja muiden akateemisen maailman sekä talouselämän vaikuttajien osuus kansanedustajista väheni.¹¹¹

Hallstén ei siis nähnyt äänioikeutta naisten saavutuksena, vaan saavutuksena naisille. Hallsténin kuvaus jatkui hänen vastatessaan lehden esittämään kysymykseen: ”minkälaisena näitte naisasiasuunnan sinä aikana, jolloin yleinen äänioikeus saatiin, ja millaisena näette sen nyt?” Hallsténin aloitus oli tyhjentävä. Hän kuvasi, ettei merkittävää muutosta ole tapahtunut. Luonnollisesti ajan saatossa eri asiat olivat

¹⁰⁹ Naisten ääni, 20.12.1929, nro 23–24, s. 26. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/907949?page=26>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹¹⁰ Juhlaan eivät kaikki innostuneet. Myöntyvyyksiä tai vanhoilliseksi, ei halunnut tunnustautua enää kukaan. Suomalainen puolue oli joutunut syytetyn asemaan. Vares, 1993, 98–99.

¹¹¹ Karonen, Roitto & Ojala, 2018, 87.

korostuneet. Hallsténin mukaan entistä vähemmän korostettiin yksilön oikeutta, vaan yhteiskunnan etua, joka ”syvemältä katsoen on yhtä kuin naisen oma etu”.¹¹²

Äänioikeuden toteuduttua Hallstén muiden porvarinaisten ohella korosti sitä, että naisten tulisi kouluttautua ennen ehdolle asettumista, jotta nämä olisivat virkkelpoisia. Pelkona selkeästi oli kouluttautumattoman työväen naisen etumatka, minkä nämä saivat puhtaasti määrällään. Työväen naisia politiikka kiinnosti enemmän, joskin kaikista naisjärjestöistä suosituimpia olivat poliittisesta kentästä itsensä irrottaneet, esimerkiksi raittiusseura.¹¹³ Naisten oikeuksiin kuuluivat olennaisesti myös työolojen parannukset, eikä politiikkaa nähty ”valmiina”. Esimerkiksi äitiyden ja työn yhdistäminen oli käytännöllisiä uudistuksia vaativa poliittinen seikka, ei vain tasa-arvon nimissä valinnan mahdollisuus.¹¹⁴ Äänioikeudessa oli kyse kansalaisista. Kansalaisyhteiskunnassa vallitsi ihanteet kansalaisille. Ihanteeseen kuului äänestäminen. Sivistyneistön mukaan kansa koostui ahkerista, sisukkaista ja vaatimattomista talonpojista. Kansan ongelmat johtuivat siitä, että tämä talonpoikainen kansa ei kyennyt tai halunnut aidosti tavoitella sivistystä ja henkisyttä.¹¹⁵

Äänioikeuden korostuminen naisten lehdissä oli sekin yritys painottaa nuorille naisille sen arvokkuutta. ”Matkalla vaaliuurnille”-julkaisussa *Naisten Ääni* -lehdessä Hallstén totesi ilmiön todeksi, erityisesti mainiten oman porvaripiirinsä. Hän kuvasi syyksi naisten alistetun aseman hyväksymisen, joka ei ole enää ”ihailtavaa nöyryyttä”, vaan suoranaista ihmisarvontunnon puutetta. Naiset Hallsténin mukaan olivat tottuneet siihen, että yhteiskuntaa muuttivat miehet. Miehet ymmärsivät paremmin julkisia asioita, harrastivat niitä enemmän ja heillä oli niissä tarvittava asiantuntemus. Hallsténin mukaan naiset, jotka itselleen ahertaisivat samat lähtökohdat, olivat harvassa, ja näin ollen vaaliuurnilla naiset antoivat äänensä miehille. Siksi Hallstén kuvasi velvoitteeksi nuorille sukupolville valistustyön laajoissa naispiireissä. Naiset oli

¹¹² Naisten ääni, 15.03.1932, nro 4-5, s. 8. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/907992?page=8>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹¹³ Sulkunen, 1991, 42.

¹¹⁴ Katainen 2013, 90-91.

¹¹⁵ Eilola & Valtonen, 2014, 87.

herätettävä oivaltamaan velvollisuudekseen asettaa edustajikseen valistuneita, kyvykkäitä, kotien ja naisten asiaa lämmöllä ajavia naisia.¹¹⁶

Naisten passiivinen osallisuus yhteiskunnallisen vaikuttamiseen tuotti porvarinaisille pettymyksen politiikkaan. Sen alkuna oli ollut saavutus, mutta heille menetetty mahdollisuus, äänioikeudesta. 13 vuotta myöhemmin, vuonna 1919 Hallstén asettui itse ensimmäistä kertaa Kansallisen Kokoomuspuolueen ehdokkaaksi Turun läänin pohjoisessa vaalipiirissä.¹¹⁷ Hallstén tuli valituksi yhtenä puolueen 26 edustajasta.¹¹⁸ Puolueen edustajista ääniä ei tarpeeksi saanut edellisen hallituksen pääministeri, Lauri Ingman. Tunnettu poliitikko oli Hallsténin kanssa ollut ehdolla samassa vaalipiirissä, ja jäi nyt ilman kansanedustajanpaikkaa.¹¹⁹ Vaalitulosten myötä Hallstén ilmoitti esteen vuoksi anovansa vapautusta eduskunnasta ja antavan paikkansa varamiehelleen, joka oli Ingman.¹²⁰

Historiantutkija Vesa Vares on teoksessaan *Konservatiivi ja murrosvuodet – Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922* käsitellyt Ingmanin putoamista eduskunnasta. Pääministerinä toiminut Ingman jäi kokonaan ilman kansanedustajanpaikkaa. Vares kuvailee tapausta suuren luokan vaalisensaatioksi, jota Ingman itsekin ei osannut odottaa – hän kun ei käynyt minkäänlaista vaalikampanjaakaan varmistaakseen jatkoaan kansanedustajana. Syitä putoamiselle oli kuitenkin Varesen mukaan useita, joista tärkein oli monarkian ”konkurssi”. Kuninkaanhakumatka oli leimannut Ingmanin monarkismin symboliksi. Valtaosa muista monarkisteista oli kuitenkin tullut valituksi: muun muassa Ernst Nevanlinna, Tekla Hultin, E. N. Setälä ja Juhani Arajärvi. Monarkismin ohella syitä putoamiselle Vares esittää vaaliteknisiiä syitä. Ingmanin sijoitus vaalilistoilla ei ollut ihanteellisin. Ingman jäi puolueen yllättävästä vaalipiiriääniharavasta Ilmi Hallsténista vain 850 äänen erolla. Vares

¹¹⁶ Naisten ääni, 15.05.1929, nro 9, s. 5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/907937?page=5>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹¹⁷ Rauman Lehti, 06.02.1919, nro 14, s. 2. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1284006?page=2>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹¹⁸ Turun Lehti, 11.03.1919, nro 28, s. 1. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1322337?page=1>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹¹⁹ Vares, 1993, 470.

¹²⁰ Maakansa, 22.03.1919, nro 35 (3-päiv. painos), s. 2. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/bin-ding/1269783?page=2>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

kuvailee ”esillä pidetyn” Hallsténin koituneenkin Ingmanin kohtaloksi. Hallstén oli puolueen ensimmäisenä vahvana naisehdokkaana vienyt vaalipiirissä paljon niiden kirkollisten naisten ääniä, jotka olivat ennen menneet Ingmanille. Kokoomuksen Oswald Kairamo oli luonnehtinut pilkallisesti Ingmanin pudottamista naisliikkeen aikaansaannokseksi.¹²¹

Naisjärjestöjen lehdet vaikenivat selkkauksesta täysin, mutta muissa lehdissä seurattiin kiinnostuneena puolueen toimintaa. ”Porvarilla on porvarin kujeet”, kommentoitiin irvailen *Savon Sanomissa*.¹²² *Hämetär* kuvasi Hallsténia ”kolmannen luokan valtiokyvyyksi”, joka oli ehdokkaana vain listojen täytteenä.¹²³ Yleisen reaktion jälkeen ilmoitettiin, että Hallstén ottaisi paikkansa eduskunnassa äänien mukaisesti. Tästä naisjärjestöjen lehdet kirjoittivat, ja näin Ilmi Hallsténin nimi oli uuden eduskunnan kansanedustajien nimien joukossa *Naisten Ääni* -lehden etusivulla 22. maaliskuuta vuonna 1919.¹²⁴

¹²¹ Vares, 1993, 470–471.

¹²² *Savon Kansa*, 01.04.1919, nro 25, s. 3. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1233493?page=3>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹²³ *Hämetär*, 12.03.1919, nro 59, s. 2. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1171423?page=2>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

¹²⁴ *Naisten ääni*, 22.03.1919, nro 9, s. 5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/907707?page=5>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

3 HALLSTÉN EDUSKUNNASSA

3.1 Vuoden 1919 eduskuntavaalien tulokset

Hallsténin kansanedustajakauden ajankohta on merkittävä. Itsenäistyminen lisäsi valtion menoja. Itsenäistymisen murroksessa velkaa oli otettava myös sotakulujen maksumun. Lainaa otettiin lisäksi sodan aiheuttamien tuhojen korjaamiseen, valtion hankkimien yksityisten omaisuuksien lunastukseen, rahaolojen ja keskuspankin aseman vahvistamiseen sekä maanvuokrauudistuksen toteuttamiseen.¹²⁵ Valtion taloudellinen tilanne ja sen hoito vaikuttivat ratkaisevasti eduskunnan ja hallituksen välisiin suhteisiin.¹²⁶ Sisällissodan ja itsenäistymisen jälkeen valtaa oli käyttänyt tynkähallitus. Itsenäistymisen jälkeen suurena kysymyksenä oli ollut Suomen tuleva hallitusmuoto. Valinta monarkian ja tasavallan välillä tuotti kiistaa toisten puolueiden välillä sekä yksittäisten puolueiden sisällä. Porvarilliselle poliittiselle kentälle olikin syntynyt kaksi uutta puoluetta: kuningasmielinen Kansallinen Kokoomus, sekä nuorsuomalaisten Kansallinen Edistyspuolue.¹²⁷ Vuoden 1919 eduskuntavaalien tuloksien

¹²⁵ Karonen & Rähä, 2014, 51.

¹²⁶ Jääskeläinen, 1973, 26.

¹²⁷ Kansallisen Kokoomuspuolueen perustamispäivämäärä 9. joulukuuta oli valittu taktisesti. Edellisenä päivänä perustettuun Edistyspuolueeseen tyytymättömät nuorsuomalaiset saivat vaihtoehdoksi puolueen, jonka toimintaa kuvailtiin ”yhteiskuntaa säilyttäväksi”. Vanhasuomalaisten ohella puolueeseen liittyikin vanha pääskysiipi sekä monarkismiin kääntyneitä varpusia. Vares, 1993, 420–421.

mukaan sosiaalidemokraattinenpuolue (SDP) palasi 80 edustajalla suurimmaksi puolueeksi, huolimatta vasemmiston jokseenkin rajoitetusta vaalitoiminnasta.¹²⁸ SDP vetäytyi hallitusvastuusta porvarillisen enemmistön vuoksi. Vaaleissa voittajapuolueita olivat Maalaisliitto ja Kansallinen Edistyspuolue. Edistyspuolueen Kaarlo Castrén muodosti vähemmistöhallituksen maalaisliiton ja RKP:n kanssa. Ruotsinkielisten edustus pysyi samana kuin aiemmin. Monarkisteiksi katsottiin kaikki Kokoomuksen edustajat ja muutamaa edustajaa vaille RKP.¹²⁹ Vaikka hallitusmuotokiista ratkesi tunnetulla tavalla, sen vaikutukset tuntuivat pitkään ja hajottivat porvarillista rintamaa.¹³⁰

Maaliskuun 1919 vaalit toivat eduskuntaan tasavaltalaisen enemmistön. Ensi töikseen eduskunta hylkäsi kaksi tynkäeduskunnan lepäämään jättämää monarkistista hallitusmuotoesitystä. Sen jälkeen Kaarlo Castrénin hallitus antoi eduskunnalle uuden hallitusmuotoesityksen, jonka perusteella Suomesta tulisi tasavalta.¹³¹ Tulevan hallituskauden keskeisiä teemoja olivat sodasta palautuminen, hallitusmuodosta kiistelyn päättäminen, presidentin valtaoikeuksien määrääminen sekä suhteet itään. Nämä teemat näkyivät myös tämän tutkielman aineistona toimineista täysistuntojen pöytäkirjoissa. Eduskunnan ensimmäisessä täysistunnossa jätettiin jo ensimmäinen välikysymys punavankien armahtamisesta.¹³² Valtionjohtaja Mannerheimin johdolla eduskunnan ensimmäisenä keväänä käytiin kiihkeää keskustelua Suomen suhteista itään. Ajan keskeisten kiistakysymysten esille nostaminen on tärkeää siksi, että on mahdollista huomioida teemat, joista Hallstén eduskunnassa ja siten tämän tutkielman aineistossa vaiken. Yleisesti aineistosta voi arvioida, että neljän hallitusvuoden aikana Hallstén ei käyttänyt puheenvuoroja kovinkaan usein, vaikkakin oli paikalla

¹²⁸ Jyränki, 2006, 39.

¹²⁹ Valtionhoitaja Mannerheim oli tavoitellut porvarillista koalitionhallitusta ja pyysi pääministeriksi Ståhlbergiä, mutta tämä kieltäytyi tehtävästä. Valtionhoitaja siirsikin hallituksen muodostamisesta vastuun eroavan hallituksen valtiovarainministerinä toimineelle Castrénille, joka edusti entisenä monarkistina Edistyspuolueen oikeaa laitaa. Vares, 1993, 469–470.

¹³⁰ Hentilä, 2018, 102.

¹³¹ Hentilä, 2018, 104. Kun Mannerheim ei tullut valituksi sotaväen ylipäälliköksi, Castrén ei suostunut enää jatkamaan pääministerinä. Uusi hallitus oli J. H. Vernolan johtama keskustahallitus. Jääskeläinen, 1973, 22–23.

¹³² Valtiorikosoikeudessa tuomittuja oli vielä noin kuusituhatta. Oikeisto vastusti laajaa amnestiaa. He perustelivat kantaansa moraalisisilla ja juridisilla näkemyksillä. Uhkana nähtiin, että armahdetut tuota pikaa siirtyisivät Venäjällä toimineen kommunistipuolueen joukkoihin suunnittelemaan uutta kapinaa. Hentilä, 2018, 110.

säännöllisesti. On tärkeää kuitenkin huomioida, että vaikka Hallstén näistä teemoista vaikeni, se ei tarkoita, ettei hän olisi niistä omaa mielipidettään muodostanut. Hän kuitenkin valitsi tuomasta niitä julkisesti esille. Tämän huomion valossa korostuvat ne puheenvuorot, jotka Hallsten otti. Ne todella olivat teemoista, joihin Hallstén tahtoi julkisesti esittää kantansa.

Ensimmäisen puheenvuoronsa eduskunnassa Hallsten otti 29. täysistunnossa, keskiviikkona 4. kesäkuuta. Päiväjärjestyksen ensimmäisenä oli eduskunnassa nyt toisessa käsittelyssä ollut ehdotus Suomen hallitusmuodosta.¹³³ Monarkistit ja Mannerheim olivat jo kerran hidastaneet lakiesitystä. Vaikka monarkia ei ollut enää todellisesti tavoiteltava vaihtoehto, uskottiin yhä valtiomiesten voimaan. Presidentin valtaoikeudet nähtiinkin aivan liian kapeina.¹³⁴ Eduskunnasta noin kaksi kolmasosaa oli tasavaltalaisia. Lakiesitykseen vaadittiinkin monarkistien puolelta useita muutoksia. Hallstén otti kantaa keskusteluun, jossa oli ajauduttu kiistelemään, tulisiko lakiesityksessä evankelisluterilainen kirkko esittää ”kansankirkkona”. Maalaisliiton edustaja Antti Junes esitti perustuslakivaliokunnan esitykseen muutoksen pykälän 1 momenttiin. Juneksen korjausehdotus oli seuraava: ”Evankelis-luterilainen kirkko on Suomen kansan yleisenä kirkkona. Tämän kirkon järjestys- ja hallitusmuodosta säädetään kirkkolaisissa”. Juneksen ehdotus keräsi sekä kannatusta että vastustusta. Maalaisliiton toinen edustaja Frans Kärki kannatti puoluetoverinsa ehdotusta perustellen, että vapaus uskoon oli nykyaikaa. Perustuslain tulikin näyttää Kärjen sanoin ”historiallisen että nykyisen todellisuuden kanssa yhtäpitävältä”. Kärki mainitsi myös telefontalouden turvaamisen yhtenä nykyaikaisena merkinä käsiteltävästä perustuslaista, mikä oli laadultaan moderni. Näiden edustajien keskusteluun vastasi Kokoomuksen edustaja, kirkkoherra ja rovasti, Wilhelmi Malmivaara. Arvokonservatiivina hän siteerasi jo voimassa ollutta, ja vaikkakin 147 vuotta vanhaa, toisaalta 147 vuotta kestänyttä, hallitusmuodon 1 pykälää. Hän vetosi kansankirkkoilmaisun puolesta ja perusteli, ettei ollut hyödyksi Suomen kansalle, että poljettaisiin ”tämän kansamme ydinjoukon sydäntä”.¹³⁵

¹³³ Valtioapäivät 1919, PTK I, 735.

¹³⁴ Vares, 1993, 493.

¹³⁵ Valtioapäivät 1919, PTK I, 795–796.

Tähän keskusteluun Hallstén otti ensimmäistä kertaa osaa eduskunnassa. Hänen kiivas ja pitkä vastauksensa kertoo aiheen merkityksellisyydestä Hallsténille. Toisaalta se oli aihe, jota ei määrittelyt aseistautuminen, kuten esimerkiksi sisällissodan menneisyys tai idän suhteet.¹³⁶ Hän kuitenkin sivusi näitäkin teemoja ja ennen kaikkea Suomen suurimpia kansallisuuskysymyksiä. Puheenvuoron keskeinen teesi oli selkeä ja ilmentää Hallsténin kristillistä ja konservatiivista arvopohjaa. Raamatun auktoriteetilla perusteltiin risteävästikin sukupuolikäsityksiä. Naisten aktiivista roolia yhteiskunnassa sekä vastustettiin että edistettiin vedoten Jumalan sanaan.¹³⁷ Jumalan sana oli osalle vahva argumentti, ja Hallstén vetosikin kirkon puolesta kirkon omiin oppeihin. Hallsténin mukaan evankelisluterilaisen kirkon merkitys oli ollut Suomen kansan kehityksessä mittaamaton, eikä sitä olisi tullut jättää ulos perustuslaistakaan. Hallstén aloitti puheenvuoronsa nostamalla esille kirkon kansaa sivistävän roolin. Hän kuvasi tätä kautta itse kansallisuusasian kerääntyneen uskon ympärille. Hallstén siteerasi myös Zacharias Topeliusta, joka J. V. Snellmanin hautajaisissa oli toisesta suurmiehestä julistanut: ”Kansat eivät elä ainoastaan leivästä, ne tarvitsevat eläkkeeseen suuria ajatuksia”¹³⁸. Sivistys toi Hallsténin mukaan siis paitsi uskon ja sen siveysopit, myös ylipäättään oli mahdollistanut Suomelle itsenäisyyttä edellyttäneen järjestäytymisen taidon. Ilman kansan ”ijäisyysarvoja”¹³⁹ ja siveellisiä perusoppeja ei Hallsténin mukaan sivistyskansaksi olisi tultu – eikä niitä ilman sellaiseksi jäädä. Kuvattuaan kirkon menestystä Hallstén reflektoi nykyisyyttä. Hän totesi: ”Uusi on aika, uudet ovat ihanteet. Tuhannet ovat siitä luopuneet.” Kirkon merkityksen heikentymistä modernissa maailmassa Hallstén kuvasi tuhoisin seurauksin.

”Me näimme viime keväänä mihin kykenee polvi, jota suunnitelmallisesti on kasvatettu ilman Jumalaa. Me näimme sen hirmutöissä, ennen kuulumattomassa raakuudessa ja huippuunsa kohonneessa väkivallassa. Siihen teki syypääksi se puoli kansastamme, jolta

¹³⁶ Toisaalta monarkistit pyrkivät hidastamaan kyseisen lain käsittelyä, joten pitkä puheenvuoro voi ollut myös osa kuningasmielisten puolueiden strategiaa. Lopulta presidentille tulikin suuremmat valtaoikeudet, kuin mitä kuningas olisi saanut. Hentilä, 2018, 105.

¹³⁷ Markkola, 2008, 28–29.

¹³⁸ Valtiopäivät 1919, PTK I, 795; Porvarillisen työn arkisto. Avattu 7.4.2023. <https://arkisto.ko-koomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/snellman-johan-wilhelm/>.

¹³⁹ Iankaikkisen elämän lupaus. Ihmisellä oli kuolematon sielu, joka on pelastettava. Markkola, 2008, 23; Ollila, 1998, 147.

tunnottomat johtajat olivat riistäneet Jumalan. Mutta Suomen kansa on vielä suurelta osalta, se on vakaumukseni, kiintynyt kirkkoonsa. Uskon sen, huolimatta siitä, että osa sitä täällä edustavista jonkunmoisen kompromissin- ja kaupantekohengen harhaan johtamana ei sen tosiasian velvoitusta tunne. Se tietää, että tämä kanta-aines, että esimerkiksi se kansanhengen nousu, joka ilmeni vapaussodassa, se uhrimieli, velvollisuudentunto, ja uljuus, joka vei sen perille, suurelta osin pohjautuu siihen siveelliseen maailmankatsomukseen, jonka luojana oppimme on.”¹⁴⁰

Hallsténin viittaus kansaa repineeseen sotaan on poikkeuksellinen ja merkittävä. Hallsténin retoriikka sopi valkoisten sodan jälkeisten ”vapaussodan” voittaneiden retoriikkaan ja vapaussotakertomukseen.¹⁴¹ Valkoinen puoli haki oikeutusta väkivaltaansa ja terroriinsa korostamalla nimenomaan sitä, että vallankumousyritys kohdistui laillista hallitusta vastaan.¹⁴² Hallsténin puheenvuorossa uskonto erottuu kansaa määrittelevänä piirteenä. Hänen mukaansa kirkko oli erottava tekijä ”oman kansamme” ja sen ”itäisen kreikkalaiskatolisen heimokansan” välillä.¹⁴³ Samalla Hallstén määritteli rajoja sille, mitä suomalainen kansanaineis hänen silmissään ei ollut. Oman kansan vertaaminen heimokansaan kuvaa tieteen valtavirrassa vahvasti vaikuttanutta rotuoppia. Riippumatta siitä, käytettiinkö käsitteenä rodun sijasta kansaa ja heimoa, suomalaisuus ymmärrettiin syntyperäisenä ominaisuutena. Suomalaisuutta yhdisti ja erotti muista alueella jaettu kieli, kulttuuri ja menneisyys.¹⁴⁴

Itä oli merkityksellinen monessa mielessä. Itä isänmaata rajoittavana viholliskuvana oli toiminut fennomanian ja oman itsenäisyyden ajamisen motiivina. Itä ja sen vaikutteet toimivat edelleen viholliskuvana valkoisen puolen narratiivissa sisällissodan aikana. Punaisen puolen yhteistyö bolševikkien kanssa nähtiin kansanvallan peturuutena. Punaisten yhdistäminen ”ryssäläisyyteen” oli osa valkoisen puolen strategiaa sodan aikana. Esitettiin, että punakapina ja terrori ei ollutkaan suomalaisten, vaan raakalaismaisten itäisten barbaarien tekoa. Sodassa ei tarkoituksenmukaisesti

¹⁴⁰ Valtiopäivät 1919, PTK I, 795.

¹⁴¹ Hentilä, 2018, 68–69.

¹⁴² Perko, 2022, 220–221.

¹⁴³ Valtiopäivät 1919, PTK I, 795.

¹⁴⁴ Markkola, 2014, 149.

tahdottu korostaa sitä, että vihollinen oli suomalainen siinä missä valkoinenkin oli.¹⁴⁵ Sodan todellinen luonne oli tullut kuitenkin yllätyksenä suojeluskuntalaisillekin. Tästä kertoo vapaussodan ja kansalaissodan käsitteiden päällekkäisyys. Vapaussodassa viholliskuva oli ulkomaalainen bolsevisti, kansalaissodassa toinen oman maan kansalainen.¹⁴⁶ Sodan jälkeen vapaussotakertomus oli imartelevampi esitys koko kansan yhteisestä historiasta. Vapaussotakertomuksessa valkoisten tavoitteilla oli ollut, toisin kuin vastapuolella, uskonnollinen siunaus. On kuitenkin huomionarvoista, että Hallstén ei nimennyt näitä sodan osapuolia punaisiksi tai valkoisiksi. Hänen lausuntonsa mukaan kansan oli jakanut konfliktiin uskonnollisuus ja uskonnottomuus.

Puheenvuoronsa päätteeksi Hallstén käsitteli niitä kehityskohtia kirkossa, mikä edisti hänen oman yhteiskunnallisen vaikuttamisensa toimintakenttää. Hallsténin mukaan kirkon kasvattava toimi ei ole vielä päättynyt. Kirkon täytyi toimintaansa muokata ajan vaatimaan suuntaan, esimerkiksi tehostuneen ja järjestelmällisen yhteiskunnallisen huoltotyön muodossa.¹⁴⁷ Hallstén konservatiiveista edusti joukon paternalistista osaa, jossa sosiaalinen eliitti olisi maltillisten reformien johdossa. Toisaalta konservatismiin tyylin mukaan Hallstén puoltaa kirkon säilyttämistä paitsi uskon asiana myös tarpeellisena instituutiona.¹⁴⁸ Kirkko oli myös keskeinen perusta naisasialle, ja siksi sen asema oli arvokas säilyttää.¹⁴⁹ Puheenvuoronsa Hallstén päätti kannattamalla hallituksen esityksen mukaista kansankirkko-käsitettä.¹⁵⁰ Hänen ensimmäisestä puheenvuorostaan voi tulkita pitkän työkokemuksen järjestötoiminnassa. Hallstén oli uransa aikana pitänyt useita esitelmiä ja kirjoittanut lehtiin, joiden kuva-kieli heijastui täysistunnon puheenvuorossa. Nämä vaikuttamisen kanavat olivat kuitenkin eduskunnasta erilaisia. Ehkäpä merkittävin ero oli se, että kansanedustaja sai puheenvuoronsa jälkeen välittömän reaktion. Yhteensä viisi kansanedustajaa mainitsi Hallsténin nimeltä. He kritisoivat Hallsténin puheenvuoroa paitsi itse käsitteestä myös tämän ulosannista.

¹⁴⁵ Hentilä, 2018, 42–43.

¹⁴⁶ Perko, 2022, 37.

¹⁴⁷ Valtioapäivät 1919, PTK I, 795.

¹⁴⁸ Yksi kuudesta konservatismiin ideaalityypeistä. Vares, 1993, 22.

¹⁴⁹ Kinnunen, 2014, 61.

¹⁵⁰ Valtioapäivät 1919, PTK I, 795.

Maalaisliiton edustaja Vilkku Joukahainen vastasi ensimmäisenä Hallsténin puheenvuoroon. Joukahainen vertasi kansankirkko-käsitteen olevan samantapainen tarpeeton toteaminen, kuin jos perustuslaissa todettaisiin Suomen olevan täysivaltainen tasavalta. Hän jatkoi kohdistuen kritiikin Hallsténiin. ”Muuten en voi olla lausumatta jyrkkää paheksumista ed. Hallsténin lausuntoa vastaan. Tämän teen siitä syystä, että kaikki ne, jotka asettuvat puhujan kanssa vastakkaiselle kannalle, ovat kirkon vihollisia, vieläpä uskonnon vihollisia. Niin ei tarvitse olla, vaikka se saattaa eräillä tahoilla siltä näyttää”.¹⁵¹ SDP:n Hannes Ryömä jatkoi osoittaen Hallsténin perustelujen puhuvan tosiasialla tätä itseään vastaan. ”Muuten ed. Hallsténin lausunto osoitti eräänlaista huonoa logiikkaa, kun hän mainitsi kansalaissodan aikana tapahtuneista hirmuteoista, tosin kyllä toisella puolen tapahtuneista, jonkunlaisena esimerkkinä kirkon ansiopuolista.”¹⁵² Vasemmisto kommentoi sisällissotaa rajoitettujen mahdollisuuksiensa mukaan. Sodan jälkeen punaisten muistojen esittäminen myönteisessä valossa oli vuonna 1919 asetetulla lainmuutoksella kriminalisoitu ”rikoksen ylistämisenä”.¹⁵³

Osa edustajista piti keskustelun uskonnon asiassa ja arvioivat uskon olevan omantunnonarvon, ei lain asia. Maalaisliiton edustaja Antti Juutilainen vetosi myös 8 ja 9 §:iin, joissa oli kansalaisille turvattu uskonvapaus.¹⁵⁴ Yleisesti keskustelun retoriikkaan tarttui SDP:n edustaja Anton Kotonen. Hän haastoi seuraavasti:

”Jos joku niistä monista ja pitkistä puheista, joita tämän hallitusmuotoasian käsittelyn aikana on tässä eduskunnassa pidetty, niin on se oppi se, että tässä maassa on kaksi sorrettua, ahdistettua ja uhattua poloista, joita täytyy turvata mitä kiinteimmillä lakipykälillä ja nämä kaksi poloista ovat ruotsalainen kansanainneis ja evankelis-luterilainen kirkko. – Sen verran uskonnollinen olen minäkin, että minusta tuntuu vastenmieliseltä uskonnon vetäminen niihin tarkoituksiin, jotka ovat kuultaneet hyvinkin monen lausunnon lomitse tässä keskusteluissa.”¹⁵⁵

¹⁵¹ Valtiopäivät 1919, PTK I, 796.

¹⁵² Valtiopäivät 1919, PTK I, 796.

¹⁵³ Hentilä, 2018, 139.

¹⁵⁴ Valtiopäivät 1919, PTK I, 796.

¹⁵⁵ Valtiopäivät 1919, PTK I, 797.

Vasemmisto kritisoi kirkon suojeltua valta-asemaa. Kotonen sen ohelle nosti ruotsinkielisen kansanosan, jotka hekin hänen mukaansa kuuluivat konservatiiveihin ja poliittiseen oikeistoon.¹⁵⁶ Siveellisyykeskustelun kautta sosialistit pyrkivät määrittelemään uudestaan uskonnon opeista tuodut yksilön toimintaa rajoittaneet moraalit. Moraalireformi kyseenalaisti esimerkiksi vallinneet käsitykset avioliitosta. Kirkollinen avioliitto oli korvattava siviiliavioliitolla, tai oli vähintään tuotava vaihtoehdoksi. J. V. Snellman jo kritisoi tätä näkemystä. Hänen mukaansa yksilölliset tunteet oli alistettava kollektiiviselle velvollisuudelle.¹⁵⁷ Taustojen vuoksi syytökset juuri SDP:n edustajalta uskonnon häpeättömästä hyödyntämisestä poliittisten intressien alle oli kristillisten arvojen kautta identifioituneelle oikeistolle nöyryyttävää. Keskustelu kärjistyi toisen SDP:n edustajan ja ensimmäisen naisen puheenvuorosta vastauksena Hallsténille. Edustaja Olga Leinonen totesi puheenvuorossaan seuraavasti:

”Ed. Hallstén koetti hänkin todeta oman kykynsä mukaan hänkin, mitenkä työväki on kasvatettu ilman Jumalaa. Hän koettaa siis tässä tilanteessa mustata Suomen työväenluokkaa omalla tavallaan. Mutta minä tahtoisin huomauttaa ed. Hallsténille, että se on jo vanhanaikainen, siihen ei enää usko kukaan, on keksittävä parempia keinoja, kun tahdotaan mustata työväenluokkaa. Jos Hallstén menee tuonne Kallio kirkkoon, niin se ei siellä näe herrasnaisia eikä herrasmiehiä, mutta näkee siellä työläisluokkaa. Siis sitä on kasvatettu Jumalan sanan mukaan. Sille on tyrkytetty jumalansanaa. Kirkko on itse tehnyt sen, että se on vieroittanut itsestensä pois suuren osan tästä kansasta. Se on jumalaton kirkko.”¹⁵⁸

Leinosen kärkäs kommentti osoitti Hallsténin puheenvuoroonsa sisällyttämien viitauksien läpinäkyvyyttä. Hallsténin kykyjen suoranainen pilkka oli viety pidemmälle, kuin aiempien edustajien puheenvuoroissa. Ehkäpä siitä syystä, tai Leinosen sukupuolen takia, Hallstén vastasi takaisin kansanedustajasiskolleen:

”Ed. Leinonen on suureksi hämmästykseni tuonut esille sen, että minä muka olen maininnut, että yleensä pidän työväkeä uskonnottomana. Minä olen lausunnossani sanonut, että osa kansastamme on poikennut pois Jumalasta ja että toinen suuri, valtava osa siitä vielä

¹⁵⁶ Vares, 1993, 29.

¹⁵⁷ Katainen, 2013, 285–286.

¹⁵⁸ Valtioapäivät 1919, PTK I, 797.

seisoo isäinsä uskon pohjalla. Mutta että minä tällä lausunnollani olisin jollakin tavalla jakanut kansamme uskonnottomiin työläisiin ja uskonnollisiin muihin kansanluokkiin kuuluviin, sitä vastaan minun täytyy panna vastalauseeni. Minä tiedän aivan yhtä hyvin kuin ed. Leinonen, että työ kansa vielä tänä päivänä täyttää meidän kirkkomme.¹⁵⁹

Keskustelu päättyi äänestykseen, kun Hallsténille ensimmäiseksi vastannut edustaja Joukahainen totesi tyhjentävästi. ”Minä pyytäisin ed. Hallsténille vielä loppujen lopuksi lausua sen, että hänen perustelunsa tässä ovat liian läpinäkyviä. Se, mitä hän on edellisessä lausunnossaan sanonut, on ja pysyy sellaisena, miksi hän oli sen tarkoittanutkin, yrityksenä jakaa tämä kansa kahteen erilaiseen leiriin, joista toinen on hänen mielestään valkea ja toinen musta.”¹⁶⁰

Hallsténin ensimmäinen puheenvuoro aiheuttikin kiistan, jotka toisaalta olivat eduskunnassa toistuvia, mutta Hallsténin uralla uutta. Esitelmät omien järjestöjen kokouksissa ja lehdistöissä kirjoittaminen eivät antaneet vastakkaisille näkemyksille paljoa jalansijaa. Hallsténin puheenvuoro lehtikirjoituksen tavoin käsittelee laajasti hänen omaa arvopohjaansa. Eduskunnassa vastakkainasettelu eriävien näkemysten välillä oli olennainen osa toimintatapaa. Selkkaus näytti vaikuttaneen Hallsténin myöhemmin ottamiin puheenvuoroihin. Hän otti kantaa naisjärjestöjen jo ajamiin tavoitteisiin. Toisen yhteisön hän löysi Kokoomuksen edustajista. Puolueen ja Hallsténin arvopohja oli yhtenäinen, oikeistolainen arvokonservatiivinen. Puolue oli identiteettikysymys, jolla saattoi osoittaa itseänsä suhteessa yhteiskuntaan.¹⁶¹ Puolueen rivissä oli mahdollista ottaa kantaa teemoihin, joiden käsittely muuten jätettiin vain miehille. Yksi näistä oli aseistautuminen isänmaallisuuden nimissä.

Vuonna 1919 Hallstén puolueensa mukaisesti kannatti suojeluskuntien rahoitusta 30 miljoonalla markalla. Hallstén kuvasi suojeluskuntajärjestöä seuraavasti: ”vaikaukseni mukaan tämä järjestö on kansakunnan ilmaus, joka pohjautuu epäitsekäseen uhrimieleen, päämääränään kotien turvaaminen ja perinnäisen sivistyksemme tuholta suojeleminen.”¹⁶² Motiivina oli koteja vaarantava uhka menneisyydestä,

¹⁵⁹ Valtiopäivät 1919, PTK I, 798.

¹⁶⁰ Valtiopäivät 1919, PTK I, 798–799.

¹⁶¹ Stark, 2006, 102.

¹⁶² Valtiopäivät 1919, PTK III, 2423.

sosialismi.¹⁶³ Hallstén kuvasi vaalipiirinsä levottomia oloja ja kommunistista kiihottamista, jotka olivat kasvattaneet yleistä huolestuneisuutta.¹⁶⁴

Militarismi teemana tuli uudestaan esille vuonna 1921, kun eduskunta käsitteli uutta asevelvollisuuslakia. Kokoomuksen puolue kannatti armeijaan sijoittamista ja sen kasvattamista kansallisen turvan vuoksi. Hallstén puheenvuorossaan käytti Saksan historiaa, mikä sopii ajan oikeistolaiseen politiikkaan.¹⁶⁵ Hänen mukaansa seuraukset olivat tunnetut, viitaten Saksan hävinnan ensimmäisessä maailmansodassa Marnen taistelun juuri alirahoitetun armeijakunnan vuoksi. Hallsténin mukaan Suomen tuli oppia Saksan esimerkistä, ja tehdä verrattain pieni sijoitus pitkälle kannattavaan turvallisuuden tulevaisuuteen.¹⁶⁶ Lisäksi hän perusteli puhuvansa naisten puolesta, jotka tunnetusti luonnollisesti rakastavat rauhaa. Asevelvollisuus alkoi perheen piiristä. Hallstén näki, että isänmaallisuus ja rauhan puolustustahto alkoivat kotoa: ”Asevelvollisuusajan päätyttyä heidän on vietävä tämä varmuus mukaansa kotoisiin oloihinsa. Pitemmän palvelusajan kestäessä heidän kansalaissivistyksestään on ehditty pitää huolta, joten he tulevat takaisin katse avartuneena näkemään sitä kokonaisuutta, jonka vartijoiksi heitä on kehitetty. Siten he voivat ja heidän tulee harjaantunein joukoin polvi polvelta lisätä ja varmentaa sitä kansamme itsenäisyystahtoa, joka aikojen vaiheissa on sen voimakkain tuki.”¹⁶⁷

Hallsténin puheenvuoroa voidaan tarkastella suhteessa laajempiin diskursseihin sodasta ja sukupuolesta. Annika Latva-Äijö on tutkinut väitöskirjassaan *Lotta Svärdin synty – järjestö, armeija, naiseus 1918–1928* valkoisten naisten sotatyötä ja sen organisoimista. Latva-Äijön mukaan naisaktiivismin tavoitteena oli itsenäisyys, mihin pyrittiin venäläisvastaisella toiminnalla. Naisaktiivismi järjestäytyi suojeluskuntien yhteydessä, mutta hajanaisesti ympäri Suomea. Lotta Svärd -osastot rakentuivat pienyhteisöjen todellisuuksiin, eikä niillä ollut käytännön yhteyksiä toisiinsa. Naisten toiminta suojeluskuntien yhteydessä olikin enemmän uuden, erillisen toiminnan alku, kuin suojeluskunnissa harjoitetun toiminnan jatke. Sodan edetessä keväällä tehostui myös

¹⁶³ Sulkunen, 1989, 72.

¹⁶⁴ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2423.

¹⁶⁵ Hentilä, 2018, 101–103.

¹⁶⁶ Valtiopäivät 1921, PTK II, 1786–1787.

¹⁶⁷ Valtiopäivät 1921, PTK II, 1786–1787.

valkoisten armeijan organisaatio. Samalla tavoiteltiin valkoisen naisen mobilisaatiota. Marttaliitto ja porvarilliset naisasiayhdistykset toimivat valkoisen armeijan apujärjestöinä. Vuonna 1918 näiden järjestöjen jäsenmäärissä onkin nähtävissä piikki, jota selittänee mobilisaation kautta kerätty naisjoukko. Sodan aikana ei kuitenkaan muodostettu Lotta Svärd -järjestöä. Naisten osallisuus sisällissotaan on kuitenkin ollut järjestelmällistä. Punaisen Suomen alueella valkoiset naiset saattoivat käyttää sortokausina opittuja keinoja, esimerkiksi salakuuntelua.¹⁶⁸

Sisällissodan historiakulttuurin moninaisia representaatiota on tuoreemmin tutkinut Tiina Lintunen. Hänen mukaansa viimeaikaisessa tutkimuksessa on ennen kaikkea noussut esille havainnot siitä, että sodan tunnetusta raakuudesta huolimatta kaikki asiat eivät ole niin synkeitä kuin on oletettu. Ikä, sosiaalinen ja sukupuoli vaikuttivat siihen todellisuuteen, jonka aikalaiset kohtasivat.¹⁶⁹ Sukupuolijärjestelmä sisällissodan aikana oli määritellyt erilaisia rajoja valkoisten naisten osallisuuteen. Toisin kuin punaiset sisarensa, valkoisia naisia ei aseistettu. Tiedossa on muutamia valkoisten joukkojen naispataljoonien perustusyrytyksiä. Nämä kiellettiin ehdottomasti ja naisia kehoitettiin suuntaamaan apunsa hoivaan, hoitoon, kodin ja konnun ylläpitoon.¹⁷⁰ Todellisuudessa jokaisen naisen toimintaa rajoitti oikeistolainen naiskuva. Naiskuvaa ilmentää raju suhtautuminen naiskaartilaisiin. Valkoisten, sekä naiset mutta erityisesti miehet, suhtautuivat aseistuneisiin punaisiin naisiin raivokkaasti. Monissa tapauksissa naiskaartilaiset oli teloitettu välittömästi, ilman edes muodollista kenttöoikeutta. Hiuksensa leikannut ja asepuvussa kulkenut nainen oli luonnoton näky valkoisten maailmankuvassa vallinneessa sukupuolijärjestelmässä.¹⁷¹ Koska miehen asuun pukeutuminen oli lähes yhtä luonnotonta kuin kivääriin tarttuminen, valkoiset antoivat näille naisille nimityksen ”housukaartilaiset”.¹⁷²

Ase oli dikotomia, joka jakoi sukupuolten väliset tehtävät yhteiskunnan kriisissä. Tässä työnjaossa miehellä oli ase, naisella oli arkkityyppinä äidillinen, yhteiskuntaa hoitava rooli. Jännite saman sodan eri puolten naisten välillä oli räikeä. Vuonna 1919

¹⁶⁸ Latva-Äijö, 2004, 48–49.

¹⁶⁹ Heimo & Lintunen, 2018, 8; Warsell, 2018, 142.

¹⁷⁰ Hentilä, 2018, 94.

¹⁷¹ Latva-Äijö, 2004, 56–57.

¹⁷² Hentilä, 2018, 94.

perustettu kokoomuksen naisliiton äänenkannattaja *Suomen Nainen* nimesi punalesket koko kapinan ”synkimpinä ilmiönä”. Lehden mukaan miehet olivat ryhtyneet kapinaan naistensa yllyttäminä.¹⁷³ Väitös osoittaa valkoisten naisten väheksyvän ja vihamielisen asenteen punaisten naisia kohtaan. Toisaalta se ilmentää naisen roolin merkityksen korostamista historian kulussa. Valta-asetelma ja suoranainen kostonhenki näkyi sodan tuhojen korjauksessa. Viranomaiset asettivat valkoisen ja punaisen puolen lesket eriarvoiseen asemaan. Koska kapinan katsottiin olleen punaisten omaa syytä, eivät he olleet oikeutettuja yhteiskunnan taholta samanlaiseen hoivaan kuin valkoiset. Jo vuodesta 1919 lähtien valkoisten leskien toimeentulo turvattiin eläkkeellä. Noin viisituhatta punaleskeä ehti samasta oikeudesta nauttimaan vasta talvisodan hengessä vuodesta 1943 lähtien.¹⁷⁴

Isänmaallisuus oli arvona kansalaiselle olennainen. Hallsténin mukaan vasta asepalveluksen kautta oli mahdollista käsittää sitä kokonaisuutta, mitä vartioi. Aiheen käsittelyssä Hallsténin perusteluissa toistui retoriikka kodeista. Modernisoituvassa yhteiskunnassa nainen etsi toimijuuden tilaansa näissä todellisuuksissa. Yhteiskunnan perustasolla säätyjärjestelmän perintö oli ilmennyt siirtymisenä kodin yksikön tarkasteluun. Kodin piirtämissä rajoissa korostu isällinen huonekunnan päämiehen kontrolli häntä täydentävästä äidillisen roolin omaksuneesta naisesta.¹⁷⁵ Naisena eduskunnassa hän puhui paitsi muiden naisten puolesta, myös kotien puolesta. Kotien äänitorvena naiset olivat merkittävä panos yhteiskuntaan. Rauhanaate ja isänmaallisuus olivat ristiriidassa naisen toiminnassa. Maailmansodan tuhojen jälkeen kansainvälisesti suosiota oli kasvattanut pasifismi ja rauhanaatteen järjestöt. Suomeen perustettiin vuonna 1920 Suomen rauhanliitto, johon enimmillään kuului 1700 jäsentä. Vapaaehtoiseen maanpuolustuksen piirissä toiminta oli vilkkaampaa, ja jäsenmäärät olivat kymmenissä tuhansissa.¹⁷⁶ Naisen asema oli muuttunut – hänen tuli nyt paitsi hiljaisesti siunata miesten välinen tarpeellinen ja Jumalan oikeuttama väkivalta, myös luotsata uusia sukupolvia samaan tehtävään.

¹⁷³ Hentilä, 2018, 94–95.

¹⁷⁴ Hentilä, 2018, 96.

¹⁷⁵ Sulkunen, 1989, 80.

¹⁷⁶ Kauppinen, 2017, 45.

3.2 Tasa-arvoa tavoittelemassa – eli mitä ja kenelle?

Naiset kohtasivat erilaisia haasteita arjessaan. Eduskunnassa se näkyi siten, että parannuksia naisten elämään tavoiteltiin puoluekohtaisesti erilaisin keinoin. Puolueet kun noudattivat yhteiskunnan luokkia, olivat niiden edustajat erilaisten toimijuuden haasteiden edessä. Nämä luokat olivat aikalaisille selkeitä. Sääty-yhteiskunnan perintö siitä, että Jumala oli oikeuttanut toisille korkeamman aseman ja erioikeudet, eli vahvana. Sisällissota ei tätä jakoa sekään hävittänyt, vaan kokemus vahvisti jakoa. Kapinan hävinnyt osapuoli ei menettänyt poliittista kannatustaan, eikä myöntänyt olleensa väärässä – se vain hävittiin. Aikalaisymmärryksessä sodassa oli kyse luokkien välisestä konfliktista.¹⁷⁷ Toisin kuin porvarisnaiset, työläisnaiset näkivät erottamattomina työelämän sekä naisia ja lapsia koskevan lainsäädännön. Palkkakysymys ei siis eronnut siten synnytysvapaakysymyksestä, vaan edistystä ja helpotusta naisten elämään näistä haettiin rinta rinnan.¹⁷⁸ Työelämä ei ollut alempien yhteiskuntaluokkien naisille vaikeasti avautuva, tasa-arvoa vahvistava emansipatorinen saavutus. Työ oli jo ollut muodossa tai toisessa pakko, ja teollistuneessa yhteiskunnassa se tarkoitti monelle nyt esimerkiksi tehdastyötä. Työssä piileviltä vaaroilta suojautumalla he näkivät todellisesti edistävänsä sosialistisen naisemansipaation toteutumista.¹⁷⁹ Puoluekohtaisesti kansanedustajat, niin naiset kuin miehetkin, tulkitsivat aikansa yhteiskuntaa omista lähtökohdistaan. Toisinaan nämä tulkinnat olivat toisistaan vastakkaisia. Erilaisista kokemukset yhteiskunnasta loivat näkemyseroja siitä, kuinka yhteiskuntaa tulisi muovata naiselle paremmaksi.

Esimerkiksi juuri käsitykset työstä perustuivat erilaisiin arkikokemuksiin. Aineistosta tämä välittyi, kun eduskunta käsitteli naisten yötyökieltoa. Hallstén vastusti yötyökieltoa. Perusteluissaan hän nojasi paitsi oikeuskäsityksiin, pitkälti

¹⁷⁷ Haapala ym., 2021, 263.

¹⁷⁸ Katainen, 2013, 88.

¹⁷⁹ Sulkunen, 1989, 50–51.

talouspolitiikkaan. Työkiellon vaarana Hallstén kuvasi suurta naisjoukkoa, joka kiel-
lon toteutuessa ajautuisi työttömyyteen. Myös muualla Euroopassa oli käsittelyssä sa-
mankaltaisia lakeja. Suomi erottui monen sivistyneen maan joukosta yötyökieltoa vas-
tustaen. Vain muutama muu maa oli kehnon teollisuustilanteen vuoksi ollut ottamatta
yötyökieltoa käyttöön. Hallstén kuvasikin puheenvuorossaan joutuneensa tällä ta-
valla "barbariaa kannattamaan".¹⁸⁰

SDP:n Olga Leinonen edusti vasemmistopuolueiden ja työväen tulkintaa asiasta. Puheenvuorossaan hän huomautti porvarinaisten tekevän päätöksiä tietämättä näi-
den tehtaiden yötyövuorojen todellisista olosuhteista. Hän jatkoi kuvaamalla koko
naisasian tulleen tiensä päähän, jossa "työläisnaiset näkevät porvarisnaisen taistele-
van vain luokkansa miehen rinnalla."¹⁸¹ Vastakkaiset näkemykset kiteytyivät edus-
kunnan keskustelussa Kokoomuksen ed. J.K. Paasikiven puheenvuoroon, jossa tämä
totesi: "Se on ainoastaan meillä porvarillisten naisten uskonkappale, ja lähtee koko
käsitys siitä opista miehen ja naisen tasa-arvoisuudesta, jonka mukaan naista ei saisi
suojella paremmin ja tehokkaammin kuin miestä".¹⁸² Paasikiven lausunto kuvaa hy-
vin sitä ristiriitaa, joka porvarinaisten- ja miesten käsitysten välillä vallitsi ja erotti
kansanedustajia Kokoomuksen sisällä.

Todellisuus siitä, mitä yötyö tai ylipäättään työläisnaisten elämän arki oli, ei siis
ollut porvarisnaisille helposti käsitettävissä. Irma Sulkunen on tutkinut Miina Sillan-
pään ja tämän kansanedustajakauden käsittelyä naisten yötyökiellosta. Sillanpää
kommentoi porvarinaisten aiempaa valitusta siitä, kun eduskuntatyö oli kestänyt yön
pikkutunneilla. Valituksen aiheena olivat olleet unen saamisen vaikeus aamuisen lii-
kenteen hälinän myötä. Valitus alleviivasi porvarisnaisten kaksinaismoralismia. Hei-
dän näkökantojansa eivät ohjanneet kokemukset yötyön arjesta, vaan arvot tulivat si-
vistyksen käsityksestä. Samalla he julkisesti piirsivät käsitystään naisemansipaatiosta
ja siitä, mikä siihen ei kuulun. Tasa-arvossa heille oli kyse periaatteesta.¹⁸³ Konservati-
vismista kumpusivat taas huoli kansakunnan taloudesta.¹⁸⁴ Taloudellinen kantokyky

¹⁸⁰ Valtiopäivät 1920, PTK III, 2987.

¹⁸¹ Valtiopäivät 1920, PTK III, 2991.

¹⁸² Valtiopäivät 1920, PTK III, 2994.

¹⁸³ Sulkunen, 1991, 51.

¹⁸⁴ Vares, 1993, 24.

priorisoitiin työväen naisten toiveiden edelle. Sulkunen osuvasti toteaa, että sisaruusideologia sai tässäkin teemassa alistua molemmin puolin luokkaintresseille.¹⁸⁵

Siveellisyysteemojen ohella yötyökielto olikin tärkeä naisia eri leireihin eduskunnassa ajava kysymys.¹⁸⁶ Porvarinainen, ammattientarkastaja Vera Hjelt oli teoksessaan *Suojelulakisäädäntö* leimannut aiheen naisten oikeuksien ajamisen irvikuvaksi. Yötyön kieltäminen sukupuolen perusteella ajoi porvarinaisten mukaan vaaralliseen tilanteeseen, jossa naisten oikeutta työntekoon evättäisiin myös muilla työkentillä. Tämä oli jyrkästi vastoin porvarillisen naisasialiikkeen tavoitteita.¹⁸⁷ Sulkusen näkemystä voisi kuitenkin kritisoida sen perusteella, että porvarinaiset todella uskoivat parantavansa kaikkien, eli myös työväennaisten elämää, suojelemalla oikeutta työntekoon. Toki taustalla piili ajatus hierarkkisesta yhteiskunnasta, jonka asetelmassa työväennainen ei ollut tarpeeksi sivistynyt tietämään, mikä hänelle oli parhaaksi. Luokkaintressien asettaminen sisaruusideologian edelle on kuitenkin yksinkertainen kuva monisyydestä suhteesta näiden naisryhmien välillä.

Sosialisteille porvarinaisten kanta todellakin kyllä todensi heidän jo tuntemaansa luokkasidonnaisuutta. Oman luokkansa aseman etujen ajaminen ei kuitenkaan ollut perustelujen uskottavuutta murentava seikka. Vaikka luokkarajat olivat häilyviä, olivat sääty-yhteiskunnan struktuurit vielä osa monen aikalaisen yhteiskuntäkäsitystä.¹⁸⁸ Sääty-yhteiskunnan mureneminen ei ollut poistanut hierarkkista rakennetta yhteiskunnasta. Kapitalismi toi liikkumisen vapauden ja rikastumisen mahdollisuuden. Sen sivutuotteena tuli myös suuri epätodennäköisyys tämän vapauden saavuttamisesta.¹⁸⁹ Aikalaisille oman luokan etujen ajaminen olikin itsestäänselvyys. Naisten retoriikassa toistui fraasi, jolla puolin ja toisin pyrittiin väheksymään toisen argumenttia. ”Miehensä rinnalla”, oli kyse sitten porvarista tai työläisestä, vesitti naisasian ajamista. Naisten ensimmäinen työ oli parantaa naisten asemaa ja tästä periaatteesta luopuminen miesten intressien vuoksi nähtiin heikkona alistumisena.

¹⁸⁵ Sulkunen, 1989, 52.

¹⁸⁶ Katainen, 2013, 219.

¹⁸⁷ Sulkunen, 1989, 52.

¹⁸⁸ Stark, 2006, 12–13.

¹⁸⁹ Haapala, Häkkinen & Kaarina. 2021, 255.

Porvarinaiset keskittyivät parantamaan niitä oloja, jotka heidän kontekstissaan rajoittivat heidän elämäänsä. Nähtiin, että naisille oli turvattava vapaudet, mistä miehetkin olivat nauttineet.¹⁹⁰ Näitä olivat juuri vaatimukset sukupuolten välisestä tasa-arvosta juridisin, koulutuksellisin ja poliittisin perustein. Tavoitteena oli samalla varmistaa ylemmän sosiaaliryhmän naisille asemat tärkeissä lainsäädäntöelimissä ja muissa hallinnon viroissa. Nähtiin, että näistä asemista käsin oli mahdollista ajaa kaikkien naisten asiaa, ja varmistaa uusien naiskansalaismääreiden ja uuden feminiinisen elämänpiirinjaon läpäisy koko yhteiskunnassa. Keskiryhmien naiset toimivat hoiva- ja opetustehtävissä ja osallistuivat kentällä tapahtuvaan naiskasvatukseen esimerkiksi Marttaliitossa. Heidän rooliaan määritteli yhteiskunnallinen äitiys. Kasvatuksen kohteeksi väestön hierarkiasta jäivät alimpien yhteiskuntaluokkien naiset. Tehokkaalla valistuksella ja kasvatuksella heidät pyrittiin liittämään perhepiirin yksityiseen ”tosinaisen” toiminta-alueeseen.¹⁹¹ Asetelma oli käänteinen ongelmallisella tavalla. Vähälukuisin naisjoukko tavoitteli emansipaation nimissä mahdollisimman laajaa vaikutamisvaltaa. Toisaalta valtaosa naisista tiukan ydinperheen ja naiskuvan myötä suljettiin yksityiseen. Julkisen ja yksityisen rajalinja ei uudessa yhteiskuntamuodossa nojannut sukupuolijakoon, vaan myötäili luokkasuhteita.¹⁹² Yhteiskuntaa mullistanutta modernisaatiota elettiin eri tasoilla. Kansallinen eliitti suunnitteli mielessään tulevaisuutta, jossa koulutetut kansalaiset olivat valmiita ja kykeneviä osallistumaan uudelleen yhteiskunnan toimintoihin. Osalle kansasta arki oli kuitenkin vallinneissa olosuhteissa selviämistä.¹⁹³

3.3 Kotien kohottaminen vaati perheen järjestäytymistä

Vaikka järjestöt toimivat itsenäisesti, keskusteltiin niiden rahoituksesta ja siten arvosta eduskunnassa. Vuoden 1920 valtion budjettiin kuuluivat järjestötuet, joita jaettiin

¹⁹⁰ Kinnunen, 2014, 61.

¹⁹¹ Sulkunen, 1991, 69.

¹⁹² Sulkunen, 1989, 69–70.

¹⁹³ Mikkola, 2006, 197.

esimerkiksi Marttaliitolle.¹⁹⁴ Valtion rahoituksen perusteena oli mahdollinen kansallinen hyöty. Järjestöjen ongelmana nähtiin niiden limittäinen muodostuminen. Osittain ongelmana nähtiin juuri valtion ulkopuolisuus – ei ollut keinoja seurata, kuinka nyt budjetissa jaettavat valtionrahat tulivat käytetyiksi. Järjestötukia jaettiin usealle järjestölle. Eduskunnassa naisia puhutti erityisesti kotitalouskomitean ja Marttojen rahoittaminen. Näiden molempien perimmäinen tarkoitus oli levittää yleishyödyllisiä kotitaloustaitoja Suomen maan kaikkiin koteihin. Tätä pyrkimystä perusteltiin paitsi kristillisten arvojen kautta, myös kotitalousaatteen kautta.¹⁹⁵ Kodin varojen säästeliäs käyttö oli tärkeä kansakuntaa vahvistava tekijä, jota valtio ei voinut jättää huomiotta. Esimerkiksi Kansallisen Edistyspuolueen ed. Mandi Hannula perusteli kotitaloudellisen valistustyön merkitystä vähävaraisten kotien keskuudessa seuraavilla luvuilla. ”Tilaston mukaan on maassamme yli 600,000 ruokakuntaa, siis vähintään yhtä monta kotitaloudenhoitajaa, perheenemäntää. Ja saman tilaston mukaan näiden kätken kautta kulkee 60 % kaikista niistä tarvikkeista ja varoista, joita kansamme vuotuisen elatukseen käyttää.”¹⁹⁶

Käsitykset siitä, kumpaa näistä kotitalouksia kouluttavista hallinnon elimistä tuli tukea, olivat erimielisiä. Hallstén kannatti sekä kotitalousvaliokunnan että Marttaliiton rahoittamista. Vaikka järjestötuet olivat taloudellinen rasite, oli se hänestä selkeästi kannattava sijoitus sitä perimmäistä vaaraa, sivistymättömyyttä vastaan. Lucina Hagmanin vuonna 1899 perustama Marttaliitto nähtiin puolueellisesti neutraalina ja yleishyödyllisenä järjestönä.¹⁹⁷ Puolueista SDP argumentoi vahvasti kotitalouskomitean taloudellisen avustamisen puolesta ja Marttaliiton taloudellista avustamista vastaan. Heidän näkemyksestään kotitaloustaitojen opettaminen kodeissa olisi pitänyt tapahtua valtion valvonnassa toimivan elimen kautta. Edustaja Miina Sillanpää esittikin kovia syytöksiä vallan väärinkäytöstä ja suoranaisestä korruptiosta Marttojen järjestötoiminnassa ympäri Suomea.

¹⁹⁴ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2119

¹⁹⁵ Katainen, 2013, 220.

¹⁹⁶ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2119.

¹⁹⁷ Pohjonen, 2017, 11.

”Agitaattorimartat” käyttivät Sillanpään mukaan häikäilemättä neuvojen, valtion virkamiesten, työtä edukseen järjestönä.¹⁹⁸ Historiantutkija Anna Rajavuori on väitöskirjassaan tutkinut agitaation historiaa 1900-luvun Suomessa. Hänen tutkimuksensa keskittyi sosialistien tapaan käyttää agitaation käsitettä. Agitaatio, kotimaisella kielellä kiihottaminen tai yllyttäminen, nähtiin ennen kaikkea toimintana. Esimerkiksi propagandakäsitteeseen verrattuna se itsessään ei ole tavoitteellinen tuotos, vaan tavoitteellista toimintaa. Käsitteenä agitaatio tuli sosialistien omaksumaksi. Tavoite järjestäytyneestä työväestä sopi kuvaamaan sosialistista liikettä. Aikalaisista osa käytti käsitettä retoriikassaan, kuvaten itsensä agitaattoreina.¹⁹⁹ Vanhan työväenliikkeen lähtökohtana oli ollut se, että puhuttu sana tavoitti oikean yleisön kirjoitettuja tekstejä tehokkaammin.²⁰⁰ Sillanpää kuvasi toimintaa seuraavasti. ”Viikkoraporteista käy selville, että järjestöt, varsinkin Martta-seurat, vaativat neuvoja etusijassa palvelemaan Marttain agitatsioonaa ja afääritoimintaa.” Tämän päätelmän hän oli tehnyt neuvojen laatimista raporteista. Raportti numero 12:ssa neuvoja oli perustanut kolme eri Marttayhdistystä, numero 13:ssa neuvoja oli keittänyt säilykkeitä ja marjoja Marttojen kauppaa varten, numero 14:ssa neuvoja oli istuttanut Marttalassa viinimarjapensaita, puhdistanut mansikkamaata, laittanut kaksi viikkoa säilykkeitä. Martoilille tulleita säilykkeitä oli yhteensä 275 kiloa.²⁰¹ Marttojen toiminta oli Sillanpään mukaan ongelmallista, sillä neuvojen työaikaä käytettiin paitsi työläisinä, ”agitatsiooniin”. Agitaation yhdistäminen Marttoihin oli Sillanpäältä provosoiva sanavalinta. Agitaattorit porvaripiireissä oli nähty rähinöitsijöinä, eikä hyvämaineisten Marttojen liittäminen sopinut siihen kuvaan.²⁰² Valtion varoilla tämänkaltaisen, yksityisen, liikkeen rahoittaminen oli silkkaa tuhlausta, ellei jopa lainvastaista. Toisena ongelmana Sillanpää kuvasi myös Marttojen tehottomuutta. Koska ”agitaattorimartat” käyttivät järjestöä kannattavia suhteita ylläpitävänä verkkona, eivät nämä lähtisi niihin kolkkiin Suomea, jossa kotitalousneuvoille olisi ollut todellista tarvetta, sillä Sillanpään mukaan siellä ei olisi

¹⁹⁸ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2116.

¹⁹⁹ Rajavuori, 2017, 54–56.

²⁰⁰ Perko, 2022, 66–67.

²⁰¹ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2117. Sillanpää listasi yhteensä 19 raporttia. Jokaisessa raportissa Martat olivat hyödyntäneet neuvojaa työtehtävissä, jotka edistivät yhdistyksen omaa kauppaa.

²⁰² Perko, 2022, 66.

ollut näille kannattavaa afääritoimintaa. Sillanpää esittikin lopuksi kysymyksen: ”mitä eroa oli Martta-liitolla ja Martta-yhtiöllä?”²⁰³ Sillanpään retoriikka kuvaa työläisnaisten kritisoivaa näkemystä Marttaliitosta. He näkivät Marttaliiton toimivan liberaalilla hyväntekeväisyysperiaatteella, johon erottamattomana kuului käsitys luokkahierarkiasta. Tätä valta-asemaa pyrittiin horjuttamaan kunnallistamalla tuki kotitalouksille.²⁰⁴

Sillanpään syytteet Marttojen aatteellisuudesta ja sen aatteen nimissä vaikuttamisesta yhteisön ihmiseen eivät Hallsténissa herättäneet vastalauseita. Marttojen maine oli kuitenkin vakiintunut luotettavana ja harmittomana järjestönä.²⁰⁵ Kansallisen Edistyspuolueen ed. Rope Kojonen kritisoikin Sillanpään esitystä. ”On pitkin maakuntia kuulunut semmoisia puheita, että tämä valtion kotitaloustoimikunta suurten valtionvarojen voimalla sortaa muun muassa Martta-yhdistystä. Sitä on ollut vaikea uskoa, mutta nyt en enää epäile, kun olen kuullut ed. Sillanpään, joka muuten on tasapuolinen ihminen, käyttävän sellaista kieltä Martta-yhdistyksistä asian yhteydessä, jossa olisi voinut jättää Martat aivan rauhaan, tämän järjestön, joka on tehnyt kotitalouden alalla enemmän kuin mikään muu järjestö.”²⁰⁶

Osa edustajista alkoi vastavuoroisesti keskustelemaan kotitalouskomitean rahoituksesta. Kansallisen Edistyspuolueen ed. Aleksanteri Fränti nosti esille tilanteen, joka monella maalaiskunnalla oli käsissä. Näissä kunnissa ei ollut suurta joukkoa ihmisiä, jotka kykenivät toimimaan valtion määräämissä komiteoissa – nämä kun jo entuudestaan olivat jäseninä kymmenissä jo perustetuissa eri alojen toimikunnissa.²⁰⁷ Kylälaitokset oli aiemmin samana vuonna tuotu lähemmäs demokratiaa kunnallishallintouudistuksen myötä.²⁰⁸ Koska kunnilla nähtiin olevan jo riittävästi tehtäviä ja Marttojen toiminta koettiin onnistuneena, esitettiin jopa näkemys kotitalouskomitean vähittäisestä rahoittamisesta siten, että varat seuraavien vuosien aikana käytettäisiin toiminnan päättämiseen – olihan kyseinen laitos sota-ajalta peritty, nykyisenään turha ja

²⁰³ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2117, 2121.

²⁰⁴ Sulkunen, 1989, 86.

²⁰⁵ Sulkunen, 1991, 40.

²⁰⁶ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2121–2122.

²⁰⁷ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2118–2119.

²⁰⁸ Nevala-Nurmi, 2014, 224.

siten lakkautettava. Maalaisliiton ed. Kalle Lohi totesi virkakuntia olevan nykyiseen riittämiin asti. Hänen mukaansa jatkettaessa tätä ”naisten suuntaa”, muodostuu taas yksi uusi keskushallitus, joka tarvitsisi ministeritkin.²⁰⁹

Hallstén ei asian käsittelyssä puolustanut Marttaliittoa, vaikka äänestikin rahoituksen puolesta. Marttaliitto oli Naisyhdistyksen kilpailija. Voikin olla, että Hallstén ei Marttaliittoa tukenut, sillä tämä oli vienyt jäseniä Naisyhdistyksen riveistä. Toisaalta ed. Lohin kommentti ”naisten suunnasta” oli ajanut keskustelun tilanteeseen, jossa naisena puheenvuoron ottaessa asetti itsensä myös tämän pilkan kohteeksi. Kansallisen Kokoomuksen ed. Hedvig Gebhard kuitenkin totesi Marttaliiton tulleen syyttä vedetyksi tähän keskusteluun, ja samalla kyseenalaisti syytöksen ”naisten suunnasta”:

”Täällä on eduskunta viimeksi eilen illalla, ilman että kukaan on sanonut mitään sitä vastaan, päättänyt perustaa mm. valtion urheilulautakunnan, se päätti myöskin valistusjärjestöjen keskuksen, se on sitä ennen ollut mukana myöntämässä suuria määrärahoja semmoiselle keskukselle kuin on esimerkiksi Suomen Kirjallisuuden Edistämisrahasto, vaikka meillä on Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, meillä on Suomalaisuuden Liitto, meillä on Kansanvalistus Seura, ja niin edelleen loputtomiin.”

Gebhard esitti ratkaisuksi keskuksen muodostamista limittäisiä toimijoita yhdistämään. Keskustelun lopuksi ed. Arajärven ehdotus 300 000 markan määrärahasta voitti äänestyksen.²¹⁰

Kotien varojen järkiperäinen käyttö, rationalisointi, oli kasvava kansainvälinen liike. Sotien vuodet olivat tehneet selväksi resurssien rajallisuuden. Avuksi kodin resurssien säästeleväiseen käyttöön kehitettiin kotitalouskoneita sekä tarjottiin tieteellistä tietoa ravinnosta, terveydestä ja kasvatuksesta. Suomessakin kotitalouden modernisoinnin myötä kotitalous alkoi muodostua porvarillisen yhteiskunnan kulmaksi.²¹¹ Ideologia oli looginen jatke sukupuolten olemuksen erilaisuudesta. Vaikka

²⁰⁹ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2120–2121.

²¹⁰ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2122, 2124.

²¹¹ Sulkunen, 1989, 82.

kotitalouden ammatillistaminen tarjosi naisille keinon yhdistää työelämä ja äitiys, se myös edellytti naisilta koulutusta, sivistystä ja tietoisuutta itsestään.²¹²

Myös työväen diskursseissa kotien merkitys huomioitiin. Kotityö käsitettiin kuitenkin vain yhtenä työn muotona. Työtä kotona kuvattiin kotiorjuudeksi, mikä rajoitti paitsi työväkeä niin erityisesti työläisnaisen vapautta. Vastauksena ongelmaan nähtiin yksittäisten kotitalouksien kollektivisointi. Osuustoiminta, kansankeittiöt ja vaatimukset lastentarhoista olivat keskeisiä Suomen sosiaalidemokraattisenpuolueyhymän naisosaston ohjelmakohtia 1920-luvulla. Niin sekä oikeisto- että vasemmistopuolueissa oli ymmärretty kotien merkitys yhteiskunnan muokkaukselle. Keinot sen sijaan olivat lähes päinvastaisia – oikeisto korosti yksilön sivistämisen voimaa, kun taas työn jakaminen ja kotien kollektivisointi oli vasemmiston ratkaisu.²¹³ Vastakkainasettelun kautta koti politisoitui naisen omana kenttänä. Kotia tarkasteltiin paitsi fyysisenä tilana, myös sosiaalisena ryhmänä – koteja määrittivät toimintaa arvottavat hyveet, sivistys ja siveys. Miten muodostui perhe, jonka käytös määrittä näitä kansakunnan koteja?

Perheellä on menneisyydessä ollut monia merkityksiä. Perhe, koti ja suku symbolisoivat sekä jatkuvuutta että tulevaisuutta ja muutosta.²¹⁴ Perheen rajoja ei aina ole määrittänyt siihen kuuluvien jäsenten välinen tunneside tai verisukulaisuus. 1700-luvulla Suomessa sivistyneistön käyttämä sana ”familj” viittasi pikemminkin kotitalouteen, huusholliin eli huonekuntaan. Vasta yhteiskunnan muuttuessa syntyi tarve määrittellä perhe uudelleen. Aiemman kollektiivisen yksilökäsityksen tilalle oli tullut yksilöä korostava individualistinen yksilökäsitys. Ydinperhe loi roolit moderneille ihmisille: isä perheenpäänä, äiti kasvattajana, lapset tulevaisuuden toivoina.²¹⁵ Jari Eilola kuvasi ”pienoismonarkian” olleen keino tehdä uusi tutun avulla ymmärrettäväksi. Perheen isä ja talon isäntä rinnastuivat kuninkaaseen, äiti ja emäntä hallitukseen eli valtaneuvostoon sekä lapset ja palvelijat alamaisiin. Vanha malli oli paitsi helppo ymmärtää, myös helppo hyväksyä.²¹⁶ Muutos ei tuntunut siten niin jyrkältä.

²¹² Eilola & Valtonen, 2014, 96.

²¹³ Katainen, 2013, 221.

²¹⁴ Malinen ym., 2021, 125.

²¹⁵ Yesilova, 2009, 27–28.

²¹⁶ Eilola, 2003, 193.

Yksi erityisesti työläiskoteja haastanut tilanne oli kaupunkiasumisen huoneistojen korkeat vuokrahinnat. Se oli johtanut kaupungeissa asunnottomuuteen. Kaupungeissa olikin usein tilanteita, jossa samassa huoneistossa asui perheen lisäksi alivuokralaisia. Suhde oli symbioottinen – alivuokralainen, jäisi muuten asunnottomaksi, ja perhe taas ei ilman alivuokralaisen osuutta saisi vuokraa maksettua. Vuokralaisuus muodosti monille perheenkaltaiset olosuhteet.²¹⁷ Sekalainen joukko asukkaita samankatona ei ollut uusi tilanne Suomen alemmille yhteiskuntaluokille. Maaseudulla tupa saatettiin jakaa monisukupolvisesti ja avioliittojen myötä koti oli koti myös muille kuin verisukulaisille. Vasta kaupungistumisen ja sukupuolten välisen työnjaon hahmottumisen myötä ihanne ydinperheen keskeisestä kodista asettui määriteltäväksi ehdoksi.²¹⁸ Usealla perheelle se ei kuitenkaan ollut realistinen tavoite.

Kotitalouksien tilaan Hallstén otti kantaa huoneenvuokrasäännöstelykeskustelussa niin lehdistössä kuin eduskunnassa. Aihe oli ajankohtainen, sillä aiemmin asetettu huoneenvuokrasäännöstely aiottiin purkaa. Säännöstely oli asetettu nousevien vuokrahintojen rauhoittamiseksi asuntopulan vallatessa kaupungissa. Anneli Juntto on käsitellyt aihetta väitöskirjassaan *Asuntokysymys Suomessa Topeliuksesta tulopolitiikkaan*. Huoneenvuokrasäännöstelyn taustana oli ensimmäisen maailmansodan aikana hidastunut asuntotuotanto kaupungeissa. Poikkeustilassa oli annettu useita erilaisia lyhytaikaisia säännöstelylakeja, joista huoneenvuokrasäännöstelyä oli annettu vuonna 1919 ja vuonna 1921. Huoneenvuokrasäännöstely purettiin vuonna 1922.²¹⁹

Työväen asumista on historiantutkimuksessa tutkittu niin kotitalousteknologian kuin myös perhehistorian näkökulmasta. Mainitut ja muut tutkimukset ovat kulmineet naisten järjestäytymiseen. Ylempien yhteiskuntaluokkien toteuttama sosiaalipolitiikka oli yhtenäistämispolitiikkaa, jota ajoi naisten ääni. Pirjo Markkola kuvaa kotikysymyksen kriisiytymisen aikaa työväen käyttämien käsitteiden kautta. ”Koti” sanan ohella työläiset käyttivät asumisestaan käsitteenä ”kortteeria”.²²⁰ Tässä tutkielmassa työläisväestön näkökulman ottaminen osaksi tarkastelua luo moniäänisempää

²¹⁷ Malinen ym., 2021, 129.

²¹⁸ Eilola & Valtonen, 2014, 90.

²¹⁹ Juntto, 2010, 142.

²²⁰ Markkola, 1999, 24–25.

tulkintaa menneisyydestä. Vaikka asuminen olisi rikkonut yhteiskunnassa tuotettuja ihanteita, kokemukset asumisesta eivät määrittäneet aina niiden kautta. Keskustelu eduskunnassa luo kuvaa oloista, jotka olivat ahtaat, epäinhimilliset, jopa vaaralliset. Hallsténin mukaan tähän tilaan itseään kunnioittava ihminen jäi vain äärimmäisestä taloudellisesta pakosta.²²¹

Markkolan mukaan kortteeriasumiseen liittyi kuitenkin muitakin ulottuvuuksia. Kaupunkiin muutettaessa nuoret työläiset tavallisesti löysivät ensimmäisen kortteerinsa, tilapäisen asunnon, tuttavien tai sukulaisten luota. Alivuokralaisuus oli mahdollisuus luoda itselleen jalansijaa uudessa ja vielä vieraassa kaupungissa. Tuttu isäntäväki auttoi sopeutumaan elämänmenoon ja saattoi avustaa työpaikan hankinnassakin. Asukkeja, eli alivuokralaisia oli Tampereella vuonna 1909 joka viidennessä vähävaraisen asunnossa. Tilaston kerääminen tapahtui tuolloin ensimmäistä kertaa, mikä kieli kasvaneesta kiinnostuksesta väestön asumisoloihin. Koti oli tullut ajankohdaiseksi. Kun Tampereen asukeista kaksi kolmasosaa oli naisia, oli Helsingissä asukien suhdeluvut päinvastaiset – miehiä oli kaksi kolmasosaa asukeista. Markkola esittää syynä kaupunkien elinkeinorakenteiden erot. Aikalaisten kokemusten perusteella yksin asuminen ei ollutkaan sen enempää tapana kuin mahdollistakaan. Vähävaraisessa kotitaloudessa asuminen oli se osa säännöllistä kulutusta, josta oli tarpeen tultaessa mahdollisuus tinkiä.²²² Yhteisöllisessä asumisessa oli etuja sosiaalisesta näkökulmasta.

Asuntopula kuitenkin sai porvarinaisten piirissä paljon huomiota. Jopa liiketoimintaa paheksuttiin, jos se edisti asunnottomuutta. Hallstén totesi joulukuussa seuraavasti: ”Juuri tämä kahvila, ym. liikehuoneiden paljous ja suuruus on muuten yhtenä syynä siihen, että vaikka kaupunkien väkiluku ei ole pula-aikana kasvanut, asuntopula yhä kiristyy.” Toimia asunnottomuuden kohentamisen Hallstén kuvaa nurjuuden torjumisena. Asukkaiden määrän noustessa kasvoi myös asuntokurjuus.²²³ Kaupungeissa tiiviisti asuminen toi käsitykset yksityisestä ja julkisesta lähelle arkea. Parremman väen asuinalueet suunniteltiin etukäteen, työväestön alueet tulivat perässä.

²²¹ Valtioapäivät 1920, PTK III, 1726.

²²² Markkola, 1999, 25–27.

²²³ Valtioapäivät 1920, PTK II, 1726.

Tampereella ja Helsingissä asunnottomuus oli ongelma, ja jälkikäteen tehdyt korjaukset olivat vain pieni apu suureen ongelmaan.²²⁴

Porvarinaisten kiinnostusta selittää se, että ydinperheen ajatus oli ehtinyt muoutua vahvaksi ehdoksi. Työläisperheiden kotien tilanne ja erityisesti sen sisällä vallitsevien sosiaalisten suhteiden moninaisuus rikkoi tätä ehtoa. Kodin pyhyys oli tärkeä arvo, jota alemmat yhteiskuntaluokat rikkoessaan todensivat omaa epämoraalisuuttaan.²²⁵ Ne työläisperheet, jotka avautuneiden mahdollisuuksien myötä irtautuivat asukeistaan, saivat kiitosta. Hallstén kuvasi tätä ilmiötä ilahduttavaksi. Hänen mukaansa heille koti oli tullut *todelliseksi kodiksi*, jota ei enää vieraiden henkilöiden läsnäolo häiritse. Tilassaan entiseksi jääneet Hallstén kuvasi uhreina: ”Mutta sitä surkeammaksi ovat käyneet asunto-olot niissä työläisperheissä, joiden tulojen vuoksi täytyy asukkeja pitää”.²²⁶ Lausunnossaan Hallstén oli eronnut puolueensa riveistä. SDP:n Väinö Hakkila kritisoi Kokoomuksen jälleen hajanaista politiikkaa. Hän huomautti Hallsténin omalla puheenvuorollaan todistaneen toisen Kokoomuspuolueen edustajan lausunnon vääräksi.²²⁷ Puolueen linjasta poikkeaminen kuvaa Hallsténin arvoja. Hän oli priorisoinut työläiskotien aseman kohottamisen konservatiivisen talouspolitiikan ylitse. Päätös jäsentää Hallsténia poliittisella kartalla taipumaan oikeistossa sosiaalireformistiseen suuntaan – siinä mielessä, että reformitkin perustuivat sivistyksen aatteen läpilyöntiin, eivätkä suoranaisesti yksilön ongelmien ratkaisuun.

3.4 Miesten kanssa naisasiasta sopimassa

Politiikassa naiset olivat tulokkaita. Mieskansanedustajille heidän äänensä kelpasivat, mutta politiikan tekeminen naisten kanssa oli suuri muutos. Pelonsekaiset reaktiot näkyivät lehdistössä naisten alentamisena ja eduskunnan täysistunnoissa kovana kohteluna.²²⁸ Konservatiivisissa piireissä sukupuoliroolien muutokset olivat

²²⁴ Niemi, 2021, 183.

²²⁵ Hakonardottir, 2000, 161.

²²⁶ Valtiopäivät 1920, PTK II, 1726.

²²⁷ Valtiopäivät 1920, PTK II, 1727.

²²⁸ Esimerkiksi Iso-Britanniassa ja Islannissa. Hakonardottir, 2000, 194.

ristiriidassa. Sekä miehet että naiset vetosivat Raamattuun, jolla perustelivat vastakkaisia näkemyksiään naisen asemasta.²²⁹ Välihuuteluista vain osa päätyi valtiopäivien pöytäkirjoihin.²³⁰

Pilkka, vitsailu ja kritisointi kansanedustajien kustannuksella ei ollut Hallsténin osallistumisen myötä syntynyt uusi ilmiö. Se oli osa politiikkaa miestenkin maailmassa. Naiskansanedustajien kohdalla tämä kuitenkin sai naisvihan erityispiirteitä. Naisia ei arvioitu välttämättä heidän työsuoritustensa perusteella, vaan pikemmin heidän sukupuolensa kautta. Naisten kohtuutonta intoa politiikkaan jarrutettiin pilkanimin. Esimerkiksi Kansallisen Kokoomuksen Tekla Hultin, itseään militaristiksi kutsunut naiskansanedustaja, kirvoitti ed. Lahermalta (SDP) kommentin, joka herätti naurua eduskunnassa.²³¹ Edustaja Laherma pyysi puheenvuoron vain huomauttaakseen, miten hyvä Jumala oli rangaissut ed. Hultinia antamalla hänen syntyä naiseksi tähän maailmaan, koska hänestä olisi tullut hyvä sotaministeri tai sotajoukkojen ylipäällikkö.²³²

Laherman heitto kertoo eduskuntatyön sukupuolittuneista rooleista. Vaikka naiskansanedustajia oli eduskunnassa mieskansanedustajien vierellä eduskuntatyössä, sukupuoli oli yhä ehdoton este miehille varattuihin rooleihin, kuten sotaministerin salkkuun. Se, että heittoa pidettiin humoristisena, kertoo että yhdistelmä nainen ja sota nähtiin yhteiskunnassa laajasti norminvastaisena "outoutena". Valiokunnassa Hultin oli myöhemmin vakuuttanut antisotilaallisuuttaan vannomalla, ettei koskaan ollut tarttunut kivääriin ja että pohjimmiltaan hän oli "vaimoihminen". Vasemmistopuolueiden edustajista Miina Sillanpää sai lisänimen "piikakenraali". Hänet tunnettiin "piioista kiukkuisimpana".²³³ Kansainvälisessä diskurssissa oli nähty naisten kansalaistaistelun alentaminen vanhojen ja onnettomien naisten vihaksi. Pilakuvien aiheena naisten radikaalit tavoitteet vaativat niin naisasiaa vastustaneita kuin kannattaneita määrittelemään naiseutta.²³⁴ Pilkka oli kontrollia. Sillä pyrittiin

²²⁹ Kinnunen, 2014, 61.

²³⁰ Pöytäkirjojen tiedon valossa Hallsténin puheenvuoroja ei kuitenkaan keskeytetty välihuudoin.

²³¹ Kiiski, 1978, 261.

²³² Valtiopäivät 1920, PTK III, 2732.

²³³ Kiiski, 1978, 261–263.

²³⁴ Holton, 1996, 1.

muistuttamaan naisia heidän toimintansa rajoista. Nauru on osoitus vallankäytöstä, sillä naurussa aktualisoituu mahdollisuus katsoa toista ylhäältä alaspäin.²³⁵

Tätä kontrollia ilmensivät retoriikassaan niin naiset kuin miehetkin. Esimerkiksi *Toveritar* haastoi Hallsténin Valtiotieteiden käsikirjaan kirjoittamaa taustoitusta naisliikkeestä. Teoksessa Hallstén oli jättänyt mainitsematta työväenliikkeen historiasta vuonna 1900 perustetun Sosiaalidemokraattisen Työläisnaisliiton. *Toverittaren* mukaan ”pöpöjä pelkäävältä” Hallsténilta oli mainitsematta jäänyt myös naisasiaa ajanut August Bebel.²³⁶ Bebelin ajatukset sukupuolen ja luokan kytköksistä olivat Marxin ja Engelsin ajatusten ohella olennaisia työväenliikkeen piirissä.²³⁷ Käytettyjen sanavalintojen kritisointi ja merkittävän tiedon ulosjättäminen tärkeässä tehtävässä oli toki enemmän vastuuseen asettamista, kuin suoranaista pyrkimystä mustamaalata Hallsténia henkilönä. Tämänkaltaista suoranaista lokaa Hallstén saikin heti osakseen aiemmin tässä työssä käsitellyn varamiesselkkauksen myötä. Ingmanin ja Hallsténin varamiesselkkauksesta *Hämetär* spekuloi, että Hallstén ”kolmannen luokan valtiokyknä” oli alun perinkin ollut ehdokkaan listojen täytteenä ja epäonnisesti tullut valituksi.²³⁸ *Hämettären* väitöstä voisi kritisoida sillä, että Hallstén kävi ahkeraa vaalikampanjaa – urakka, jota tämä tuskin olisi nähnyt, jos olisi asettunut ehdolle pelkätään listojen täytteeksi.²³⁹

Eduskunnassa vähäteltiin niitä teemoja, joita naiset ajoivat eteenpäin. Tämä välittyi eritoten miesedustajien puheenvuoroista. Jo aiemmin tässä työssä käsitelty keskustelu järjestötukien määrästä ja Marttojen toiminnasta kirvoitti kommentteja niin naisilta kuin miehiltäkin täysistunnossa. Kun keskustelua oli kulunut useampi tunti, huomautti Kansallisen Kokoomuksen edustaja Ernst Nevanlinna seuraavasti:

²³⁵ Koivisto, 2001, 303.

²³⁶ *Toveritar*: Suomen sos.-dem. työläisnaisliiton äänenkannattaja, 01.02.1924, nro 4–5, s. 16. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/956545?page=16>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²³⁷ Katainen, 2013, 22.

²³⁸ *Hämetär*, 12.03.1919, nro 59, s. 2. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1171423?page=2>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²³⁹ Vares, 1993, 470.

”Pyydän saada huomauttaa, että budjetissa on 1200 menomomenttia, joista useat ovat kokoonpannut monesta määrärahasta. Jos kuhunkin käytetään kaksi tuntia, niin kuin tähän, niin käsittely kestää 6400 tuntia. Se on kaksi vuotta, jos nimittäin välissä pidetään kuukauden kesäloma.”

Pöytäkirjassa kommentin oli tavanomaiseen tyyliin merkitty aiheuttaneen hilpeyttä eduskunnassa. SDP:n edustaja Anton Kotonen jatkoi Nevanlinnan puheenvuoron jälkeen seuraavasti: ”Minä toivon kuitenkin, että näitten muitten momenttien käsittely ei kestä niin kauaa, sillä otaksuttavasti ne momentit eivät niin läheisesti koske naisia kuin tämä.” Kotosen puheenvuoron jälkeen keskustelu julistettiin päättyneeksi.²⁴⁰ Huolimatta siitä, että moni mieskin käytti puheenvuoron kyseistä menoerää tarkasteltaessa, miesten vitsailu uusinsi diskurssia siitä, että miehet keskustelevat ja naiset tappelevat.

Vaikka naiset saatettiin asettaa naurunalaisiksi ja heidän väittelyitään vähätellä pikkumaisiksi kinasteluiksi, oli miestenkin tunnustettava naisten vallan merkitys itsenäisessä tasavallassa. Naiset antoivat vaaleissa puolet äänistä, ja siksi se mitä kirjoitettiin naisille suunnatuissa lehdissä, otettiin huomioon aina eduskunnassa asti. Ilmiö tulee esille tapauksessa, jossa Kansallisen Edistyspuolueen ed. Jalmari Jyske paheksui sanomalehdistöä eduskunnan käsitellessä välikysymystä Neuvosto-Venäjän rauhan- tarjouksesta. Jyske osoitti ärtymyksensä seuraavasti: ”Näin myös sen puolueen lehdistön pää, johon ed. Procopé, Estlander ja muut ruotsinkieliset lukeutuvat, samoin suurimmalta osalta myös kokoomuspuolueen sanomalehdistö, johon edustajat Hallstén, Hultin, Homén ja Erich M. kuuluvat.”²⁴¹ Jyskeen mukaan nämä edustajat kertoivat eduskunnassa nyt toista tarinaa kuin lehdissään aiemmin. Jyskeen kommentti osoittaa sen, että naiset nostettiin uskottavaksi toimijoiksi, kun se oli puhujan etujen mukaista. Jyskeen syytökset vastuun asettamisesta olivat sitä uskottavampia, mitä enemmän hän sai listaansa nimiä.

²⁴⁰ Valtiopäivät 1919, PTK III, 2124.

²⁴¹ Valtiopäivät 1919, PTK II, 1360–1363. Jyske viittasi poliittisen oikeiston linjaan siitä, kuinka Suomi asettuisi kansainvälisessä järjestyksessä yhteistyöhön reunavaltioiden kanssa.

Naisen asemaa käsiteltäessä nousi kuitenkin aiheita, joissa miehen aseman käsittely oli väistämätöntä. Aikuinen mies olikin ikään kuin näkymätön normi, jota vasten muiden olemus määriteltiin toisena, mutta jota itseään ei tarvinnut määritellä.²⁴² Naisasiaan vaikutti siten myös miesten naiskäsitely. Se oli kaksinainen: toisaalta he korostivat koulutuksen kehittämisen merkitystä, mutta toisaalta samalla haluttiin jarruttaa naisten itsenäistymistä.²⁴³ Hallsténin kansanedustajakauden lopulla eduskunnan käsiteltävänä oli laki avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeussuhteista. Lakimuutos pyrki parantamaan näiden lasten sekä heidän äitiensä asemaa lain edessä. Vastalauseet lakimuutokselle perusteltiin perheen pyhyiden suojelemisen kautta.²⁴⁴ Tahdottiin, että kansalaiset yhä perustaisivat perheen perinteiden ja siveyskäsitelyjen ehdoilla avioliitossa. Pelkona oli, että avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeussuhteiden parantuessa ylimitoitettusti, saattaisivat kansalaiset lipsua pyhän perheen piirteistä. Hallsténin eduskuntapuheenvuoro julkaistiin *Suomen Naisen* julkaisussa vuonna 1922 – olihan se olennainen osoitus eduskunnassa tapahtuvasta naisen aseman korottamisesta. Puheenvuorossa Hallstén jakoi naiset, jotka tulivat avioliiton ulkopuolella äideiksi kahteen ryhmään. Ensimmäisenä joukkona Hallsténin mieleen tulivat naiset, joita piinasivat perinnölliset tekijät. Perinnölliset tekijät altistivat juoppoudelle, mielipuolisuudelle, rikollisuudelle ja ”pitkälle kehittyneelle kevytmielisyydelle”. Toinen naisjoukko erottautui ensimmäisestä. He olivat tilanteeseen päätyneet itsestään riippumattomien, epäonnisten tapahtumien kautta.²⁴⁵

Hallsténin sanavalinnat olivat merkittäviä. Ne ilmensivät ajan rappeutumisopille tyypillistä tapaa kuvailla yhteiskunnan epäkohtia, aikalaisten sanoin *sosiaalista sairastuvuutta*, ajan mielenterveydenhoidon käsittein.²⁴⁶ Nämä naiset Hallsténin mukaan ilmensivät yhteiskunnassa ”henkistä huonommuutta, vajavaisuutta ja siveellistä tarmottomuutta”.²⁴⁷ Yksityisten järjestöjen harjoittama ennaltaehkäisevä työ edusti

²⁴² Eilola & Valtonen, 2014, 85.

²⁴³ Ollila, 1998, 66.

²⁴⁴ Sulkunen, 1989, 46.

²⁴⁵ Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁴⁶ Pietikäinen, 2013, 105.

²⁴⁷ Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

uudenlaista ja vapaamielisempää suhtautumista aviottomiin äiteihin, kun taas viranomaisten ja kirkon asennetta leimasivat edelleen kontrollointi, häpeän korostaminen ja rankaiseminen.²⁴⁸ Molempien ääni välittyy Hallsténin retoriikasta.

Valtion näkemyksestä aviottomat äidit olivat hyödyntämätöntä resurssia, elleivät suoranaisia kulueriä. Osallisuus rikollisuuteen ja yleinen huonovointisuus vaati aina järjestyksenpitoa ja sitä kautta työtunteja. Jotta nämä yksilöt edistäisivät kansakunnan asiaa, olivat oikeat sosiaalipoliittiset uudistukset tarpeen.²⁴⁹ Nähtiin, että näitä naisia ja heidän elinolosuhteitansa oli kuitenkin haastava edistää. Yksinkertaisempaa ja kustannustehokkaampaa oli keskittää apu vielä turmelemattomaan, eli lapseen.²⁵⁰ He eivät olleet vain mahdollisuus, myös uhka. Perinnöllisten tekijöiden ilmiöiden uskottiin siirtyvän seuraavalle sukupolvelle.²⁵¹ Hallstén kuvasi ilmiöitä seuraavasti: "Heidän lapsissaan jatkuvat yhteiskuntavastaiset vietit pelottavalla tavalla. Kauhea on se turmelus, joka tällaisten henkilöiden kautta leviää yhteiskuntaan."²⁵² Hallstén puheellaan ilmentää sitä roolia, jonka porvarinaisten historiantutkimuksessa on kuvattu ottaneen. Anne Ollila on kuvannut lähimmäisten tuomitsemisen hierarkiaa moraalinvartijan roolin kautta: " Ne, jotka katsoivat itse elävänsä vallitsevien moraalisääntöjen mukaisesti, ottivat mieluusti oikeuden asettaa rajat muidenkin elämälle."²⁵³ Voidaan kuitenkin problematisoida, oliko tämä rooli mieluisa menneisyyden henkilöille. Se oli yhtä lailla vastuu. Siveettömyyteen olisi laskettu myös sormien läpi epäkohtien katsominen.

Perinnöllisten tekijöiden kautta turmeltuneet olivat vain toinen joukko Hallsténin kuvaamista äideistä. Hänen kuvailuidensa mukaan oli myös naisia, jotka itsestään riippumattomista syistä päätyivät äideiksi, joskus tyhjien aviolupausten, joskus taas väkivallan kautta. Hänen mukaansa erityisesti näitä äitejä oli syytä tukea. Hallstén päätti siteeraten Raamatusta "ensimmäisen kiven heittäköön se, joka on

²⁴⁸ Eilola & Valtonen, 2014, 104.

²⁴⁹ Eilola & Valtonen, 2014, 90.

²⁵⁰ Sulkunen on kuvannut lastensuojelua yhteiskuntaluokkien avoimeksi ja pyyteettömäksi taisteluksi tulevien kansalaisten sieluista. Sulkunen, 1989, 74.

²⁵¹ Pietikäinen, 2013, 105–106.

²⁵² Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁵³ Ollila, 1998, 179.

syytön.”²⁵⁴ Raamatun opit puhuivatkin ristiriitaisesti häpeän leiman lisäksi anteeksi-antamisen puolesta. Seksuaalisuus määritteli naiskuvaa. Luterilaiseen uskoon nojanneet porvarinaiset rajasivat seksuaalisuuden avioliittoon ja sen merkitys oli suvun jatkaminen. He näkivät, että seksualisointi oli osa alisteista naiskuvaa, jonka naisemansipaatio pyrki muuttamaan.²⁵⁵ Selvänä pidettiin, että kaikkien synty ei ollut samanarvoista. Vaikka siis Hallstén itsekin totesi kaikkien tekevän syntiä, ei hän omine synteineen ollut verrattavissa näihin naisiin. Tästä asenteesta kertoo se, että omalla arvovallallaan Hallstén pystyi vetoamaan Raamatun oppeihin argumentaatiossaan. Sama ei olisi onnistunut puheena olevilta äideiltä.

Uusi laki ja lainsäädäntötyö perustuivat lapsen etuun, ja äiti taustoistaan huolimatta tuli toisena. Tämä näkyi käytännössä siten, että lain mukaan lapsen edun vuoksi äidiltä oli mahdollisuus ottaa pois holhoojaoikeus.²⁵⁶ Toisaalta pykälään kahdeksan kirjattiin myös, että äidin etuna saattoi olla lapsen pitäminen, ja tällä tavalla yhteiskuntaan kiinnittyminen lapsen rakastamisen kautta.²⁵⁷ Äitiys nähtiin naisia yhdistävänä, jokoivathan sen sekä porvari- että työväennaiset. Avioton äiti ei kuitenkaan herättänyt sympatiaa porvarinaisissa. Vaikka äitiä käsitteenä ei kyseenalaistettu, lain edessä oikeuksien korottaminen nähtiin liiallisena hyväntekeväisyysjärjestöjen toiminnan ohella. Avioton äiti jäikin ilman lain suojaa.²⁵⁸ Heidät nähtiin oikeina äiteinä, mutta ei oikeanlaisina äiteinä.²⁵⁹ Monin tavoin lapsen etuun keskittynyt lakimuutos päätyikin muuttamaan juuri heidän äitiensä elämää.

Lainsäädännön pykälä, joka käsitti avioliiton ulkopuolella syntyneen lapsen perintöoikeussuhdetta, vaati myös miehen osallisuuden määrittelemästä. Norjassa oli voimassa laki, minkä perusteella avioliiton ulkopuolella syntyneillä lapsilla oli isästään täysi perintöoikeus. Hallstén ei kannattanut tämän mallin käyttöönottoa Suomessa. Hänen perustelunsa mukaan vanhempien velvollisuus oli elättää ja kasvattaa

²⁵⁴ Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁵⁵ ”From sexhood to humanhood”. Kinnunen, 2014, 61.

²⁵⁶ Sulkunen, 1989, 46–47; Eilola & Valtonen, 2014, 111.

²⁵⁷ Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/bin-ding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁵⁸ Sulkunen, 1989, 50.

²⁵⁹ Annola, 2001, 187.

lapsensa, mutta vanhempien velvollisuuksiin ei kuulunut perinnön jättäminen. Sen lisäksi Hallsténin mukaan kysymys perinnön jakamisesta oli monissa tapauksissa teoreettista. Hän näki, ettei kyseisissä tapauksissa jaettavaa perintöomaisuutta ”juuri mitään ollut”.²⁶⁰ Toteamus osoittaa Hallsténin nähneen avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten olleen alempiin yhteiskuntaluokkiin liittynyt ilmiö. Tämän tulkinnan mukaan perintöoikeuden laajeneminen olisikin ollut uusi uhkakuva juuri niille miehille, joilla varallisuutta oli jälkikasvulle potentiaalisesti perittävänä – toisin sanoen juuri Hallsténin yhteisön miehille. Perintöoikeuden vastustaminen saattoi olla byrokration vähentämistä, ja sen kautta tapauksen naisen elämän helpottamista. Toisaalta sen voi tulkita ylemmän yhteiskuntaluokan varallisuuden suojelemisena.

Perintöoikeuden ohella lakialoitteen käsittelyssä erimielisyyksiä oli siitä, mitä käsitteitä oli tarpeen käyttää. Kysymys siitä, kuka lain edessä oli *isä*, ei ollut yksinkertainen. Lain nykyisessä, mutta vanhentuneessa, muodossa oli käytössä useita epämääräisiä käsitteitä. Tuomioistuimien julisti miehen, jos sellainen oli paikalla, ”äidin maakaajaksi”, ”lapsen elatusvelvolliseksi” tai ”tunnustajaksi”. Isä-käsitteenä ei tullut täyteen ilman vaimoa ja äitiä. Isäksi tultiin avioliiton ja siinä instituutiossa hankittujen lasten myötä. Isä ei ollut vain titteli, vaan täytettävä rooli. Isän tuli olla lapselleen miehen malli.²⁶¹ Seksuaalisuuden rajaaminen avioliittoon asetti ehdot myös miesten toiminnalle.²⁶² Kun lain edessä nainen muuttui äidiksi lapsen synnyttyä, antoi laki kuitenkin miehelle mahdollisuuden tunnustautua lapsen isäksi siviili- tai kirkollisrekisterissä. Lakivaliokunta ei päässyt yksimielisyyteen isäkäsitteen osalta. Lakivaliokunnan erimielisyydet näkyivät myös eduskunnan käsittelyssä. Hallstén itse keskustelussa kuvasi äänestäneensä lakivaliokunnassa käsitteen käytön puolesta. Eduskunnassa hän kuitenkin antoi periksi näkökannastaan ja totesi käsitteen tuovan lopulta äidille lisää haasteita.²⁶³

Olikin tilanteita, joissa isä ei ilmaantunut paikalle tuomioistuimen käsittelyyn. Näissä tilanteissa elatusvelvollisuus viivästyi. Hallstén totesi seuraavasti: ”Koska

²⁶⁰ Suomen nainen, 01.02.1922, nro 2, s. 4–5. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/901266?page=4>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁶¹ Ollila, 1998, 191.

²⁶² Kinnunen, 2014, 61.

²⁶³ Valtioapäivät 1921, PTK III, 1835–1837.

elatusavun saanti aviottomalle lapselle usein viivästyy sen kautta, että oikeuteen haastettu, lapsen isäksi ilmoitettu jää saapumatta oikeuden istuntoon, heräsi kysymys tämän epäkohdan poistamisesta muuttamalla mainittua pykälää”. Nimetyn miehen paikalle saapumatta jättäminen tuotti käytännöllisiä ongelmia uudelle äidille, naisen usein jäädessä taloudellisesti epävarmaan tilanteeseen. Siksi Hallstén kuvasi taipuneensa käsitteen määrittelyssä, koska näki näiden todellisen avun elatusavun jouduttamisessa.²⁶⁴ Naisten oikeuksien nousu heijasteli patriarkaalisen järjestelmän murenemista.²⁶⁵

Muutos herätti vastareaktioita. Uusi lakialoite nähtiin epäonnistuneena ja sekavana. Yhden eduskunnassa esitetyn tulkinnan mukaan tuomioistuimeen saapumatta jättäminen olisi ollut osoitus syyllisyydestä. Lakialoitteen muutos elatusavun nopeuttamisesta näyttäytyi uhkakuvana eduskunnassa miehille. Naisen oikeus saada oikeutta ja turvaa nähtiin uhkaavana naisten vallan kasvuna. Naisen vallan kasvu olisi taas ollut pois miehen vallasta. Heräsi kysymys esimerkiksi siitä, kuinka miesten oikeusturva heikkeni naisen antaessa väärän todistuksen ja nimetessä isäksi väärän miehen. Tätä uhkakuvaa kuvasi Kokoomuksen edustaja ja oikeustieteen professori Rafael Erich, joka kuvasi lakialoitteen luovan ”res judicatan²⁶⁶” tässä muodossaan. Jo se oli syy olla hyväksymättä lakia.²⁶⁷

Huoli siitä, minkälaisen juridisen prosessin myötä oli lainvoimaisesti isä, heijasteli toista aiempaa lakia. Rikoslain 20 luvun 9 § *Salavuoteus* käsitti sukupuoliyhteyden naimattomien naisen ja miehen välillä rikoksena. Lain alkuperä oli vanhassa maalaisissa, eikä 1800-luvun loppupuolelta sen tuomiota käytännössä enää toteutettu. Vuoden 1734 maalaki oli perustunut patriarkaaliseen yhteiskuntaan. Lain mukaan miehellä oli avioliitossa valta toimia sekä lastensa että vaimonsa holhoojana. Avioliiton aikana mies hallitsi naisen koko omaisuutta. Omaisuuden hallinnan lisäksi naisen

²⁶⁴ Valtiopäivät 1921, PTK III, 1832.

²⁶⁵ Ollila, 1998, 207.

²⁶⁶ Tilanne, jossa riita-asiassa annettu tuomio on jo syyllisyyskysymykseen nähden oikeusvoimainen.

²⁶⁷ Valtiopäivät 1921, PTK III, 1834.

mahdollisuudet oikeustoimiin olivat rajatut.²⁶⁸ Miehen valtaoikeuksia perusteltiin naisten oman edun kautta.

Laki avioliiton ulkopuolella syntyneiden lasten oikeuksista on historiantutkimuksessa tullut muistetuksi esimerkkinä luokkarajojen ylittävästä sisaruudesta. Tulkinta polveutuu osittain naisasian omalähtöisestä pyrkimyksestä esittää yhteiskunnallinen työnsä yhtenäisenä ja onnistuneena. Työväennaisten näkemystä lakialoitteesta voidaan tarkastella ed. Miina Sillanpään puheenvuorosta. Hän aloitti puheensa lakiuudistuksen puolesta eduskunnassa seuraavasti:

”Kun katselee lainsäädäntöä, koskeva ulkopuolella avioliiton syntyneitä lapsia, huomaa siitä, että yhteiskunnan valtaa harjoittava luokka on tahtonut suojata itseään tekojensa seurausilta. Herran lainsäätäjät pitivät huolta siitä, ettei heillä ollut velvollisuutta luvattomasta yhdyntästä syntyneeseen lapseen. Teko ei ollut rangaistava, vaan seuraus. – Siksipä vuoden 1734 vuoden laki rankaisi äitiä ja lasta, joka uskaltanut ilman lupaa syntyä.”²⁶⁹

Sillanpää jatkaa kuvailuaan siitä, kuinka kahden ihmisen tekoa ei rangaista, vaan rangaistavana on ollut teon seuraus eli lapsi. Hänkin vetoaa puheenvuorossaan vahvasti lapsen aseman parantamiseen, mutta lisäksi itse äidinkin aseman parantamiseen perustellen: ”Kylähuoran asema niin mielellään kun menee perintönä äidistä tyttäreen.”²⁷⁰ Sallittua ja kiellettyä seksuaalisuutta määritteli avioliittonormatiivisuus. Avioliitto oli tärkeä ihmiselämän jäsentäjä. Naimattomien elämässä aviottoman lapsen saaminen ja naitujen osalta huoruuteen syyllistyminen olivat rikkomuksia, jotka hankaloittivat yksilön elämää heidän yhteisössään.²⁷¹

Porvarisnaisten linja oli konservatiivisempi. Se jätti käsittelemättä Sillanpään tekemät syytökset. Kokoomuksen edustaja Tekla Hultin kuvasi puheenvuorossaan näkemystään seuraavasti: ”Kirkolliskokous perusti käsityksensä siihen, että aviottoman lapsen ja isän välillä ei ole olemassa varsinaista keskinäistä rakkaus-suhdetta, ottamatta huomioon, että tämmöisestä rakkaus-suhteesta perinnön antajan ja perillisten

²⁶⁸ Annola, 2011, 14–15.

²⁶⁹ Valtiopäivät 1921, PTK III, 1835.

²⁷⁰ Valtiopäivät 1921, PTK III, 1836.

²⁷¹ Saarimäki, 2010, 207–208.

välillä ei laki muuten aseta mitään vaatimuksia²⁷²”. Naisen juridisen aseman kohentaminen oli päämääräinen tavoite. Hultin kohdisti huomionsa keskustelussa nousseen mahdollisuuteen, että tuomari antaisi naiselle vapauden tehdä täytevala isän henkilöllisyydestä. ”Mitä tulee siihen pykälään, milloin tuomari katsoo suotavaksi, tehdä täytevala, katson että niin kauan kuin ylipäänsä valanteko kuuluu meidän sessioikeutemme, tämä oikeus on aviottoman lapsen äidille myönnettävä. Tähän saakka täytevalan tai puhdistusvalan tekeminen on myönnetty ainoastaan isälle, ja tämä on tuottanut lukuisissa tapauksissa vääryyttä äidille. Tämän lakiehdotuksen mukaan molemmat vanhemmat joutuvat samaan asemaan.”²⁷³

Lakialoitteen käsittelystä voidaan tulkita, että naisen aseman kohottamista rajoitti kodin piirin ehdot perheestä. Isä-käsitteenä oli pyhä. Se oli varattu ydinperheen ihanteelle isästä, joka suojeli perhettänsä niin kodin kuin kansakunnan tasolla.²⁷⁴ Se toimi myös rajana naisemansipatorisille pyrkimyksille. Hallstén julkaisi puheenvuoronsa valtiopäiviltä lehdistössä, mutta ei palannut asiaan enää uudestaan. Äidin ja isän erilaisten roolien arviointi oli kiusallisessa ristiriidassa porvarinaisten tavoitteiden kanssa. Sukupuolen perusteella ei tahdottu jakaa erityistä tukea, sillä se ei kuulunut porvarinaisten tasa-arvokäsitykseen. Vähäosaisten, miesten tai naisten, avustus tuli tapahtua sukupuoleen katsomatta järjestöjen hyväntekeväisyystoiminnan kautta. Samoin aviottomien lasten kysymyksessä naisen oikeudet oli nostettava isän rinnalle, eikä miehen oikeuksia rajoittaa. Täysin ilman valtion tai lain suojaa jäivät lapset, joiden vanhemmat olivat avioliitossa. Jos avioliiton sisällä oli perheongelmia, kasvat käännettiin kohteliaasti pois päin. Alempien yhteiskuntaluokkien ongelmat sen sijaan tarkasti havainnointiin ja niihin valtion tasolla puututtiin.²⁷⁵ Lapsen etu oli perusteenormista poikkeavan kontrolloimiseen.

Uusi Suomi kirjoitti huhtikuussa 1922 Hallsténin kieltäytyvän ehdokkuudesta seuraavissa vaaleissa: ”Rouva Ilmi Hallstén, joka on ollut nykyisessä eduskunnassa Kokoomuspuolueen edustajana Turun 1. pohjoisesta vaalipiiristä, on kirjallisten

²⁷² Valtiopäivät 1921, PTK III, 1836.

²⁷³ Valtiopäivät 1921, PTK III, 1837.

²⁷⁴ Samalla tavalla lottatoimintaan on liitetty äitiys. Nevala-Nurmi, 2014, 233–234.

²⁷⁵ Eilola & Valtonen, 2014, 87.

töittänsä takia ja myös terveydellisistä syistä kieltäytynyt ottamasta vastaan ehdokkuutta ensi eduskuntavaaleissa.²⁷⁶ Anne Ollila on käsitellyt sairauden sukupuolittumista. Hän toteaa, että naisen heikkoutta korostava traditio mahdollisti naisille sosiaalisen käyttäytymisen mallin. Sairastaminen saattoi olla pakotie naisille asetetuista vaatimuksista.²⁷⁷ Ollilan näkemystä voisi kuitenkin kritisoida siten, että potilaan roolin myötä myös mieluisan toiminnan mahdollisuudet rajautuivat, eikä ”pakotie” siten ollut monenkaan naisen kohdalla itse valittu tai toivottu tie. Hallsténin eduskuntatyön loppua pohtivat myös aikalaiset. *Naisten Ääni* arvioi päätöksen taustoja seuraavasti: ”Ehkäpä poliittinen peli- ja ilmapiiri ja rasittavat yöistunnot eivät häntä miellyttäneet. Ehkäpä hän tunsu ja tiesi palvelevansa maataan yhtä hyvin tai paremminkin omalla parsellillaan!”²⁷⁸ Sitä, oliko Hallsténin päätöksen taustalla työn mielekkyys tai sairastaminen, ei tämä tutkielma voi saavuttaa, eikä se myöskään ole tutkielman kohde. Mielenkiintoista kuitenkin on aikalaisten reaktiot suurnaisen menestyksensä uran ”päättökseen”.

Vuonna 1922 Hallsténin ainoaksi jäänyt kansanedustajakausi päättyi. Saman vuoden joulukuussa Hallstén täytti 60 vuotta. Eduskuntatyön päättyminen ei kuitenkaan merkinnyt naisasiatyön päättymistä Hallsténin uralla. Hän jatkoi monipuolista järjestötyötä, mikä nostettiin laajasti lehdistössä esiin vielä hänen täyttäessä 70 vuotta.²⁷⁹ Kirjoituksissa keskeistä oli se, minkälaisena naisena Hallstén tuli nostetuksi esille. Merkkihenkilönä Hallstén oli aikansa vaikuttaja, joka tarjosi esimerkillään mallin naisten yhteiskunnalliselle vaikuttamiselle.²⁸⁰ ”Juhlahetkiä työn lomassa” kirjoituksessa Hallstén itse kuvasi Suomen Naisyhdistyksen tekemää työtä seuraavasti:

Epäitsekkäs ja uhrautuva työ itsessään on elämän kannattavia voimia. Yhteisyydelle hyödyllinen toiminta kulttuurin kohottamiseksi ja yhteiskuntaolojen parantamiseksi on jalo

²⁷⁶ Uusi Suomi, 13.04.1922, nro 86, s. 7. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1502530?page=7>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁷⁷ Ollila, 1998, 218.

²⁷⁸ Naisten ääni, 05.12.1929, nro 22, s. 9. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/907946?page=9>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁷⁹ Uusi Suomi, 04.02.1923, nro 28, s. 20. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1502205?page=20>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁸⁰ Ollila, 1998, 232.

päämäärä, jonka merkitys kasvaa, mitä tietoisemmin se pohjautuu kristinuskon asettamiin siveellisyysvaatimuksiin, lähimmäisen rakkauteen ja iäisyysarvojen palvelemiseen.²⁸¹

Hallsténin sanoihin kiteytyy porvarillisen naisasian keskeiset perusteet ja altruistinen luonne. Hallsténin kuvaus epäitsekkästä ja ahkerasta työstä sopii myös häneen itseensä ja hänen omaan uraansa. Loppuun se tuli Suomen Naisyhdistyksen 51. vuosikokouksessa Hallsténin luopuessa puheenjohtajan tehtävästä, jossa hän oli toiminut viimeiset 21 vuotta.²⁸² Seuraavana vuonna Hallstén menehtyi vaikeaan sairauteen 74-vuotiaana.²⁸³

²⁸¹ Naisten ääni, 31.12.1932, nro 24, s. 7. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/908005?page=7>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁸² Suomen nainen, 01.03.1935, nro 3, s. 13. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/aikakausi/binding/899687?page=13>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

²⁸³ Helsingin Sanomat, 05.01.1936, nro 4, s. 7. <https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1982523?page=7>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

4 PÄÄTELMÄT

Tässä tutkielmassa pyrin hahmottamaan Ilmi Hallsténin naisemansipatoristen pyrkimysten piirteitä hänen julkisen uransa kautta. Hallsténin uran tarkastelu vaati hänen suhteuttamistansa porvarillisen naisasian perinteeseen. Hallsténin tarkastelu osoittaa, että hän pyrki edistämään naisten aseman kohottamista samoin tavoin kuin muut yhteisönsä naiset. Heidän ja Hallsténin käsitys sukupuolten välisestä tasa-arvosta kulminoitui luterilaisen kirkon opetukseen. Sukupuolia oli kaksi ja ne erosivat toisistaan. Nainen toisena sukupuolena oli porvarinaisten näkemyksen mukaan nostettava ”vapaaaksi” sen rajoitteista. Tämä tarkoitti sitä, että naisen oikeuksien tuli olla lain silmissä miesten oikeuksien kanssa yhtenäiset.

Käsitykset siitä, mitä tasa-arvo merkitsi, jakoivat naisasialiikettä 1900-luvun Suomessa. Luokka määritteli naisten todellisuuksia ja sitä arkea, jota he elivät. Työväen- ja porvarinaisia Hallsténin aikana eduskunnassa jakoi naisten yötyökieltoa käsitellyt laki. Työväennaisten käytännönläheiset kokemukset eivät vakuuttaneet porvarinaisia, jotka näkivät naiseen kohdistuvan yötyökiellon juuri (mahdollisena) taikaiskuna naisasialle. Jännitteet ja hierarkiat luokkien välillä ilmenivät hoivaavana valtana. Työväennaiset alennettiin kasvatettavan tai lapsen rooliin. Kotitalouksien oikeanlainen hoitaminen vaati kouluttautumista. Kotikultti välittyi Hallsténin uralla jo järjestötyön alkutaipaleella. Eduskunnassa Hallstén korosti kotitalouksien asemaa ja perusteli niiden kautta naisten kouluttautumisen merkitystä.

Porvarillisessa naisasiassa lain merkityksen korostaminen välittyi valinnoissa siitä, mitä tai kenet tietoisesti tai tiedostomatta jätettiin lain ulkopuolelle. Esimerkiksi laki aviottomien lasten oikeudesta päätyi määrittelemään näiden lasten äitien elämää. Laki pyrki turvaamaan lapsen, mutta ei siveyttä rikkoneiden yksilöiden elämää. Lain turva ulottui ihanteelliseen naiskansalaiseen. Naiskansalaisen ihanteeseen kuului siveys, isänmaallisuus ja hänen merkittävän roolinsa täyttäminen oikeoppisesti kotona. Porvarinaiset pyrkivät kasvattamaan nuorissa naisissa intoa politiikkaan, sillä heidän joukkonsa määrä olisi turvannut porvarillisen naisasian tavoitteita politiikassa. Tämä ei kuitenkaan toteutunut, ja valtaosa nuorista naisista valitsi toimia epäpoliittisissa järjestöissä. Hallstén itse jätti eduskuntatyön yhden kansanedustajakauden jälkeen.

Hallstén sijoittui poliittisella kentällä oikeistoon. Poliittista oikeistoa määrittävä arvo oli konservatismi. Perinteiden säilyttämiseen vedottiin kristillisten oppien kautta. Tämä oli ristiriidassa naisemansipaation kanssa. Sekä porvarinaiset että heidän luokkansa miehet perustelivat näkemyksiään kristillisten arvojen kautta. Tulkinat Raamatusta olivat kuitenkin eriäviä: porvarinaiset korostivat vapauden sanomaa, joka oli naisille turvattava, kun taas konservatismiin nojanneet miehet korostivat perinteisiä, hierarkkisia sukupuolirooleja. Kun lehdistössä sukupuolet toimivat omien yhteisöjensä kontekstissa, olivat eduskunnassa sekä miehet että naiset sopimassa yhdessä yhteiskunnallisesta päätöksenteosta. Eduskunta-aineistosta nousivat esille miesten reaktiot naisten emansipatorisiin pyrkimyksiin. Aiemmassa tutkimuksessa naisten eduskuntatyöhön kohdistunut pilkka ja heidän naurunalaiseksi asettaminen todentuivat myös Hallsténin kohdalla. Naiskansanedustaja nostettiin esille uskottavana toimijana silloin, kun häntä kritisoitiin tai asetettiin vastuuseen sanoistaan.

Hallsténin päätös kansanedustajatyön jättämisestä oli puhuttanut jo aikalaisiakin. Samalla kun Hallstén kehotti nuorempia naisia lähtemään politiikkaan, Hallstén itse päätti keskittyä järjestötyöhön. Ehkä ikä määrittikin Hallsténin päätöstä. Aikaisemmassa tutkimuksessa naiskansanedustajista ovat korostuneet ne, joiden pitkältä uralta on jäänyt tutkimuksen käsiteltäväksi monipuolisesti aineistoa. Hallsténin tarkastelu mielestäni nostaa esille ne naiset, jotka koettuaan eduskuntatyön vastuut ja

velvollisuudet, päättivät jättää eduskuntatyön taakseen ja keskittyä urallaan yhteiskunnallisen vaikuttamisen toisiin väyliin. Päätös jättää eduskuntatyö on historiallisesti merkittävää toimintaa, siinä missä muukin poliittinen toiminta menneisyudessa oli. Porvarillinen naisasialiike kannusti ja jopa painosti naisia aktiiviseen poliittiseen vaikuttamiseen. Ilmapiiiristä huolimatta Hallstén jätti eduskuntatyönsä vain yhden kauden jälkeen. Olisi syytä selvittää, oliko Hallstén ainoa yhteen kansanedustajakauden tyytynyt naiskansanedustaja, vai päätyikö samaan ratkaisuun useampi nainen. Tutkimalla ilmiötä laajemmin voisi syytä eduskuntatyön jättämisen taustalla pohtia entistä monipuolisemmin.

5 LÄHDELUETTELO

Virallisjulkaisut

Eduskunnan valtiopäivät 1919. Pöytäkirjat I, II, III.

Eduskunnan valtiopäivät 1920. Pöytäkirjat I, II, III.

Eduskunnan valtiopäivät 1921. Pöytäkirjat II, III.

Sanoma- ja aikakauslehdistö

Ajan Suunta 1936. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Helsingin Sanomat 1936. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Hämetär 1919. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Koti ja Yhteiskunta 1905, 1911. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Maakansa 1919. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Naisten Ääni 1919, 1929, 1932, 1936. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Rauman Lehti, 1919. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Savon kansa 1919. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Suomen Nainen 1922, 1935. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Suomen Punainen Risti 1936. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Toveritar 1924. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Turun Lehti 1919. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Uusi Aura 1912, 1913. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Uusi Suometar 1909. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Uusi Suomi 1922, 1923. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Vaasa 1906. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.

Verkkolähteet

Arvo Ylppö – Arkkiatri 1887–1992. ”Maitopisarayhdistyksestä neuvolaksi”

Avattu 29.4.2023. https://www.ylppo.fi//maitopisarayhdistys_-neuvolan_synty.

Eduskunnan verkkosivut. Entiset kansanedustajat. Ilmi Hallstén. Avattu 29.4.2023.

<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910409.aspx>.

Eduskunnan verkkosivut. Entiset kansanedustajat. Rauno Kallia. Avattu 29.4.2023.

<https://www.eduskunta.fi/FI/kansanedustajat/Sivut/910659.aspx>.

- Parlamenttisampo. <https://parlamenttisampo.fi/fi>. Avattu 8.5.2023.
- Porvarillisen Työn Arkisto. Kokoomusbiografiat. Snellman Johan Wilhelm. Avattu 7.4.2023. <https://arkisto.kokoomus.net/kokoomusbiografia/elamakerta-artikkelit/snellman-johan-wilhelm/>.
- Runeberg. Kuka Kukin on (Aikalaiskirja). Armi Hallstén-Kallia. Avattu 29.4.2023. <http://runeberg.org/kuka/1954/0174.html3>.
- Sainio, Venla: Gripenberg, Aleksandra. Kansallisbiografia-verkkojulkaisu. Studia Biographica 4. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura, 1997. Avattu 29.4.2023. Julkaisun pysyvä tunniste URN:NBN:fi-fe20051410; artikkelin pysyvä tunniste <http://urn.fi/urn:nbn:fi:sks-kbg-004437> (ISSN 1799-4349, verkkojulkaisu).

Tutkimuskirjallisuus

- Annola, Johanna. 2011. *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys 1880–1918*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eilola, Jari. 2003. *Rajapinnoilla: Sallitun ja kielletyn määrittäminen 1600-luvun jälkipuoliskon noituus- ja taikuustapauksissa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Eilola, Jari ja Heli Valtonen. 2014. "Perheen sääntely modernisoituvassa Suomessa". Teoksessa *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900–1960*, toim. Petri Karonen ja Antti Räihä, 83-112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Frigren, Pirita. 2017. "Historiantutkija arkaluontoisista asioista kirjoittamassa". Teoksessa *Historiantutkimuksen etiikka*, toim. Satu Lidman, Anu Koskivirta ja Jari Eilola, 51-73. Helsinki: Gaudeamus.
- Haapala, Pertti, Antti Häkkinen ja Mervi Kaarninen. 2021. "Luokka rajana ja identiteettinä". Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000: osa 2, yhteisöt ja identiteetit*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 241-280. Tampere: Vastapaino.
- Haapala, Pertti, Mervi Kaarninen, Katja-Maria Miettunen, Ilona Pikkanen, Nils Erik Villstrand ja Johanna Wassholm. 2021. "Kertomus Suomen historiasta". Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000: osa 2, yhteisöt ja identiteetit*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 475-528. Tampere: Vastapaino.
- Haataja, Anita. 2006. "Naisten väliset tuloerot kasvussa: Lisää valinnanmahdollisuuksia vai määrätietoisempää tasa-arvopolitiikkaa?". Teoksessa *Sukupuolen politiikka. Naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*, toim. Anna Moring, 128-136. Helsinki: Otava.
- Hakonardottir, Inga Huld. 2000. "Philanthropy, Politics, Religion and Women in Iceland before the Modern Welfare System, 1895-1935." Teoksessa *Gender and Vocation: Women, Religion and Social Change in the Nordic Countries 1830–1940*, toim. Pirjo Markkola, 177-210. Helsinki: Finnish Literature Society.

- Hakosalo, Heini, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen. 2014. "Elämää suurempaa". Teoksessa *Historiallinen elämä: biografia ja historiantutkimus*, toim. Heini Hakosalo, Seija Jalagin, Marianne Junila ja Heidi Kurvinen, 7-26. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Heimo, Anne ja Tiina Lintunen. 2018. "Luotauksia sisällissodan jälkeeseen". Teoksessa *Sisällissodan jäljet*, toim. Tiina Lintunen ja Anne Heimo, 7-26. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Hentilä, Seppo. 2018. *Pitkät Varjot: Muistamisen historia ja politiikka*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Holton, Sandra Stanley. 1996. *Suffrage Days: Stories From the Women's Suffrage Movement*. London: Routledge.
- Jallinoja, Riitta. 1983. *Suomalaisen naisasialiikkeen taistelukaudet: naisasialiike naisten elämäntilanteen muutoksen ja yhteiskunnallis-aatteellisen murroksen heijastajana*. Porvoo; Hki ; Juva: WSOY.
- Jääskeläinen, Mauno. 1973. *Itsenäisyyden ajan eduskunta 1919-1938. Suomen kansanedustuslaitoksen historia, seitsemäs osa*. Helsinki, Eduskunnan historiakomitea.
- Jyränki, Antero, Jaakko Nousiainen, ja Suomen eduskunta. 2006. *Eduskunnan muuttuva asema*. Helsinki: Edita.
- Jämbäck, Eija. *Siveellisemmän Suomen puolesta: Tilma Hainari uskonnollisena moraalireformistina ja rotuhygienian edistäjänä 1904-1934*. Helsinki: Helsingin yliopisto, Teologinen tiedekunta.
- Kaarninen, Mervi. 2014. "Suomen kansa opin tiellä". Teoksessa *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*, toim. Petri Karonen ja Antti Räihä, 276-304. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri, Antti Räihä. 2014. "Valtion synty, resurssit ja kehitys". Teoksessa *Kansallisten instituutioiden muotoutuminen: suomalainen historiakuva Oma Maa -kirjasarjassa 1900-1960*, toim. Petri Karonen ja Antti Räihä, 31-55. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Karonen, Petri, Matti Roitto ja Jari Ojala. 2018. "Poliittiset kulttuurit 1430-1930". Teoksessa *Kansanvallan polkuja: demokratian kehityspiirteitä Suomessa ja Ruotsissa 1800-luvun lopulta 2020-luvulle*, toim. Henrik Meinander, Petri Karonen ja Kjell Östberg, 71-112. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Katainen, Elina. 2013. *Vapaus, tasa-arvo, toverillinen rakkaus: perheen, kotitalouden ja avioliiton politisointi suomalaisessa kommunistisessa liikkeessä ennen vuotta 1930*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Kauppinen, Maija. 2017. "Naisasian takatalvi". Teoksessa *Valkoisia variksia ja helmikanoja: Suomalaisen Naisliiton 110-vuotisjuhlakirja*, toim. Maija Kauppinen, 53-67. Helsinki: Suomalainen Naisliitto.
- Keskinen, Jarkko. 2021. "Porvarisperhe ja sen monimuotoisuus 1700-1800-lukujen Porissa". Teoksessa *Perheen jäljillä: perhesuhteiden moninaisuus Pohjolassa 1400-2020*, toim. Lahtinen, Anu, Johanna Ilmakunnas, ja Ilana Aalto, 177-211. Tampere: Vastapaino.
- Kiiski, Venla. 1978. *Tekla Hultin, Poliitikko*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

- Kiuasmaa, Kyösti. 1982. *Oppikoulu 1880–1980: oppikoulu ja sen opettajat koulujärjestyksestä peruskouluun*. Oulu: Pohjoinen.
- Kinnunen Tiina. 2014. "Alexandra Gripenberg's Feminist Christianity". Teoksessa *Finnish Women Making Religion – Between Ancestors and Angels*, toim. Terhi Utriainen ja Päivi Salmesvuori, 61-79. New York: Palgrave Macmillan.
- Koivisto, Hanne. 2001. "Naisnäkökulmia vasemmistoälymystöön". Teoksessa *Tanssiva mies, pakinoiva nainen: sukupuolten historiaa*, toim. Turun historiallinen yhdistys, Maarit Leskelä-Kärki, Kirsi Vainio-Korhonen, Johanna Valenius, ja Anu Lahtinen, 281-312. Turku: Turun historiallinen yhdistys.
- Latikka, Olavi. 1987. *Järjestäytyminen ja yhteiskunnan muutos: järjestötoiminnan alkuvaiheet ja laajentuminen suomenkielisellä Etelä-Pohjanmaalla vuoteen 1908*.
- Latva-Äijö, Annika. 2004. *Lotta Svärdin synty: järjestö, armeija, naiseus 1918–1928*. Helsinki: Otava.
- Malinen, Antti, Jari Eilola ja Pirita Frigren. 2021. "Perheyhteisö modernisoituvassa yhteiskunnassa: ihanteet ja eletty arki". Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000: osa 2, yhteisöt ja identiteetit*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 125-160. Tampere: Vastapaino.
- Markkola, Pirjo. 1999. "Koti, asunto, kortteeri – näkökulmia suomalaisten työläiskotien historiaan". Teoksessa *Koti kaupungin laidalla – työväestön asumisen pitkä linja*, toim. Elina Katainen, Anu Suoranta, Kari Teräs ja Johanna Valenius, 8-34. Tampere: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Markkola, Pirjo. 2014. "Moraalin miehet: Mitä prostituution sääntely kertoo mieheydestä?". Teoksessa *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*, toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman ja Marko Lamberg, 134-158. Tampere: Vastapaino.
- Markkola, Pirjo. 2002. *Synti ja siveys. Naiset, uskonto ja sosiaalinen työ Suomessa 1860-1920*. Helsinki. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Metsämäki, Mikko, ja Petteri Nisula. 2006. *Aktivistit: suomalaisten kansalaisliikkeiden tarina*. Helsinki: Edita.
- Mikkola, Kati. 2006. "Modernisaation vastavirrassa". Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toim. Hilikka Helsti, Laura Stark, ja Saara Tuomaala, 269-212. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Mustakallio, Sinikka. 2006. "Suomalaisten naisten äänioikeuden salaisuus". Teoksessa *Sukupuolen politiikka: naisten äänioikeuden 100 vuotta Suomessa*, toim. Anna Moring, 9-16. Helsinki: Otava.
- Mäkinen, Riitta. 2015. "Suomen naisasiajärjestöjen alku". Teoksessa *Naisten aika: valkoinen varis ja muita oppineita naisia*, toim. Riitta Mäkinen ja Marja Engman, 82-86. Helsinki: Gaudeamus.
- Nevala-Nurmi, Seija-Leena. 2014. "Suojeluskuntien soturit, isät ja pojat". Teoksessa *Näkymätön sukupuoli: mieheyden pitkä historia*, toim. Pirjo Markkola, Ann-Catrin Östman ja Marko Lamberg, 224-245. Tampere: Vastapaino.
- Niemi, Marjaana, Piia Einonen, Tapio Salminen ja Tanja Vahtikari. 2021. "Identiteetit ja yhteisöllisyys kaupunkitilassa keskiajalta 1900-luvulle". Teoksessa *Suomalaisen yhteiskunnan historia 1400-2000: osa 2, yhteisöt ja*

- identiteetit*, toim. Pirjo Markkola, Marjaana Niemi ja Pertti Haapala, 161-202. Tampere: Vastapaino.
- Ollila, Anne. 1998. *Jalo velvollisuus: virkanaisena 1800-luvun lopun Suomessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Palonen, Kari. 2020. *Politics, Rhetoric and Conceptual History: Studies on Modern Languages of Political Theory*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pietikäinen, Petteri. 2013. *Hulluuden historia*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press.
- Pohjonen, Kirsti. 2017. "Lucina Hagman". Teoksessa *Valkoisia variksia Ja helmikanoja: Suomalaisen Naisliiton 110-vuotisjuhlakirja*, toim. Maija Kauppinen, 10-11. Helsinki: Suomalainen Naisliitto.
- Puranen-Impola, Karoliina. 2022. *Kurinalaistamisen ja kategorisoinnin keino. rangaistuskäytännöt seitsemässä suomalaisessa oppikoulussa 1905–1925*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pöysä, Jyrki. 2010. "Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina". Teoksessa *Vaeltavat metodit*, toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma ja Sinikka Vakimo, 331-360. Joensuu : Helsinki: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Pöysä, Jyrki. 2015. *Lähiluvun tieto: näkökulmia kirjoitetun muistelukerronnan tutkimukseen*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura.
- Rajavuori, Anna. 2017. *Esityksen politiikka: sosialistinen agitaatio keskisuomalaisella maaseudulla 1906–1908*. Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Rantala, Jukka ja Sirkka Ahonen. 2015. *Ajan merkit: historian käyttö ja opetus*. Helsinki: Gaudeamus.
- Rossi, Leena-Maija. 2010. "Sukupuoli ja seksuaalisuus, erosta eroihin". Teoksessa *Käsikirja sukupuoleen*, toim. Tuija Saresma, Leena-Maija Rossi ja Tuula Juvonen, 21-38. Tampere: Vastapaino.
- Saarimäki, Pasi. 2010. *Naimisen Normit, Käytännöt Ja Konfliktit: Esiaviollinen Ja Aviollinen Seksuaalisuus 1800-luvun Lopun Keskisuomalaisella Maaseudulla*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Stark, Laura. 2006. "Kansallinen herääminen ja sosiaalinen nousu maaseudulla". Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toim. Hilikka Helsti, Laura Stark, ja Saara Tuomaala, 47-109. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Stark, Laura. 2006. "Pitkospuita modernisaation suolle". Teoksessa *Modernisaatio ja kansan kokemus Suomessa 1860–1960*, toim. Hilikka Helsti, Laura Stark, ja Saara Tuomaala, 9-46. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura
- Sulkunen, Irma. 1989. *Naisen kutsumus: Miina Sillanpää ja sukupuolten maailmojen erkaantuminen*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma. 1991. *Retki naishistoriaan*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma. 1995. *Mandi Granfelt ja kutsumusten ristiriita*. Helsinki: Hanki ja jää.
- Sulkunen, Irma, Maria Lähteenmäki, ja Aura Korppi-Tommola. 2006. *Naiset eduskunnassa*. Helsinki: Edita.
- Vares, Vesa ja Lauri Ingman. 1993. *Konservatiivi ja murrosvuodet: Lauri Ingman ja hänen poliittinen toimintansa vuoteen 1922*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.

- Warsell, Anna. 2018. "Isät kuolivat kapinassa – miten lapsista huolehdittiin".
Teoksessa *Sisällissodan jäljet*, toim. Tiina Lintunen ja Anne Heimo, 141-180.
Helsinki: Työväen historian ja perinteen tutkimuksen seura.
- Yesilova, Katja. 2009. *Ydinperheen politiikka*. Helsinki: Gaudeamus Helsinki
University Press.